

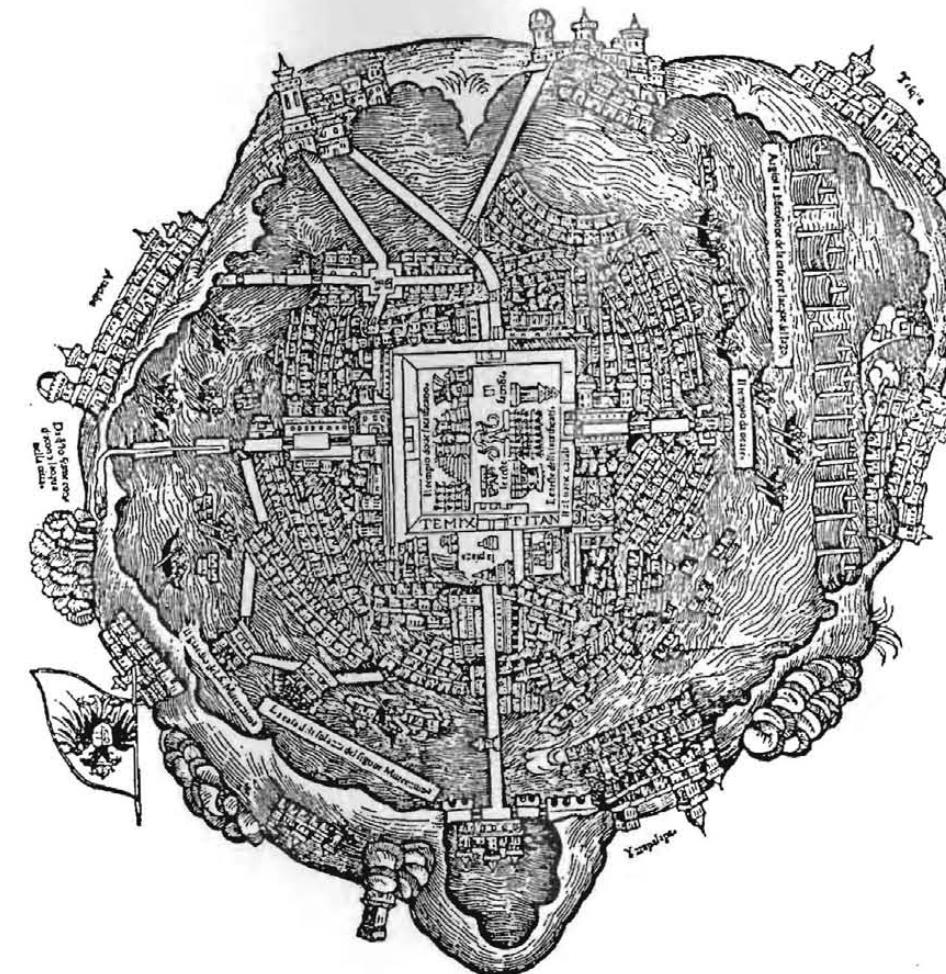
42

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

64 pagini

UTOPIE, URBANISM, POLITICĂ

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

President DAN GRIGORE

Editors

Cristian R. Pîrvulescu
Cristian Preda
Louis Ulrich

Graphics
Tomnița Florescu

Manager
Alice Dumitrache

Grupajul "Ruralul și politica"
este parte dintr-un micro-proiect
al Fundației "Societatea Civilă"
finanțat de
Programul PHARE pentru Democrație

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.
Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Desktop Publishing
Ω PRESS '93
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se ciștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni – 21.000 lei, plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este

Intr. Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București

12-15 luni-joi; 11-13 vineri

- Sediul Fundației: 210 75 69 ● Administrație: 673 61 86
- Tehnoredactare: 614 08 27 ● Fax: 223 33 89

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academici): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihar Napo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smârdan 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59

Sfera Politicii apare pe data de 1 a fiecărei luni.
Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației,
Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Cuprins

2. <i>Utopic, urbanism, politică</i>	Neil Leach	Ceara lui Icar: arhitectură și problema genului
6.	Cristina Bucică	Arhitectura totalitară
9.	Augustin Ioan	Tectonică și ideologie
13.	Ştefan Lungu	Pioșenia întrebării
15. <i>Ruralul și politica</i>	Irina Ana Kantor	Alegeri într-un sat din Transilvania
18.	Laurențiu Ștefan Scalat	Păpușa țărănească
21.	Antoaneta Constantin	Satisfacție și insatisfacție
23. <i>Anatomia comunismului</i>	Document	Raportul secret al lui Nikita Hrușciov
28.	Mihai Retegan	Un document esențial
29.	Document 1956	Stenograma ședinței din 2.XI.1956
32.	Document 1956	Protocol no. 58 al ședinței Biroului Politic al CC al PCR din 30 XI 1956
34. <i>Actualitatea</i>	Frank Sellin	Victoriile ascunse ale unui eșec
38.	Rodica Chelaru	Noi cu cine votăm?
40.	Sabina Fati	Descreșterea PUNR și jocul de sună nulă al UDMR
43. <i>Politica internațională</i>	Thierry de Montbrial în dialog cu Cristiana Terenche	Noua filosofie a Alianței
45.	Iulia Voina Motoc	Raidurile în Irak și hegemonismul american
48.	Liliana Mihut	Grupurile de interes și procesul electoral în SUA
51.	Marian Chiriac	În Bosnia, alegerile nu au schimbat nimic
54.	Calendar	
56. <i>Cărți și autori</i>	Cristian Preda	Adrian Marino, <i>Politica și cultură. Pentru o nouă cultură română</i>
59.	Ligia Livadă-Cadeschi	A. Pleșu, <i>Chipuri și măști ale tranzitiei</i>
60.	Laurențiu Vlad	A. Stan, M. Iosa, <i>Liberalismul politic în România de la origini pînă la 1918</i>
61.	Oana Valentina Suciu	D. Chirot, <i>Societăți în tranzitie</i>
64. <i>Semnale</i>		

Ceara lui Icar: arhitectură și problema genului

NEIL LEACH

The article focuses on the built building and will attempt to question the extent to which architecture might influence social behaviour. It will challenge many of the assumptions implicit in existing gender behaviour, highlighting a line of enquiry that has not been adequately pursued. The intention is not to undermine gender discourse, so much as to reinforce it by exposing the weaknesses in its argument, and questioning whether architecture is the appropriate domain in which to address these issues.

Această lucrare se va concentra pe construcția construită și va încerca să cerceteze gradul în care arhitectura ar putea să influențeze comportamentul social. În acest fel, ca va pune sub semnul întrebării multe dintre presupunerile implicate în *gender discourse* existent, evidențind o linie de cercetare care nu a fost urmată în mod adecvat. Intenția nu este de a submina discursul despre sexe, cîl de a-l întări prin expunerea slabiciunii argumentelor sale și de a pune în discuție dacă arhitectura este domeniul potrivit în care să se ridice aceste probleme.

Semnificații sexuale

Georges Bataille exprimă în mod clar opinia obișnuită cu privire la capacitatea arhitecturii de a aciona ca o forță de influență politică:

“Arhitectura este expresia adevaratei naturi a societății, după cum fizionomia este expresia naturii individelor. Însă, această comparație este aplicabilă, mai presus de toate, la fizionomia oficialilor (prelați, magistrați, amirali). De fapt, doar natura ideală a societății – aceea de comandă autoritară și prohiție – se exprimă în construcțiile arhitecturale actuale.”

Astfel, se ridică mari monumente precum barajele, opunînd o logică a maiestății și autorității tuturor elementelor neliniștite; sub forma catedralelor și palatelor, biserică și statul vorbesc și impun tăcere mulțimilor.”¹

O asemenea perspectivă, totuși, ar trebui investigată pe mai departe. Am putea întreba, “vorbește și impun tăcere mulțimilor” forma arhitecturală? Poate forma arhitecturală, din acel motiv, să întrupeze orice conținut social sau politic? Sîi, dacă este aşa, cum ar putea acest conținut să-i influențeze pe cei ce se angajează în acea arhitectură?

Acste probleme dețin ramificații cruciale pentru problema genului.

Cazul atribuirii unei influențe politice obiectelor estetice a fost, poate, cel mai mult discutat de către gînditori marxiști precum Herbert Marcuse, al cărui proiect a fost să recupereze dimensiunea politică pentru opera de artă. Această strategie a pus sub semnul întrebării vizuinea marxistă mai tradițională potrivit căreia opera de artă era doar un simptom al forțelor sociale și politice fundamentale. Pentru Marcuse, opera de artă putea fi ea însăși o forță activă a schimbării sociale și politice, răsturnînd “conștiința dominantă, experiența obișnuită”² și scuturînd “activitatea reificată a relațiilor sociale stabilite”.³ Marcuse nu a fost singur în această convingere. S-ar putea urmări un proiect similar prin întreaga estetică marxistă.

O mare parte a acestei gîndiri, totuși, apare acum întrucîntă u-topică și poate fi atacată la cîteva nivele. Trebuie să avem în vedere, de exemplu, dacă acest proiect nu a combinat politicul cu esteticul și a forțat o legătură între concepe care ar putea fi văzută nu mai mult decât asociativă.

Aceasta nu înseamnă a nega, desigur, că pot exista intersecții – suprapuneri – între politic și estetic, dar trebuie să cercetăm dacă termenii folosiți pentru a descrie obiectele estetice – termeni precum “revoluționar” și “totalitar”, care pot imita politicul – își au propriul domeniu în teritoriu estetic și nu în cel politic.

Într-adevăr, se poate chiar pretinde că esteticul acționează împotriva posibilității instituției politice. Walter Benjamin deschide această problemă – aparent neațent – prin remarcile concluzive din eseu său “Opera de artă”: “Accasta este situația în politică pe care fascismul o face estetică. Comunismul răspunde politizînd arta.”⁴

Așa cum a arătat Susan Buck-Morss, conform propriului argument al lui Benjamin, termenul “estetic” trebuie să-și schimbe total orientarea dacă vrea să mențină vreun conținut politic.⁵ Dacă esteticul poate fi folosit pentru a deghiza politicul și a-l face acceptabil prin transportarea lui într-un domeniu estetizat, unde etica a fost eclipsată și domină “licența” estetică, atunci în mod clar esteticul poate fi văzut în opoziție cu politicul.⁶ Esteticul poate fi perceput – oarecum paradoxal – ca inducînd un efect anestezizant prin accea că suprastimularea percepției senzoriale indusă de momentul estetic are efectul de a amorti simțurile, creînd o formă de cocon estetic, prin aceasta izolînd individul de aspira realitate a politiciei. Conform unui astfel de argument, esteticul reduce și subsumează conținutul politic. El contracareză și absoarbe politicul, făcîndu-l impotent. Dar înseamnă aceasta că esteticul este apolitic? Precis, nu. Estetica, potrivit acestui argument, poate fi văzută de-a lungul același axe ca și politica. Însă rolul ei este inconsistent negativ. Mascarea de către ea a politicului rămîne un act foarte politic.

Ca o alternativă, s-ar putea argumenta, de asemenea, chiar că o așa-numită “estetică critică” rămîne într-adevăr politică (deși poate nu în felul în care ar fi putut fi planuită) prin subscrierea, deși fără să stele, la o “politică a consimțirii”. Prin “pretenții” sale la influență politică – “pretenții” care se dovedesc în mod inevitabil și exagerate – “estetică critică” abate atenția de la *locus-um* originar al politiciei ca *praxis* însuși, prin acea că gesturile politice semnificative este mai puțin probabil să aibă loc în galeriile de artă decât afară, pe străzi. Prin această strategie divenionistă, o “estetică critică”, s-ar putea spune, *consimte la* – mai degrabă decât rezistă – condițiile politice dominante.

Toată aceasta este compusă din probleme de “citire” a obiectelor estetice și ale arhitecturii în particular. Cu toate că au existat importante studii semiologice ale construcțiilor, problema “citirii” este în mod inevitabil compromisă de natura obiectului construit. Rolul fundamental al arhitecturii – spre deosebire de literatură – nu este de a comunica.

Așadar, încercările de a “citi” arhitectura vor întîmpina în mod inevitabil dificultăți. Fragilitatea epistemologică a acestei întreprinderi este exacerbată de argumente prezentate recent în cadrul teoriei literare. Evident, dacă nu recurgem la vreo formă de discurs fenomenologic, care este el însuși marcat de o tendință de a essentializa, procesul de “citire” a oricărei clădiri trebuie recunoscut ca fiind extrem de problematic. Aceasta, alătă cu considerația că grijă fundamentală a arhitecturii este de a “adăposti”, pătrunde în imaginația colectivă.

Dar odată ce această amintire apune, asociațiile semantice vor fi pierdute și clădirea poate fi re-apropiată potrivit noilor imperitive ideologice.

Astfel, piramidele, fără îndoială embleme ale domniei totalitare asupra sclavilor care le-au construit, și-au schimbat acum conținutul lor simbolic în icoane ale turismului. Un proces similar apare în mod inevitabil când o construcție își schimbă destinația, din vilă victoriană în departament academic, din sediu de poliție în bordel, din palat al unui dictator în casino. Dacă amintirea utilizării sale anterioare nu este menținută, toate asociațiile anterioare sunt sterse. Deși o clădire, prin asociațiile sale poate să apară ca foarte politică, trebuie înțeleasă că aceste politici nu sunt un atribut al formei arhitecturale însăși. Conținutul politic nu rezidă în forma arhitecturală. El este doar grefat pe ea printre-un proces care este strict alegoric. Pentru a percepe sensul politic trebuie să înțelegi sistemul alegoric în care el este codat. Însă nu sistemul alegoric este cel pe care cineva l-ar putea identifica, de exemplu, cu pictura Renașterii, unde alegoria se bazează pe o narăiune de simboluri fixe cu care pictorul lucraza. Alegoria la care mă refer este o alegorie de asociație. O comparație mai bună, aşadar, ar putea fi modul în care pictura abstractă a fost interpretată ca politică și promovată de către CIA – așa se spune – ca un instrument al propagandei postbelice.

Fredric Jameson subliniază problema naturii alegorice a acestei “cartografii” a politicului pe arhitectural. Oricare ar fi conținutul politic ce ar putea părea investit în forma arhitecturală, el poate fi ulterior șters sau rescris:

“Am ajuns să cred că nici o operă de artă sau de cultură nu poate fi socotită politică odată pentru totdeauna, oricăr de ostentativ se etichetează ea ca atare, deoarece nu poate exista niciodată vreo garanție că ei va fi folosită în modul pe care îl reclamă. O mare artă politică (Brecht) poate fi luată ca o artă pură și apolitică; arta care pare să vrea și doar estetică și decorativă poate fi rescrisă ca politică cu o interpretare energetică. Rescrierea sau apropierea politică, apoi utilizarea politică, trebuie să fie alegorice; trebuie să știi că aceasta este ceea ce se presupune a fi sau a însemna – în sine, ea este inertă.”⁷

Jameson dezvoltă în continuare această idee în incisiva sa critică a eseuului lui Kenneth Frampton cu privire la regionalismul critic. Ceea ce este crucial este “terenul social” al arhitecturii. Cînd este scoasă din situația sa contextuală, forma arhitecturală ar fi expusă drept ceea ce este. Forma arhitecturală, scrie Jameson, “ar fi lipsită de toată eficacitatea politică și alegorică” odată scoasă din mișcările sociale și culturale care îl împrumută a-

ceastă forță. Aceasta nu înseamnă a nega faptul că arhitectura poate avea, într-adevăr, "eficacitate politică și alegorică", ci mai degrabă de a recunoaște că ea doar servește ca un vehicul pentru aceasta în cadrul unui "teren social" dat.

Astfel, pentru a ne reîntoarce la citatele noastre anterioare din Bataille, "în forma" – prin *intermediul* – "catedralelor și palatelor biserica și statul vorbesc și împun tăcere mulțimilor". Îndepărtați amintirea bisericii și statului și clădirile vor devine vase goale potrivite pentru a servi un alt scop politic. A vedea forma arhitecturală ca inherentă "politicizată" este, pentru Jameson, un proiect nechibzuit:

"A fost una dintre mariile erori ale activismului artistic al anilor '60 să presupună că existau, în avans, forme care erau în și prin ele înzestrăte cu un potențial politic, și chiar revoluționar, în virtutea proprietăților lor intrinseci."¹²

Arhitectura, aşadar, poate fi văzută ca produsul forțelor sociale și politice, însă, odată construit, orice înțeles politic al ei trebuie să fie alegoric. Ca atare, va trebui să avem grijă să distingem o interpretare estetică a formei de o interpretare politică a conținutului. Greșeala de a nu recunoaște aceasta ar permite ca diferența dintre cele două să fie eludată și esteticul să fie interpretat, în mod necesar, ca fiind politic.

Asemenea concepții sunt reluate în opera lui Manfredo Tafuri. Tafuri este dornic de a disocia esteticul de politic. Arhitectul, în opinia lui Tafuri, poate acționa în mod politic, dar arhitectura *în sine* nu poate avea nici o forță politică. Tafuri cere o arhitectură "întoarsă la arhitectura pură, la forma fără utopie; în cele mai bune cazuri, la inutilitatea sublimă"¹³, deși o asemenea poziție arătă că fiind foarte utopică prin susținerea unei situații în care arhitectura ar putea vreodată să scape de apropierea politică. Ne-am putea întreba dacă arhitectura poate fi vreodată "deteritorializată" în acest fel. "Deteritorializarea", s-ar putea spune, există doar în momentul trecerii de la o teritorializare la alta. În ceea ce privește interpretările semantice ale arhitecturii, Tafuri insistă că acestea sunt, în esență, tautologice; ele reușesc doar să descrie și nu să explice mediul construit. Într-adevăr, deficiențele oricărei încercări de a "citi" o politică în formă arhitecturală sunt prezentate de către contradicțiile ce pot exista între asemenea "citiri" și practicile care au loc în realitate în cadrul construcției.

Importanța considerării preocupărilor practice deasupra celor semantice a fost subliniată de Adrian Riskin în contextul *Institut du Monde Arabe* a lui Jean Nouvel.¹⁴ Aceasta este o clădire care intenționează să celebreze

spiritul arab prin reprezentarea în arabesc a fațadei. Dacă însă ne concentrăm mai puțin pe interpretările semantice ale fațadei și mai mult pe o politică a utilizării clădirii însăși, putem descoperi că – de departe de a celebra spiritul arab – clădirea copiază imperialismul cultural prezent altundeva în Paris. În timp ce parizienii eleganți își mânăcă *cucus-usul* în restaurante, arabii însăși pot fi văzuți lucrând în bucătării. Pe scurt, clădirea mai degrabă sprijină decât se opune impulsului cultural "orientalizant" dominant. Toată aceasta începe să pună în discuție nu numai procesul de interpretare a unei politici în forma arhitecturală, ci și efectul pe care o astfel de interpretare îl-ar putea avea asupra utilizatorului. Aceste considerații au o semnificație fundamentală pentru problema genuină. Dacă genul trebuie să fie văzut ca o problemă a politiciei sexuale, însăși interpretarea formei arhitecturale ca sexuată trebuie recunoscută ca fiind foarte problematică: mai mult, există puține dovezi pentru a sugera că o interpretare sexuală a arhitecturii va avea vreo influență asupra unei *utilizări sexuate*.

Utilizări sexuate

Este clar că trebuie să privim dincolo de o interpretare semantică a arhitecturii. Rămâne însă problema dacă însăși forma fizică a unei clădiri poate influența cumva o politică sexuată în cadrul ei. Am putea profita aici de o considerație a lui Foucault despre *Panopticonul* lui Bentham. În această piesă de acum faimoasă, Foucault explorează problema în care forma arhitecturală poate influența comportamentul social.

Panopticonul este un plan pentru o închisoare. Ea are un turn central în care se află garda, iar celulele sunt aranjate radial astfel încât, din turn, garda să poată privi de jur împrejur – ceea ce presupune termenul "panopticon" – în fiecare dintre celule. În același timp, storuri și alte mecanisme din deschizăturile turnului împiedică pe cei din celule să știe dacă gărzile se uită sau nu la ei. Astfel, cei înciși rămân sub controlul permanent al potențialei priviri a gărzii.¹⁵ Prințipiu pe care Foucault încercă să-l ilustreze este că arhitectura poate deveni un aparat "pentru a crea și sprijini o relație de putere independentă de persoana care o folosește".¹⁶ Cu alte cuvinte, forma arhitecturală a panopticonului este cea care ajută să se nască o formă de control social. Un astfel de exemplu ar părea să sugereze posibilitatea arhitecturii de a determina comportamentul social.

Foucault revede această problemă într-un interviu ulterior cu Paul Rabinow, unde el recunoaște că arhitectii nu sunt în mod necesar "stăpîni spațiului", așa cum

NOTE:

1. Georges Bataille, "Architecture", *October*, 60, (1992), 25–26.
2. Herbert Marcuse, *The Aesthetic Dimension: Toward a Critique of Marxist Aesthetics*, London, 1978, p.ix.
3. Marcuse, *The Aesthetic Dimension*, p.7.
4. Walter Benjamin, "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction", *Illuminations*, London, 1973, p. 235.
5. Susan Buck-Morss, "Aesthetic and Anaesthetics: Walter Benjamin's Artwork Essay Reconsidered", *October*, 62 (1992), 3-41.
6. Se reamintește aici de parăzile naziste foarte estetizate de la Nürnberg și de crimele comise în numele artei, precum uciderea unui doctor burghez de către futuriști italieni.
7. Am discutat acest concept în "Architectural Models" în *Desiring Practices*, editată de Katerina Ruedi, Sarah Wigglesworth and Duncan MacCorquodale, London, 1996.
8. Jameson, "Is Space Political?", p. 195.
9. Fredric Jameson, *The Seeds of Time*, New York, 1994, p. 203.
10. Manfredo Tafuri, *Architecture and Utopia*, Cambridge, Mass., 1979, p.ix. Aici trebuie făcută din nou distincția dintre foarte clara construcție politică a clădirii și posibilitatea ca acea clădire în "viața sa ulterioară" să fie destinată unui scop politic sau altul.
11. Expunerea prezentată la cursul "Architecture and Critical Theory", University of Nottingham, mai 1995.
12. Deși panopticonul lui Bentham nu a fost niciodată construit, principiul lucrării poate fi văzut în numeroase construcții, precum Seeley History Library a lui James Stirling, de la Cambridge. Aici, punctul de control este plasat într-o poziție centrală, cu toate pupitrelle și rafturile dispuse radial în jurul său, permitând o vedere liberă și dind librariului posibilitatea de a monitoriza întregul spațiu. O formă mai sofisticată de panopticism se întâlnește în cazul camerelor de supraveghere cu circuit încis.
13. Michel Foucault, *Discipline and Punish*, London, 1979, p. 201.
14. *The Foucault Reader*, edited by Paul Rabinow, London, 1991, p. 244.
15. *The Foucault Reader*, p. 245.
16. *The Foucault Reader*, p. 245.
17. *The Foucault Reader*, p. 246.
18. *The Foucault Reader*, p. 247.

NEIL LEACH – He is Director of Graduate Studies, School of Architecture and Planning, University of Nottingham.

Arhitectura totalitară

CRISTINA BUCICĂ

Architecture is not neutral. Due to its visible character and monumentality it has a great power to express certain ideas and views and to impose them to the conscience of the people.

Thinking architecture as being generally the domain of the "prince"(of the power) allows to analyse the totalitarian architecture from a more relativist point of view, to see in it not an exception, but an exaggeration of the rule. This also enlights the debates of the different attitudes regarding totalitarian architecture, too oftenly damned on principle as all other totalitarian products.

Arhitectura este o artă cu destinație socială. Michel Ragon observă ca "Rodin nu obligă pe nimici să locuască în interiorul sculpturilor sale, nici măcar să le privească", în timp ce arhitectura este mereu prezentă, nu poate fi evitată, ne este dat să o vedem și să o trăim în mod cotidian.

Într-arte, arhitectura reprezintă deci o manieră privilegiată, fiind mult mai eficace, de a impune în conștiința oamenilor o anumită viziune asupra lumii. Iată de ce se poate vorbi de o putere a arhitecturii; dar, în același timp, și tocmai datorită acestei puteri, arhitectura, ca domeniu "strategic", a fost întotdeauna mai mult sau mai puțin "domeniul prințului", al puterii. Michel Ragon ne amintește că, de-a lungul istoriei, "oamenii fără arhitectură au asediat arhitectura", aceasta fiind perceptată ca expresie a puterii. În acest sens, se vorbește despre arhitectura puterii, despre arhitectura care încarnează puterea.

Arhitectura ca parte explicită a doctrinei

Arhitectura totalitară se individualizează față de ceea ce poate fi numit în mod metaforic "arhitectura ca domeniu al prințului" în general prin faptul că demersul său este mai explicit. Cu alte cuvinte, folosirea arhitecturii ca mijloc de propagandă și de menținere a puterii nu este o chestiune implicită, o strategie subiacentă, ci este un act deliberat, ea reprezentând efectiv o parte a doctrinei. Filonov spunea, în 1919, că "artă trebuie organizată pentru a deveni, ca și industria grea sau Armata, un instrument eficace în serviciul unui proiect al statului total".

Faptul că puterea totalitară utilizează arhitectura, arta "numai pentru a impune" o situație, în opinia lui Alexandru Sandu, în afara regulilor estetice, diferențiind-o astfel de orice altă realizare artistică a lumii. A. Speer constată că, pentru fiecare perioadă istorică, edi-

ficiile sănătății "expresia perenă a conținutului spiritual, artistic, social și politic al epocii respective", construcții începute, neterminate sau, de multe ori, chiar neîncepute din perioada lui Hitler, fiind – după părerea sa – expresia clară a violenței, care urmă să se transforme mai târziu în crimă.

Dorința de putere absolută a lui Hitler s-a manifestat începând chiar cu primele schițe de restrukturare arhitecturală a Berlinului și s-a continuat cu dorința de a impresiona lumea prin monumentele construite pentru a-și glorifica propria grandoare. Speer menționa că Hitler era încințat la gândul că un țăran "venit la Berlin din fundul unei provincii germane va fi zguduit de imaginea contemplată". Un imens Arc de Triumf, destinat să-i amintească mereu "dimensiunile victoriilor noastre", îl aștepta încă de la ieșirea din gară.

Philippe Boudon dădea o importanță deosebită scarării în arhitectură, aceasta fiind, în opinia sa, cea care realizează trecerea de la un spațiu mental oarecare la un spațiu real. Speer observa că, în cadrul arhitecturii naziste, scară "fără măsură" folosită traduce dorința puterii de a depersonaliza omul. La o trecere în revistă a edificiilor proiectate, Marele Dom din Berlin (230 metri înălțime, surmontat de o cupolă de 250 metri diametru), conceput ca un "punct central al capitalei lumii", palatul pe care Hitler dorea să-l construiască, Statul Major al Wehrmacht-ului și Cancelaria Reich-ului – "toate contrastau în mod neobișnuit cu scară umană: între spiritul uman ca individ și aceste construcții depersonalizante nu exista nici o unitate de măsură comună".

Speer afirma chiar că nu există o veritabilă ideologie a arhitecturii național-socialiste, singurul lucru care conta fiind numai "gigantesc". Dacă se face deseori o legătură între stilul clasic și expresia imperială, Speer consideră că nu stilul conta cel mai mult în arhitectura nazistă. Se construia în stil neoclasic în acea perioadă în Rusia, în Marea Britanie sau în Statele Unite, dar aceasta nu era un motiv de îngrijorare pentru cel de-al III-lea

Reich, care nu dorea să creeze un stil propriu – și dacă arhitectul lui Speer o spune, cred că putem avea încredere; singurul lucru care conta era ordinul de mărime: "nimici să nu depășească ordinul de mărime al scării pe care el însuși l-a decis pentru «Noua Germanie»".

De altfel, această obsesie a recordului mondial, această tendință spre construcțiile megalomane nu este de loc nouă. Cele 7 minuni ale lumii nu se distingea prin frumusețe deosebită, rămânând pentru eternitate ca minuni ale lumii mai ales datorită "lipsei lor megalomane de măsură".

Acest demers al lui Speer de a relativiza, după 20 de ani, viziunea asupra arhitecturii naziste îmi pare foarte pertinent. Deseori acuzat de a urmări numai să se justifice, el nu caută – după părerea mea – scuze pentru arhitectura lui Hitler, pentru grandoarea sa, expresie a dorinței de dominație asupra oamenilor, de depersonalizare a acestora. El nu face decât să găsească în megalomanie o trăsătură caracteristică nu numai perioadei lui Hitler, ci omului în general. Mijloacele tehnice moderne nu fac decât să faciliteze punerea în practică a acestor tendințe megalomane, Speer ciind în acest sens exemplul modelului atomului construit cu ocazia Expoziției Mondiale de la Bruxelles, model la scară foarte mare, care nu este, în fond, decât megalomanie.

Trebuie reținută deci remarcă lui Speer, care insistă asupra faptului că "național-socialismul nu a reușit să creze o cultură proprie, chiar dacă acesta era unul dintre obiectivele sale (...). În arhitectură, singurul element nou l-a constituit definirea comenzi", doar ordinul său de mărime (capacitatea de a adăposti un număr enorm de oameni) fiind determinat de aspectul politic și ideologic.

Această manieră de a construi "numai pentru a impune" determină o subordonare a profesionalului în raport cu politicul, arhitectul pierzându-și rolul de promotor de soluții și devenind un simplu "executant la comandă". De altfel, Sorin Vasilescu vorbește de o identificare a constructorului cu conducătorul, ciind în acest sens cuvintele lui Hitler care, întrebăt de ce nu și-a continuat cariera de arhitect, a răspuns: "pentru că am decis să devin în schimb arhitectul celui de-al Treilea Reich". De asemenea, Stalin era deseori supranumit "primul arhitect și constructor al pământului nostru natal sovietic". Si parcă am mai auzit undeva sintagma aceasta... "primul constructor al țării...".

Trebuie remarcat aici caracterul anticipativ al monumentelor puterii, concepute în vederea glorificării victoriilor viitoare, deci prezumtive. Speer mărturisea faptul că monumentele comemorative ale viitoarelor campanii militare ale lui Hitler existau deja în proiect înainte

de război, ceea ce elimină orice echivoc în ceea ce privește rolul programatic al arhitecturii, concepută ca un sistem al căruia principal scop este de a constitui o confirmare anticipată a politicii puterii.

Arhitectura este deci considerată drept forma cea mai reprezentativă a artei de stat, ea devenind un element al suprastructurii, inclusiv un sistem de valori cu decodificare politică.

Trebuie facută aici distincția pe care o face Tatiana Pereliaeva între arhitectura totalitară și arhitectura epocii totalitare. Dacă prin arhitectură totalitară ea înțelege "acea parte a arhitecturii din care totalitarismul a încercat să facă un instrument ideologic al regimului", arhitectura epocii totalitare cuprinde, în afară de arhitectura puternic marcată de suprastructura ideologică, vastul domeniul al construcțiilor destinate populației, care, deși contaminat de ideologie, î se susține mai mult sau mai puțin, având în vedere caracterul său functional.

Consider această distincție pertinentă și atunci când vorbim de arhitectură ca "domeniu al printului" (al puterii) în general. Arhitectura este controlată de puterea în funcție, dar numai o parte a arhitecturii exprimă, "pone în scenă" puterea de o manieră explicită. De altfel, raportul între aceste două domenii ale arhitecturii poate reprezenta un criteriu pentru a caracteriza orașul totalitar în raport cu alte orașe. Este adevărat că Parisul, de exemplu, poartă amprentele mandatelor succesive: Georges Pompidou și-a pus amprenta în oraș prin construcția centrului Pompidou, în timp ce François Mitterrand și-a înălțat simbolul puterii prin Marele Arc din Defense, în rezonanță cu vechiul Arc de Triumf. Dar nici unul dintre ei nu a încercat totuși să remodeleze întregul peisaj al orașului. În societățile totalitare, domeniul arhitecturii ca instrument ideologic este mult mai întins.

Cuvintele lui Hitler sunt o mărturie clară în acest sens: "Prin intermediul arhitecturii demonstrează în fața poporului voința mea de a transforma totul. Această voință va fi impusă asupra construcțiilor și asupra oamenilor. Arhitectura noastră este la scară caracterului nostru: există o corespondență între oameni și spațiile în care trăiesc, muncesc și se odihnesc. Numai prin grandoarea și puritatea construcțiilor noastre poporul poate realiza dimensiunile gândurilor noastre. N-aș fi putut comite o greșeală mai mare decât să începe cu orașele și cu locuințele muncitorești. Toate acestea se vor face la timpul lor. Asta este evident. Un guvern marxist sau burghez s-ar fi putut mulțumi cu asta. Dar numai un partid ca al nostru este capabil să-i redea libertatea și grandoarea celei mai nobile dintre arte. Din epoca marilor catedrale încoace, noi suntem primii care oferă artiștilor sarcini atât de mari

și îndraznețe. Nu este vorba de construcții private, de vile sau de pavilioane, ci de a face să îșnească din pămînt edificii din cele mai vaste de la egipteni și babiloniene încoace. Noi creăm monumente sacre, simboluri în marmură ale unei civilizații noi. A trebuit să încep în acest fel pentru a marca de o manieră indestructibilă pororul meu și epoca mea."

O dată în plus este subliniată ideea că marca arhitecturală trebuie să fie prima care să se impună, ea trebujind să preceadă actele politice, să le anunțe, să reprezinte o confirmare anticipată. Și aceasta pentru că omul nou pe care totalitarismul și-l propune să-l creeze are nevoie înainte de toate de un cadru nou. Concepția totalitară asupra artei, subliniază Sorin Vasilescu, susține că arta apartine poporului, ea afirmă "colectivismul total al artei" care devine un produs al colectivității, destinat unui consum colectiv și fiind în același timp creat de o maniera colectivă. Celebra afirmație a lui Lunacearski, proclamand "dreptul la coloane al poporului sovietic", va fi luată "à la lettre" în doctrina stalinistă. Datoritz în special acestui caracter popular al artei totalitare, o parte importantă a arhitecturii poartă amprenta puterii totalitare și a ideologiei sale.

Trebuie subliniat de asemenea că, în general, capitala este locul în care se concentrează acest tip de arhitectură, care pune cel mai bine în lumină puterea, capitala fiind gândită ca un model, ca exemplu pe care puterea îl dă țării și lumii întregi, ca panou de onoare al țării.

Atitudini față de arhitectură

Ceea ce mă interesează cel mai mult este dimensiunea simbolică care rămâne atașată construcțiilor din epoca post-totalitară. Avem în general de-a face cu două tipuri de discurs, care pot fi schematizate în cele două răspunsuri posibile la întrebarea: "este posibil ca o spadă care a ucis mișește să fie considerată frumoasă?".

Cu alte cuvinte, pot fi disociate criteriile estetice de cele morale în analiza arhitecturii totalitare? Bruno Zevi crede că nu. Considerind că neoclasicismul este în același timp cauza și efectul totalitarismului, el afirmă în mod patetic că "a vorbi numai despre clasicism înseamnă deja să-ți murdărești mână". El pledează deci pentru o strategie a uitării prin tăcere și ignoranță voită, deoarece cel mai mic semn de admirare față de una dintre manifestările totalitarismului este vazută ca o "injecție critică", ca o acceptare a valorilor sale.

Punctul de vedere al lui Leon Krier propune, dimpotrivă, o analiză a fenomenului arhitectural totalitar, observând că puțini oameni au rezerve în a judeca și condamna un subiect pe care în schimb refuză să-l studieze.

"Uitarca este considerată forma critică cea mai convenabilă, iar dinamita instrumentul cel mai adekvat pentru tratarea proiectelor și realizărilor lui Speer". Pentru a-și justifica această poziție mai puțin partizană, el invocă un paradox: în zilele noastre, "un număr mai mare de oameni se simt mai deranjați de grandoarea proiectelor lui Speer decât de imaginile de la Auschwitz". Simbolul are deci o putere mai mare decât faptele în sine. Hans Hollein ironizează această valorizare exagerată a simbolului, afirmando că "avem noroc că lui Adolf nu-i plăcea sănătul vienez; altfel, ele ar fi fost proscrise odată cu arhitectura clasică germană".

Este interesant de remarcat, de asemenea, că dacă produsele culturale au suferit o condamnare universală din cauza încărcăturii lor morale, aliajii nu au avut, în schimb, nici un resentiment în ceea ce privește folosirea tehnicii industriale ale dușmanului. Și aceasta în ciuda faptului că majoritatea crimelor nu au avut loc într-un cadru monumental, ci în atelierele de muncă și în lagările de concentrare.

Iata-ne deci din nou pe terenul luptelor simbolice, în fața răzbunării îndreptate împotriva arhitecturii, împotriva fațadei puterii. S-a crezut că distrugând construcțiile vor putea fi vindecate răurile trecutului. Speer consideră, dimpotrivă, că a demola nu înseamnă a depăși trecutul, ci "a fugi din fața prezentului". Ridicolele arcuri de triumf implantate de Mussolini în fiecare oraș sunt o mai bună ocasioare de a demasca acea epocă decât uitarea pur și simplu. Budapesta post-comunistă a înțeles acest lucru, adunând statuile soldatului sovietic eliberator (care se găseau la fiecare colț al orașului) într-un parc, preferind uitării discursul cacofonic pe care statuile îl împreună, față-n față, în acest muzeu al ridicolului.

La dilema "a vorbi sau a nu vorbi despre aceste lucruri" există, după părerea mea, un singur răspuns: a vorbi, deoarece asta ne va învăța să trăim cu ele; altfel, cum observă Leon Krier, "vom tremura nenorociti în umbra lor pentru totdeauna". □

CRISTINA BUCICĂ – She graduated from the Faculty of Political Science and Administration, University of Bucharest.

Currently, she is enrolled in a Ph.D. program.

Tectonică și ideologie

AUGUSTIN IOAN

Can architecture be political in itself? This question implies two kinds of limits, which in their turn open up the discussion on the meaning of architecture as both a presence in the real and a mean of communication (the "petrified words" of the Nazis). The first limit is placed at metalevel: is architecture the product of the ideological sphere; and, if so, has it imbued in itself ideological attributes?

Therefore, is architecture sacred, can we understand the gender of a "gendered" building? Of course, by interpreting architecture, appropriating it and not because of its intrinsic properties.

După Kant, a discutat despre lucrul în sine și chipul în care îl putem cunoaște devine riscant. Hermeneutica își aduce și ea contribuția la pesimismul cu care trebuie să tratăm spațiul în sine, adică modul în care ni s-ar putea prezenta, fără a-l proiecta pe un orizont (context istoric, fizic și cultural). Cu totul dezamăgiți după deconstrucție, nu putem afirma ceva despre un lucru, fără ca această afirmație să nu fi fost "dintotdeauna/deja" negată, comparată – într-un cuvînt, surpată în integritatea sa. De aceea, trebuie operate de la început dissocii esențiale. 1) Nu este necesar efortul de a prezenta (în sensul criticat de Heidegger) spațiul, în tentativa de a-i defini calități intrinseci. Discuția despre virtuile imanente ale spațiului ne ridică de îndată la nivelul mai amplu al epistemologiei. 2) Ne vom mărgini deci să privim – avînd la îndemnă temeiuri semiotice, dar și critica lor post-structuralistă – haloul de sensuri atribuite pe de o parte – prin gestul proiectării (i.e. actualizarea, înființarea) – de către comandanță (sau *gentleman-architect*) și/sau arhitect (sau *master-mason*). Atribuirea se petrece în virtutea unor asociere semnificative între formă și un anume conținut (cultural, simbolic, atribuit lor prin practica tradiției într-o anumită civilizație și arie geografică). Pe scurt, dar păstrînd rezerve asupra proprietății termenului, aici este vorba despre un "text-plecare". 3) Pe de altă parte, ne vom adresa interpretărilor prin intermediul cărora spațiul și obiectul arhitectural sănătatea ca purtînd – sau nu – ADN-ul de sensuri conferit inițial prin proiectare, adică modul în care utilizatorul și, în genere, comunitatea traduc într-un "text-sosire" atributul cu care creatorul a ornat edificiul.

Ne aflăm pe tărîmul disputei post-structuraliste asupra capacitatei arhitecturii de a funcționa în același chip cu limbajul discursiv. Semiotica nu are nici un dubiu în a asimila, cu toate aproximăriile inerente, arhitectura ca limbaj. Nu vom face aici critica semiotică. Ne vom mulțumi cu observația că tectonica, proprietatea spațiilor arhitecturale de a fi folosite și imprecizia convențiilor ne-

cesare pentru a transforma spectrul culorilor și lumea formelor plane/spațiale în instrumente de comunicare precise subrezesc serios statutul de limbaj al arhitecturii. Scopul prim al arhitecturii nu este cel de a comunica, ci de a adăposti ("ocrotirea" heideggeriană). Modul în care o face este prin tectonică – configurația materiei – mai degrabă decât prin limbaj. Este greu de dovedit anterioitatea ocrotirii în raport cu comunicarea, care face obiectul disputei asupra originii arhitecturii. Este adăpostul o proto-arhitectură sau de-abia comunicarea prin intermediul formelor sănătatea nașterii acesteia? Arhitectura a fost cu predilecție folosită ca instrument al propagării, epoci întregi putînd fi definite mulțumitor "doar" prin filosofia și arhitectura lor¹.

Putem însă afirma că influența socială, superioară oricărui altă artă este motivul principal al acestei preeminențe "agitprop" a arhitecturii, mai degrabă decât capacitatea ei de a transmite mesaje înzidite. Chiar dacă nu poartă în sine "texte" din zona ideologicului, zidurile prezintă analogii simbolice, dău stabilitate și sensul perpetuării unei vieți comunitare. Lipsite de atribute intrinseci, formele și spațiile pe care acestea le determină sunt aureolate de un "cocon" de semnificații denotative și connotative. El le face să funcționeze în postura de condacnoare ale ființei, ale identității individuale și comunitare, proprie casei, respectiv edificiilor cetății.

În *Revolution in der bildenden Kunst*, Alfred Rosenberg (1893-1946), ideologul mișcării naziste și arhitect cu studii la Riga și Moscova, elaboră o teorie a structurii trilitică. Pentru el, doi stiluri și o grindă de piatră sunt ariene, adică virile, adică *superioare* oricărui altă structură primare, în special arcului. Dorienii, strămoșii arieni ai germanilor, și ulterior Ellada perioadei clasice au împins această structură la perfeție în temple, ca o expresie a conștiinței lor de rasă. "Sistemul trilitic, purtat ulterior de triburile germanice înspre sud, în peninsula italică, nu a înflorit acolo cu aceeași tare, deoarece a întîlnit rezistența unei structuri «ne-Ariene»: arcul socie-

tăii matriarcale etrusce." Arcul ar fi deci esemnat, adică *inferior*. Acesta a evoluat ulterior (din nefericire, ar fi spus Rosenberg) în bolti, cupole, planimetrii circulare și/sau centrate. Spre deosebire de spațiile derivate din *megaron*, care au o orientare, spațiile centrate se strâng împrejurul axei verticale. Străin germanilor, dar eminențial roman, arcul era totuși chintesa latinității imperiale împlinite în monumente², cea mai potrivită cunună așezată pe fruntea expoziției EUR '42, care urma să-i celebreze al doilea triumf. În formulă gigantică, în ciuda discursului "arian" al lui Rosenberg, arcul apare însă și în planurile pentru noul Berlin fascist. Există schițe ale lui Hitler asupra acestui arc, precum și mărturia, deopotrivă scrisă și fotografică, a imensei bucurii cu care Hitler a primit macheta arcului de triumf berlinez realizat după concepția sa – ajustată, ca întotdeauna, de Speer – drept dar al arhitectului său personal de ziua sa de naștere: scara machetei îi permitea să "defileze" pe sub masiva sa poartă.

După ce am constatat capacitatea arcului de a transcede matriarhatul moale spre a penetra arianismul berlinez nu mai putem vorbi serios despre calități "naziste", "fasciste" și "staliniste", bunăoară, definibile ca atare, ale edificiilor comandate de persoane sau instituții ale regimurilor politice.

Putem doar folosi în chip convențional acești termeni (deși mai propriu, în ciuda generalizării sale redutive, ar fi cel de "arhitectură oficială a regimului totalitar", cu condiția ca acel regim să o fi avut). Încă din *Jurnalul de la Spandau* Speer a constat că "nu a existat o ideologie a arhitecturii național-socialiste" și că "Ideologia era vizibilă în definirea comenzi, dar nu în stil"³. Scopul acestei arhitecturi era "de a impresiona lumea (...) cu scopul de a ordona, de a subordona oamenii, de a le anula personalitatea". "Nu este nici o îndoială că există o corelare între această depersonalizare și Hitler", credea Speer, dar există o diferență substanțială între a impresiona "un țărăan venit la Berlin din fundul unci provinciei germane [care] ar fi intrat în Marea Dom și (...) ar fi fost zguduit de imaginea văzută", pe de o parte, și uciderea milioanelor de evrei, pe de altă parte.

Nu este greu de înțeles însă în sens afectiv confuzia între cele două planuri, având drept consecință condamnarea cătoror edificii prin etichete infamante și chiar, ca în cazul Cancelariei Reich-ului și a lui Zeppelinfeld, distrugerea arhitecturii pentru păcatele capitale ale făpturilor care le-au edificat și cu care ele însese s-au identificat⁴. Am arătat altundeva⁵ cum configurarea unor stiluri de curte este adesea rezultatul unor negocieri extraestetice.

Încărcătura ideologică a retoricii oficiale nu se poate răsfringe fără rest asupra formelor înzidite. Dacă ansamblurile de locuit ale epocii staliniste sunt private așa cum a făcut-o – stupefiat, dar fără crujare – G.M. Cantacuzino în 1941, se observă: 1) că piețele urbane sunt ample⁶, bordate de fațade celebrind o clasicitate neconsumată⁷, în vreme ce 2) locuințele însese sunt mici ca suprafețe⁸, 3) doar pentru a lăsa mari suprafețe de fațadă drept spațiu de manifestare a propagandei. Paradoxul risipei de spațiu urban în dauna celui locuit, pe care G.M. Cantacuzino l-a formulat primul⁹, este cu siguranță efectul manifest al ideologică, pe care arhitectura îl exprimă cu asupra de măsură. Ce se dorește este, ca și în cazul avangardei ruse¹⁰, spargerea familiei tradiționale¹¹, care nu poate locui în apartamentele comunismului fără promiscuitate, în vreme ce "parada de volume"¹² este expresia "populismului" exprimat prin "dreptul poporului sovietic la coloane" (Lunacearski).

O altă supăpă pentru manipularea politică a formelor înzidite este, în cazul regimurilor totalitare, intervenția directă a liderilor. Cazul Germaniei naziste este din nou reprezentativ. Acolo, nu doar mulți acoliți ai lui Hitler comentau pe teme de arhitectură (Rosenberg, Schultze-Naumburg, Speer însuși) sau supervizau nemijlocit ridicarea de edificii (Göring, Goebels, Ley), dar Hitler însuși era, precum se cunoaște, un împămitit al edificiilor gigantice. La antipod se afla Mussolini, care a îngăduit convinguirea avangardistilor convertiți la fascism (Terragni, Libera) cu neoclasiciști de felul lui Piacentini, Muzio (acesta derivat din avangarda milaneză¹³) sau Michelucci (revenit modern după război¹⁴). În fine, în *Stalinist Architecture* de Tarkhanov și Kavtaradze (London: King, 1992), se povestesc multe cazuri de intervenție directă a lui Stalin în decizii de arhitectură (reproiectarea Hotelului Moskva, concursul pentru Palatul Sovietelor și pentru sediul NKVD/KGB), pentru ca, la noi, să existe o întreagă serie de "legende" ale Casci Poporului privitoare la indicațiile de "regie" a proiectării, date de cuplul Ceaușescu. Acest material esențial pentru înțelegerea imaginariului politic communist este documentat doar de profesorul Gerard Althabe, de la EHESS-Paris. Practic, nu există (încă?) interes autohton pentru o istorie a deciziilor politice și de autoritate personală care au influențat sau determinat modul în care a fost rescrisă capitala României, în ciuda faptului că subiectul este "fierbinte" încă și pentru cercetătorii străini¹⁵.

Fredric Jameson, celebru filosof postmodern marxist¹⁶, accentuează undeva asupra evanescenței etichetei ideologice care poate fi aplicată unei opere de artă (sau care este afișată ostentativ chiar de aceasta). Într-o co-

municare înuită în 1996 la o conferință londoneză despre *gender and space*, Neil Leach urmează o linie similară de argumentație: dat fiind caracterul convențional și arbitrar al semnului, spațiul nu are atribute politice în sine. Ele sunt fondate pe o tradiție și un context social care, ambele, se pot schimba. Că piramidele au devenit din embleme ale totalitarismului "icons of tourism"¹⁷ este lucru vădit. Dar mai emblematic îi apare lui Neil Leach "the consistent failure on the part of commentators to ascribe a singular politics to any architectural language"¹⁸ (*ibidem*). Aceeași întrebare – pusă însă mai precaut și disecată în ultimele sale consecințe – se insinuează și în *Celălalt Modernism*.

Consecințele care derivă însă din textul lui Leach nu pot fi ușor acceptate. De vreme ce nu sunt calități ale spațiului în sine, atributele ideologice pot fi manipulate după trebuința clipei: bucătăria locuinței moderne nu *mai este*, crede dormia-să, un spațiu eminentemente feminin. Rezultă că – determinat de convenții socio-istorice – atributul "feminin" este unul slab, convențional și poate fi oricând transformat într-un altul, să spunem "masculin". Densitatea de feminitate a bucătării a scăzut însă prin dispariția vatră de foc a locuinței tradiționale și prin rolul exclusiv de preparare a alimentelor, pe care locuirea modernă îl-a rezervat. Castrat de analogiile simbolice, spațiul își pierde într-adevăr coada de cometă a semnificațiilor tari: căldură și ocrotire, pîntec matern, athanor al alchimiei casnice. În absența zării simbolice, spațiul poate fi într-adevăr manipulat funcțional. Aparent, casa tradițională este slab specializată funcțional. Dar logica simbolică ține încheiate ritualurile întinsibile în spațiul interior într-un mod mult mai coherent decât segregările funcționale ale casei moderne.

Ideea versatilității spațiilor este una postmodernă, așa după cum este și abandonarea – cînd nu folosirea invers – a sintagmei "forma umeză funcție". Converțirile de spații de la o funcție la alta sunt o temă predilectă a postmodernismului. Hangarele devin biserici; bisericele – locuințe¹⁹; locuințele sunt amenajate în distilerii de whiskey sau depozite. După ce afirmă că "once this memory fades the semantic associations will be lost, and the building may be reappropriated according to new ideological imperatives", Neil Leach conchide cătoric: "unless the memory of its previous social use is retained, all earlier associations are erased" (*ibidem*). Am propus încă din 1991 transformarea Casci Republicii în sediu al *entertainment-ului* est-european. Funcțunea de casino îl s-ar potrivi de minune: adăpostul anti-atomic ar fi un *safe* fără fisură, iar auditoriile ar putea găzdui *show-uri* pentru toate gusturile – de la streap-

tease la Festivalul Enescu. Dar nu îmi pare verosimil ca povestea inițială a casei să dispară vreodată, oricărăt ar estompa-o timpul. Chiar transformată în casino, dacă nu se intervine deloc asupra sa și asupra contextului actual, singură schimbarea de funcție nu va castra casa de căracterul său opresiv la adresa țesutului urban. Chiar machiată, ironizată și foind de *gamblers*, Casa Poporului va condensa memoria edificiului inițial, așa după cum în clipa de față ea nu poate exorciza definitiv prezența locurilor pe care le-a distrus. "St Peter's" din Gullane va fi vădit o biserică locuită, nu o casă, distileriile din Edinburgh sunt locuințe cu parfumul firii dintări a spațiului.

Deconstrucția împinge însă mai departe argumentele structuraliste ale lui Jameson și Leach. Peter Eisenman a acceptat cu bucurie nu doar coabitarea, dar adeseori flatarea stărilor anterioare prin care a trecut situl sau chiar edificiul pe care se plachează noul (*Wexner Center* din Columbus, Ohio, sau proiectul elaborat cu Derrida pentru *La Villette*). Soluția simbiozei între diferitele stădii, egal îndreptățite să se prezinte, este proprie arhitecturii, de vreme ce aceasta încumbă nu doar interpretare ideologică, ci și un anume fel de a ființă – prin tectonică – pe care schimbarea ulterioară a grilei de interpretare nu îl poate nici ignora, nici rade integral din prezența edificiului sau din felul în care el funcționează. Deopotrivă memoria afectivă a comunității, cît și harta simbolică a mediului său construit vor reține ceva din limbajul-plecare. Această amprentă va fi cu atât mai persistentă cu cît falia dintre intenția proiectării și folosire este mai acută.

Concluziile care se pot desprinde din acest text par de aceea a fi trei:

a) arhitectura poate fi interpretată ideologic prin intermediul proiectării și al folosirii. Indiferent dacă ea are sau nu în sine proprietăți care să fie axiologic ierarhizate, aceste proprietăți îi sunt oricum atribuite *a priori* (de către client și/sau proiectant) sau *a posteriori* (de către utilizator și/sau de către cel ce o contemplă), în funcție de agenda proprie celor două grupuri, care la limită pot fi coincidente;

b) Arhitectura poate fi manipulată politic prin intermediul funcțiunii, al comenzi sociale și prin decizii de autoritate ale utilizatorului;

c) Cu cît mai pronunțată este tenta ideologică (politici) a unui edificiu, cu atât cicatricele rămîn mai vizibile la schimbarea dramatică a funcțiunii și/sau a rolului în harta simbolică a orașului. Cînd limbajul-plecare nu are același gene cu limbajul-sosire, se produc fracturi vizibile în chiar carnea edificiului și/sau orașului respectiv. Dacă edificiul sau ansamblul reprezintă inserții violente în contextul natural sau urban, orice modificare a

funcționii, conform unei noi interpretări ideologice, va reține până la capăt ceva din înțelesurile inițiale. □

NOTE

1. (...) cultura prusacă a statului autoritar, exprimată în filosofia lui Hegel și arhitectura lui Schinkel (...)” (Frampton, 1994: 216).
2. Proiectat împreună cu Pier Luigi Nervi, arcul era conceput din elemente de beton, edificate potrivit unei noi soluții tehnologice, numită “Avional D”, dezvoltată pentru acest proiect de către Cirella și Covre. Cu toate acestea, greutatea și ampoloarea arcului – o deschidere de 200 metri – au făcut imposibilă renunțarea la armătură, puritatea formală a arcului fiind astfel alterată. Vezi, pentru alte detalii, Francesco Garofalo și Luca Veresani: *Adalberto Libera*, Princeton Architectural Press, New York, 1992, pag. 107.
3. Arcul avea circa 180 metri lățime, 130 metri profunzime și aproape 130 înălțime și pare să fi fost cheia de boltă a caietului de schițe arhitecturale concepute de Hitler din anii '20 pentru viitorul Berlin. Lucrările ar fi urmat să se încheie în 1950.
4. Citat de Adelbert Reif, în unul din interviurile luate lui Albert Speer în *L'Immoralité du pouvoir*, Edition de la Table Ronde, 1981, tradus în revista *Simetria* (Totalitarism, primăvara MCMXCV), pp.111 și urm.
5. „Aș putea explica această greșită prin faptul că arhitectura clasică a fost implicit condamnată de Tribunalul de la Nürnberg la o pedeapsă chiar mai grea decât Speer, ministru al Reich-ului (...) Uitarea este considerată forma critică cea mai potrivită, iar dinamita instrumentul cel mai adecvat pentru a trata proiectele și realizările lui Speer” – Leon Krier, “Arhitectura exorcizată”, în *Simetria* (Totalitarism, primăvara MCMXCV), pp. 126 și urm.
6. În *Celălalt Modernism* am încercat să demonstreze relativul dezinteres al elitei politice staliniste față de implicațiile estetice ale realismului socialist în arhitectură. Acestea sunt un subprodus al altor factori care au fost esențiali în derularea concursului pentru Palatul Sovietelor: alungarea arhitecților străini/avangardisti, spiritul autarhic al regimului, gusturile mic-burgheze (dizlocate din contextul propriu) ale elitei bolșevice etc.
7. „Piețele lor sunt maidane. După un exces de spațiu pierdut, vine în interioare o săracie de spațiu.” G.M. Caritacuzino, “Note despre Basarabia și Transnistria”, în *Simetria* nr. IV, 1941-1942.
8. „Pentru a da un aspect unitar acestor arhitecturi, pentru ca ele să exprime puterea și prezența statului, arhitecții au revenit la un neo-clasicism. Însă, deoarece aspectul de cazară, de comun, trebuie redat în orice edificiu, s-au deformat elementele, fără nici o preocupare de proporții, fără nici o posibilitate de armonică.” *ibidem*.
9. „Planul acestor inobile este clar și simplu. Aspectul de cazară e rezultat al săraciei de imagine. Proporțiile sunt meschine și materialul mediocru.” *ibidem*.
10. „Dintronă parte, aceste construcții pretind a fi strict utilitare. Dintronă parte, ele vor să se impună.” *ibidem*.
11. Vezi Boris Groys: *The Total Art of Stalin* (Princeton, 1992), care face demonstrația unei continuități subterane între planul esteticopolitic de reformulare violentă a realității pe care avangarda îl promova și ceea ce s-a petrecut în URSS după 1930. Chiar dacă aspectul exterior al celor două arhitecturi – constructivistă și “realist-socialistă” – diferă dramatic, substanța celor două proiecte este aceeași.
12. „Se pare că regimul comunist împinge pe individ spre promiscuitate, pentru a sfârși ultimele veleități a (sic!) grupării familiale, idealul reginului fiind, peste tot și în toate, cazarma. Pe cînd marea problemă a arhitecturii sociale este locuința celor mulți, punând cît mai multe familii la adăpostul nevoilor, într-un cadru cît mai atrăgător și cît mai demn, preocuparea regimului sovietic este disocierea celulei familiare prin promiscuitate.” *ibidem*.
13. *ibidem*.
14. Vezi Frampton, 1994: 215.
15. Vezi interviul cu Michelucci din *Littere, Arte, Idei*, 17 aprilie 1995, tradus în română de prof. Sorin Vasilescu.
16. În schimb, există o carte scrisă de un ofițer martor implicat, împreună cu armatele de civili mobilizați, în orori de pe săntierele noului centru civic, dar și o pleiadă de cărți “New-Age”, para-psihologizând pe tema relației Casa Republicii–Noul Ierusalim.
17. “The political rewriting or appropriation, then, the political use, must be allegorical; you have to know that this is what it is supposed to be or mean – in itself it is inert” Fredric Jameson: “Is Space Political?” în *Anyplace*, ed. Cynthia Davidson (Cambridge, Mass, 1995), pag. 195.
18. Neil Leach: “The Wax of Icarus: Architecture and the Question of Gender”.
19. Afirmația lui Leach este ușor hiperbolică. Există comentatori care au făcut distincție între arhitecturile diferitelor regimuri totalitare interbelice. În primul rînd, sunt teoreticienii și ideologii acestor arhitecturi oficiale – pe Rosenberg l-am citat chiar în acest text – contemporani și inspiratori ai acestor arhitecturi. În al doilea rînd, sunt situații critice fenomenului construit, de la Kenneth Frampton, Elisabeth Valkenier și, la noi, Sorin Vasilescu și autorul rîndurilor de față.
20. Vasile Toch, arhitect scoțian de origine română, a adaptat biserică “St. Peter's” din Gullane, lîngă Edinburgh, pentru uzul familiei sale. Pronaosul este etajat: jos living și birou, deasupra dormitoare și băi. În naos este amenajată o galerie de artă. Tot Vasile Toch este cel care a propus “înfășarea” unei biserici în locuințe, astfel încât spațiul interior al bisericii să devină holul interior al ansamblului astfel rezultat.

AUGUSTIN IOAN – He graduated from the Institute of Architecture, Bucharest.

Currently, he is Teaching Assistant at the Design Chair of the Institute of Architecture, Bucharest.

Pioșenia întrebării

ȘTEFAN LUNGU

The article is a profound reflexion on the function of architecture and the role the architect himself has to play in his “dialogue” with the environment. The contest “București 2000” is the pretext of this plea for concern and understanding of a blessed town.

Concursul “București 2000” a fost o experiență inedită, nu numai pentru noi – arhitecții români –, ci, îndrăznește a spune, pentru întreaga comunitate profesională internațională. A fost o provocare.

S-a subliniat în repetate rînduri că, în momentul de față, există în lume două mari capitale care “beneficiază” de o situație inedită – prezența în centrul lor a unor mari suprafețe neconstruite și destructurate – Berlinul, cu nefreasca zonă a zidului ce împărțea vechea capitală, și Bucureștiul, cu uriașa rană, produsă de paranoica intervenție a dictaturii comuniste. Pentru Berlin, problema se putea pune în termeni relativ firești: societatea germană, a părții de Est, este absorbită, integrată de una din cele mai solide democrații și mai prospere economii ale lumii, orașul urmînd a deveni capitala Germaniei unite. În aceste condiții, este aproape firește să poți defini necesități, obiective, exigențe, priorități, mijloace. “Întrebarea” asupra Berlinului se constituia în termeni apropiati unei normalități europene. Cum să te întrebă asupra Bucureștiului? Traumele suferite de acest oraș sunt uriașe: dezvoltarea haotică a cartierelor-dormitor, ce a triplat aproape populația orașului, nesușinută de o infrastructură corespunzătoare, distrugerea dezlăunită a reperelor memoriei construite, atacul continuu asupra proprietății private cu nefaste consecințe asupra mentalităților ce duc la o inadecvare a cetățeanului la cetate, dezinteresul evazit total față de domeniul terțiar, sufocarea căilor de comunicație, o continuă agresiune asupra culturii prin afișarea deșăvăță a prostului gust al unei clase politice derizorii. Totuși, această realitate există. Ea este zidită și face parte astăzi din ființa orașului.

Pentru noi, arhitecții, “întrebarea” are o formă specifică, numită în mod curent temă-program – un număr mai mare sau mai mic de exigențe cantitative obiective și calitative ce trebuie respectate – de regulă mai mare. Este inutil de demonstrație că diferența există între o temă-program pentru o locuință și una pentru un oraș. Cînd exigențele sunt clare și precise, ele se constituie firește și în criteriile de apreciere a răspunsurilor – a soluțiilor propuse. Putem formula aceste exigențe suficient de clar și precis în cazul concursului “București 2000”? Vulgarizând, se poate formula astăzi ce, unde și cum să se construiască, în acest teritoriu de apocalips lăsat de intervenția, din feri-

cire, neîncheiată, a dictaturii? Existau elemente suficiente pentru care să te poți sprijini în formularea unui viitor al unui oraș atât de desfigurat și mai ales a unei societăți atât de bulversate și ezitante? Si, totuși, acest dezolant teritoriu din inima orașului, scăpat de furia edificării megalomane, reprezentă, în mod paradoxal, un potențial uriaș, o enormă șansă pentru București. Ce poți face cu această șansă cînd întrebarea plutește nu asupra evoluției orașului, ci asupra unei lumi răsciolite și buimace, îndobitoctă de o nefiresc de lungă și aberantă tutelă, incapabilă să se autodefinească, să-și ia soarta în propriile mîini, să-și asume responsabilități, cu o pseudo-clasă politică, bîntuită, de la un capăt la altul, de reflexe totalitare și de indecente interese de tip mafiot?

Ce va fi Bucureștiul mîne? De ce are nevoie pentru a intra în rîndul capitalelor europene, cu ce să începi, dar mai ales cum să vindec “rana”? Strategia temei-program, “întrebarea”, s-a bazat pe două elemente distincte: mai înțîi, furnizarea unor date obiective – istorice, monumente și valori ambientale, tehnice – legate de echipări edilitare, natura solului, climă, funcționi, spații publice, circulații, intensitatea de trafic și capacitați portante imobiliare ale terenului etc.; apoi, două anexe ce invitau la o meditație asupra proprietății private cu nefaste consecințe asupra mentalităților ce duc la o inadecvare a cetățeanului la cetate, dezinteresul evazit total față de domeniul terțiar, sufocarea căilor de comunicație, o continuă agresiune asupra culturii prin afișarea deșăvăță a prostului gust al unei clase politice derizorii. Totuși, această realitate există. Ea este zidită și face parte astăzi din ființa orașului.

Această aparentă ezitare a “întrebării”, într-o lume încă sub imperiul reziduurilor pozitive, a descurajat parte dintre cele aproape șase sute de echipe înscrise în concurs, iar “răspunsurile” primite au determinat juriul să selecționeze numai 15 proiecte în fază finală.

Concursul “București 2000” a fost totuși un succes. Marea lui șansă constituind-o în primul rînd calitatea juriului internațional. Dincolo de uriașul prestigiu de care se bucură fiecare în parte, exercițiul reflecției profunde asupra actului edificării a pus în discuție, în primul rînd, problema “formei” orașului, nu ca aspect spectacular sau de abilitate în modelarea unei volumetrie, cît capacitatea acestia de a intra în dialog – de “a vorbi”, de a “spune” despre oraș și despre sine, de a deveni. S-a considerat, fie că ne place sau nu – și poate pe bună dreptate – că ceea ce este con-

struit este un fapt istoric pe care trebuie să ni-l asumăm. Problema se pune nu de a-ți șterge memoria – în fond, printr-un alt tip de ultragiu –, ci de a intra în dialog cu acest trecut, de aşa manieră încât el să devină suportabil.

“Casa” și “Axa” (Bulevardul Unirii sau Victoria Socialismului – cum vreți să-i spuneți) nu pot și nu trebuie dinamitate, ci trebuie să devină parteneri ai unor intervenții urbane, datoare să le umanizeze, să le aducă la scară orașului, să le demonteze aberația, să le transforme în evenimente spațiale comprehensibile.

A doua șansă a concursului au fost participanții, în special laureatul concursului, pentru că “nu întrebarea, ci ascultarea rostirii pe care ne-o adreseză lucrul ce trebuie să devină obiectul întrebării constituie atitudinea autentică a gîndirii... căci, în actul întrebării stă pioșenia gîndirii”. Da, puțini dintre participanți au avut tăria ca înainte de a-și formula întrebarea ca fiind “sfînțenia gîndirii” și primul înțeles “să se fi aplicat să asculte orașul”, cu toate spusele lui de neîmplinire și de biruință și apoi, aşa cum este el, să poată “sta de vorbă”.

Există în cîteva proiecte premiate atâtă subtilitate, atâtă firesc, atâtă lipsă de emfază, atâtă grijă pentru memoria locului, atâtă atitudine conciliantă și, în același timp, fermitate față de monstruozitatea totalitară, atâtă disponibilitate la dialog și, totuși, atâtă rigoare încât te duce imediat cu gîndul la “poetica locuirii a omului pe pămînt”.

Orașul a pus singur întrebările pentru că este astăzi, aşa cum a fost de-a lungul inconfundabilei sale istorii, un oraș cu certă vocație europeană. “Numai un lucru care a fost cu adevărat gîndit – spune Heidegger – are norocul să fie iar și iar mai bine înțeles decât s-a înțeles chiar el pe sine. Dar atunci, această mai bună înțelegere nu este meritul interpretului, ci darul oferit de însuși obiectul interpretării.” Aceasta este meritul Bucureștiului, dar și al celor ce au știut să-l asculte înainte de a se întreba asupra lui și de a formula în final un răspuns, un înțeles.

Am știut toate acestea de la început? Fără îndoială că nu. A fost o extraordinară aventură – a organizatorilor, a juriului și, fără îndoială, a concurenților. O provocare a spiritului și o izbîndă asupra utopiei, de orice natură ar fi ea. Ca să o cităm pe dna. Topleson de Grimmberg, Președinte al Uniunii Internaționale a Arhitecților, “Arhitecții și-au făcut datoria, este acum rîndul politicienilor”. □

ȘTEFAN LUNGU (1937) – He graduated from the Institute of Architecture, Bucharest. Vice-President of the Architects Union.

Currently, he is Senior Lecturer at the Institute of Architecture, Bucharest.

Concursul Internațional “București 2000”

Opinii ale membrilor juriului

KENNETH FRAMPTON – istoric al arhitecturii moderne, președintele juriului, profesor la Columbia University, New York.

“Bucureștiul are acum un proiect pentru secolul XXI. Juriul a avut în față o problemă într-adevăr complicată, dar a făcut o alegeră reușită. De acum înainte, soarta dezvoltării Bucureștiului este în mîinile orașului, municipaliității, a consilierilor aleși, a locuitorilor și, în mare măsură, depinde de felul cum echipa cîștiagătoare va fi implicată în această operație. Continuitatea muncii acestei echipe multidisciplinare trebuie să susțină coerența în spațiu și timp a dezvoltării zonei centrale, așa cum s-a întîmplat în cazul unic al Barcelonei.”

CHRISZTOF CHWALIBOG – Arhitect, președintele Uniunii Arhitecților din Polonia SARP.

“Cum trebuie reconstruit un oraș? Un răspuns viabil presupune înțelegerea spațiului, sensibilitate pentru varietatea arhitecturii sale, identificarea «scării» sale și simț pentru prezența umană – această valoare esențială a orașului. Și îmi pare bine că toate aceste lucruri se regăsesc în proiectul ales.”

FUMIHICO MAKI – Arhitect, Japonia.

“În ultimii douăzeci de ani am participat la numeroase juriu de mari concursuri internaționale. Trebuie să spun că «București 2000» îmi apare drept cel mai bine organizat.”

CLAUDE VASCONI – Arhitect, Franța.

“A lucrat în juriul de la București a fost o onoare. Au fost evidente profesionalismul și seriozitatea echipei care a pregătit concursul. Calitatea participării și proiectul premiat sunt remarcabile și lucrul acesta este un motiv temeinic pentru juriu de a se simți fericiți.”

JOSEP MARTORELL – Arhitect, Spania.

“Reconstrucția Bucureștiului în vizionarea proiectului ales va deveni un succes și doresc cu convingere ca aceasta să se întâmple.”

BARRY BERGDOLL – Istoric de arhitectură, SUA.

“Concursul de la București este prima mare consultare după mai bine de cincizeci de ani asupra destinului acestui mare oraș. Sper că această inițiativă exceptională va fi continuată prin intervenții exemplare și că opinia publică î se va alătura.”

Alegeri într-un sat din Transilvania

IRINA ANA KANTOR

Unul dintre cele mai interesante procese a căror dezvoltare decurge în urma căderii comunismului în țările Europei de Est este stabilirea și creșterea instituțiilor democratice. Societățile supuse acestui proces sunt, în privințe importante și în grade semnificative, traditionale. Modernizarea lor, începută la sfîrșitul secolului XIX, nu a fost niciodată împlinită cu adevărat. Ceea ce este și mai elocvent, gradele modernizării au fost, în această parte a Europei, constitutive pentru planurile de inginerie socială ale comunismului. Lucrarea de față va analiza ridicarea instituțiilor democratice în România și se va concentra asupra fenomenului într-o comunitate rurală.

Debutul societății moderne ivit aici la începutul secolului XX s-a realizat efectiv prin reforma instituțiilor, o reformă desemnată să modeleze și să aducă țara la tipul vest-european de societate democratică. Reforma instituțiilor tradiționale (foarte centralizate, autoritare, cu ie-rarhii stabile genealogice și transmise prin moștenire și statusuri sociale atribuite) într-unele moderne (decentralizate, democratice, cu statusuri sociale dinamice și ie-rarhii competitiv construite), a fost o sarcină întreprinsă în principal, dacă nu cumva chiar unic, de către stat. Ideea argumentată aici este aceea că, de vreme ce a fost o reformă și numai o reformă a instituțiilor tradiționale, democratizarea efectivă, ca modernizare în înțelesul occidental al termenului, nu a avut loc realmente niciodată.

Teoria formelor fără fond, care încă e considerată ca înalt explicativă pentru instituțiile politice prezente și reformarea lor în România, exprimă acest lucru: reforma instituțiilor este întreprinsă nu pentru a transforma societatea, ci doar pentru a o re-forma, înțelegîndu-se prin aceasta a o re-modela, unde actorul principal nu este societatea însăși, ci înalta societate, elitele politice, care sunt statul. Instituțiile democratice au fost proiectate pentru a fi doar corecturi în vederea unor mai bune funcționari a societății în beneficiul unor politici centraliste, etatiste, non-concurențiale. În mod fundamental, reforma a fost și este încă în România numai o aluzie la democrație, din moment ce ea nu a venit niciodată și nu vine nici acum dinspre societate, ci dinspre o putere politică centralizată.

tă, dinspre vîrful societății către baza ei. Concepția astfel, ea nu va putea conduce spre democrație, după cum nu o vor putea face nici instituțiile pe care le instaurează.

Noul cuvînt pentru reformă este tranzitia. Unde tranzitia este văzută de către aceeași putere centralizată, ca un set de reforme continuu și, eventual, fără sfîrșit, ce ar face posibilă prezervarea acelorași structuri de putere în spatele instituțiilor reformate sub tranzitie. Strategii de non-schimbare cu o aparență de schimbare sunt destășurate pentru a îndeplini cerința credibilității necesității de adevăratele politici tranzitoriale. Societatea, foarte flexibilă la cuvînte, dacă nu total indiferentă și opacă la conceptualizări, își găsește o dată în plus calea de adaptare. Și de supraviețuire.

Acest tip de politici de reformă sunt politici de supraviețuire nu doar pentru structurile de putere, dar și pentru sistemele sociale și societatea însăși. Mai mult, acest tip de politici nu sunt politici funcțional și organic concentrate asupra dezvoltării, ci politici de subdezvoltare și supraviețuire. Nimeni nu ar încerca să nege dezvoltările aparente (economice, sociale, politice), dar în termeni stricti, dezvoltarea este permisă atâtă vreme că nu afectează sau amenință structurile de putere politice. Aceasta este motivul pentru care ele sunt creșteri de supraviețuire și nu dezvoltări fundamentale constitutive. În această zonă, politicele de reformă au tins întotdeauna să se identifice cu controlul conștient al societății și, în consecință, cu planificarea ei, care nu putea fi decît centralizată. Așa cum a demonstrat F.A. Hayek, orice planificare centralizată a societății conduce la estomparea ordinii de drept și la apariția ordinii deciziei arbitrale. Politicile de reformă astfel concepute nu vor declanșa niciodată aceea mișcare specifică a societăților de la status la contract sau de la status la drept, care caracterizează, în faimoasele cuvînte ale lui Sir Henry Maine, “mișcarea societăților progresiste”. Aceasta a fost mișcarea definită de Hayek ca o mișcare de la ordinca statusului la ordinca de drept.

Politicele de supraviețuire nu sunt altceva decît strategii de subdezvoltare planificate central; ele sunt politici economice de subzistență. În vreme ce politicele economice libere, necentralizate și concurențiale, reflectă c-

conomia parimonici, economiile planificate central reflectă economia sărăciei. Astfel, economiile tradiționale autarhice sunt păstrate sub o formă modernă și furnizează cele mai importante rezerve pentru politicile de "reformă". Autarhiile susțin instituțiile tradiționale grele și, totodată, ele motivează perpetuarea mentalităților corespondente. Adeziunea la acestea este solidă chiar și acolo unde instituțiile, sistemele sau paradigmile democratice funcționează în aparență.

Scopul studiului nostru este de a dezvăluia și analiza modul particular în care are loc reformarea instituțiilor într-un mic, obscur și comun sat, undeva în Transilvania.

SATUL, este așezat în așa-numita Cîmpie a Transilvaniei, într-o vale laterală și nu este străbătut de nici un râu. Someșul este rîul SATULUI, dar de fapt el curge pe lîngă așezare, separând-o astfel de drumul principal, cît și de cel mai apropiat sat, aflat la o depărtare de aproximativ 2 kilometri. Astfel, prin așezarea sa, SATUL este mai degrabă retras și rezervat față de celelalte sate ale comunei, cît și față de satul care este și centrul unității administrative. Unitatea este compusă din cinci sate și are o populație de 4.800 locuitori. SATUL are 500 de locuitori, români și unguri, care trăiesc în 100 de familii. Dintre acestea, 60 sunt românești și 40 ungurești. Vîrstă medie este de 60 ani, dar populația maghiară este mai în vîrstă decît cea românească, atingînd media de 70 ani.

Resursele economice ale SATULUI provin în cea mai mare parte din agricultură și silvicultură. Populația maghiară a practicat, alături de agricultură, diferite meserii, în special cele specializate în prelucrarea lemnului. În timpul perioadei comuniste, pămîntul a fost comunizat și trecut în proprietatea Cooperativa Agricolă de Producție. Bărbații au părăsit însă agricultura ca ocupație principală în favoarea altora (construcții, slujbe auxiliare la căile ferate sau chiar slujbe de paznici). O condiție implicită, dar respectată cu mare atenție, pe care trebuia să o îndeplinească slujba respectivă era că, în a sa economică a timpului, trebuia să îngăduie suficient timp liber pentru practicarea agriculturii ca ocupație secundară, pe mici parcele rămase necollectivizate din cadrul gospodăriilor individuale. Acest tip de agricultură a fost și a rămas, chiar în cei cincizeci de ani de comunism, surșa principală de hrana pentru familie. În poftida revirimentului economic din agricultură, evident după 1990, SATUL este încă foarte departe de vigoarea și puterea pe care le-a avut la începutul secolului.

SATUL are două biserici – una ortodoxă și una reformată. Are, de asemenea, o școală care, construită în ultima decadă a secolului trecut, este astăzi mai apropiată de o ruină. Cu toate acestea, ea încă mai este folosită pentru cei 5 elevi de școală primară, români, cărora le

predă singurul învățător al școlii și directorul ei. Cea mai apropiată școală secundară se află la o distanță de 3 kilometri, în satul centru de comună. Serviciul divin în cele două biserici este ținut de către preoți, care vin fie din satul centru de comună (preotul ortodox), fie din orașul cel mai apropiat (preotul reformat). Nici unul dintre ei nu mai locuiește în SAT, așa cum au făcut-o predecesorii lor.

Spre deosebire de lipsa de intelectuali din SAT, în satul centru de comună locuiesc astăzi o parte din profesorii și învățătorii școlii de aici, cît și preotul ortodox. Aici, clădirea școlii este una nouă și este totodată sediul muzeului sătesc. De o importanță egală pentru viața intelectuală a satului și a comunei sunt sesiunile științifice organizate aici după 1992. Ar trebui notat faptul că satul reședință de comună este un sat românesc (cu numai cîteva căsătorii mixte româno-maghiare, în care cei din urmă sunt complet assimilați) și toate activitățile culturale, științifice și de învățămînt au loc în limba română și sunt pentru români. Comunitatea ungără din SAT nu are nici un fel de conexiuni de interes pentru acestea.

Viața politică a SATULUI, ca și a întregii comune, a cunoscut o schimbare în 1990. Primele alegeri libere au solicitat o participare politică genuină, astăzi din partea comunității române, cît și din aceea a comunității ungare. Noile partide politice apărute după 1990 în România și în special în Transilvania au fost bine reprezentate în comună chiar de la început. Partidele care au luptat în competiția politică în primele alegeri locale din 1992 au fost PUNR, CDR, PDSR, UDMR.

În 1992, cîștiigatorul s-a decis în partidul naționaliștilor români, PUNR, un fapt care a caracterizat alegerile din Transilvania de la acela dată și care a fost o urmare a politicilor precise duse de putere imediat după revoluție din 1989. Populația maghiară și-a susținut partidul pentru alegerile în Consiliul local și județean și a sprijinit candidatul la funcția de primar propus de CDR. La acea vreme, aceasta a fost politica de alianță a UDMR, iar populația maghiară a SATULUI s-a aliniat acestiei.

După patru ani, în alegerile din iunie 1996, rezultatul și cîștiigatorul au fost aceiași. Cu o singură, uriașă, fabuloasă, uluitoare excepție. Ca și în 1992, UDMR a cucerit electorilor săi să susțină candidații CDR. Diferența care a adus neașteptata surpriză a constat în faptul că electorii de etnie maghiară nu numai că nu s-au supus și nu s-au aliniat politicii partidului lor, ci mai mult decât astăzi, și-au dat voturile celui mai ostil inamic politic al partidului lor – PUNR. Acesta este, fără îndoială, un fapt dintre cele mai surprinzătoare de stabilit și de certificat, cel puțin într-un județ și într-o zonă unde luptele politice dintre naționaliștii români, reprezentați de persoane ca Gheorghe Funar, și UDMR sunt acerbe.

Pentru a discerne mai bine faptele, este mai potrivită examinarea politicilor adoptate și jucate astăzi de către PUNR, cît și de UDMR. În ceea ce privește primul partid, este esențial de spus că el nu și-a diminuat mesajul naționalist în scopul cîștiigării de voturi maghiare. Dimpotrivă. Așa cum am arătat deja, viața intelectuală și naționalistă intensă dusă aici sub supravegherea unei importante instituții de conservare a istoriei (respectiv, a istoriei românilor), a avut rolul de a crește mesajul naționalist la dimensiuni importante. Dar nu acesta a fost și cazul mesajului naționalist practic al UDMR. Ungurii nu numai că sunt părășiți de către intelectuali lor pe teritoriul întregii comune, ci chiar într-o localitate unde ei constituie aproape jumătate din locuitori. Preotul reformat, foarte tînăr și de curînd venit în sat, nu a putut și nu poate susține un mesaj naționalist competitiv cu cel al PUNR și cu un impact real sesizabil asupra comunității maghiare. Diferența de vîrstă, prăpastia educațională dintre generații, diversitatea mediului social au fost factori semnificativi în deciderea greutății și performanței mesajului naționalist din această parte.

În 1992, cînd redeșteptarea vieții politice a marcat și conștiința națională a populației maghiare, mesajul naționalist al UDMR a avut o prospetime care a fost capabilă să acioneze ca o resursă politică importantă. Dar, în timp, resursele au scăzut din cauza neficienței politicii partidului în SAT. Pe de altă parte, trebuie evidențiat faptul că PUNR, prin reprezentanții săi, nu a practicat politici naționaliste ca atare față de populația maghiară a SATULUI. Politici non-naționaliste la scară mică duse de partide ultranaționaliste nu constituie o nouăitate în strategiile politice față de minorități. Ele sunt direct și imediat moștenite din practica comunistă de mînuire a aşa-numitei "probleme naționale". Acești tip de politici au avut consecințe importante pe termen lung, unele dintre ele extrem de periculoase (vezi Iugoslavia), dar pe termen scurt ele s-au dovedit prospere, fapt ilustrat și în cazul de față.

Fără concurență și fără competiție pe o arie însemnată, mesajul naționalist al PUNR a avut o tendință evidentă de a se dilua și de a se epuiza. Ca atare, PUNR nu a mai putut obține nici un fel de avantaj de pe urma acestuia, de vreme ce nu a mai existat nici o luptă, nici o concurență, nici o întrecere pe acest temei. Victoria absolută, atotcuprinzătoare a mesajului naționalist al PUNR a avut însă rezultatul foarte surprinzător că și-a lăsat beneficiarii lipsiți de armă sau rațiunea sau instrumentul care putea face efective alegerile pe baza naționalismului. O a doua consecință importantă a fost aceea că descoperirea altor resurse politice în scopul cîștiigării alegeri-

IRINA ANA KANTOR – She graduated from the Faculty of Philosophy, University of Cluj and University of Bucharest. Scholarships at the University of Aix-en-Provence, Utrecht and Oxford.

Currently, she teaches Political Philosophy and Politology at the Babeș-Bolyai University Cluj-Napoca.

Păpușa țărănească

LAURENȚIU ȘTEFAN-SCALAT

Cel puțin trei rațiuni ar fi trebuit să mă împiedice să scriu rândurile de mai jos. Prima este legată de faptul că, în probleme "țărănești", competența ar fi egal și universal distribuită, caz în care pretenția mea de a spune ceva interesant în acest domeniu ar avea doar un caracter emfatic. A doua s-ar referi la faptul că obiectul însuși are o conceptualizare precară care l-ar face inadecvat unui studiu de mică întindere. A treia, și poate și cea mai redutabilă, pune în discuție relevanța țărănimii pentru cîmpul politic și, indirect, posibilitatea unui model (post-, non-) marxist care s-o includă în vreun fel în determinările politicii. Ceea ce va urma nu va fi o replică, punct cu punct, la obiecțiile de mai sus, ci doar o încercare de a pondera în plan teoretic prezența ubicuă și masivă a problematicii rurale în discursul politic românesc.

Un bun început ar fi cel în care am fixa în concept realitatea la care intenționăm să ne referim. Ne vom mărgini însă la a asuma vagul unor expresii precum "lumea satului", iar "țaranul" va fi – normal – cel ce și are locuirea și o bună parte din lucrare în acest spațiu. Să observăm că, oricăr de vagi, aceste expresii privilegiază considerațiile demo-geografice și de "ocupatie". Privită astfel, ruralitatea nu are nevoie decât de statistică, orice analiză în termeni axiologici fiind, pentru moment, imposibilă.

Lumea satului a fost, mult timp, doar o lume în sine. Descoperirea ei ca o realitate aparte și manipularea ei conceptuală survin odată cu nașterea modernității. Tot atunci pot fi semnalate primele apariții ale acestui topos în discursul politic. În acel moment, în toate cele patru planuri (mental-psihologic, economic, social, politic), valurile începeau să se polarizeze, iar configurația ce definea "ruralul" apărea concurată de sisteme alternative. Tradiție/inovație, colectivitate/individ, dependență/autonomie, economie de subzistență/economic comercială, imobilitate/mobilitate, identitate locală/stat național, iată cîștiu din parametrii în jurul căror se configurau, dual, lumea veche și lumea nouă. Identificarea epistemologică a lumii "vechi" cu lumea satelor era facilitată de evidența empirică a preponderenței țărănimii în toate comunitățile politice pînă în pragul modernității. Această "scurtătură" conceptuală este validă și astăzi cînd ruralitatea intră ca determinant central în aprecierea unor tipuri de societăți globale ("societățile țărănești").

România a fost considerată mult timp un bun exemplu de "societate țărănească" (sau, prin extensie, "tradi-

țională"). De altfel, simpla considerare a statisticilor îndreptățea (și, în parte, încă mai justifică) o asemenea caracterizare: abia în 1985, populația urbană a României o depășește pe cea rurală (45,5% în 1993). Și, chiar după 1990, populația ocupată în agricultură a arătat o creștere constantă ajungînd, în 1993, la 35,9% din totalul populației active. O simplă comparație cu celelalte țări ale Europei relevă imediat dimensiunea fabuloasă a acestor procente.

Dar cifrele nu capătă relevanță decât dacă sunt puse în perspectiva lumii moderne. Paradigma progresului, subînținsă de aspirația la bunăstare prin dezvoltare economică, colorează negativ "vechiul", imobilismul, tradiționalismul. Lumea satului devine o lume conservatoare prin excelență. Se știe, în plus, că eficiența folosirii forței de muncă este mai redusă, iar costul creșterii economice mult mai mare în agricultură. Într-un raționament simplificat, am avea astfel toate premisele pentru a recunoaște în proasta așezare economică a lumii satelor cauzele subdezvoltării. "Înapoierea s-a născut la sat", s-ar putea parafraza locușuna mitică a lui Blaga. Aplicabil și României, un astfel de diagnostic i-ar ultragia extrem pe apărătorii de ieri și de azi ai identității rurale a românilor, dar el ar pune o problemă de echilibru (economic-cultural) nerezolvată, mi se pare, nici pînă astăzi.

Cu această perspectivă anti-cesențialistă, strict economică, suntem deja în plin politic; procentele, în cazul României, devin de plumb: iată o întreagă populație care trebuie dislocată și transformată în motor al unei societăți prospere. Proiectul comunist nu a fost departe de asta, și socialismul "real", cu urbanizarea accelerată și cu planurile de sistematizare a satelor, a arătat că știa ce greutate are "pionul" țărănesc în jocul complex al dezvoltării. Dar regimul de teroare de atunci a rămas, sperăm, o amintire, fiind azi înlătărit de mecanisme politice de tip democratic, de pîrhii specifice economiei de piață. Țărănamea nu mai poate fi, ca atare, distrusă, dar ea rămîne – pentru elitele române de toate culorile – o povară, și politic și economic.

Instrumentarea politică a țărănimii nu este o cucerire a secolului al XX-lea. Serbia a constituit, la începutul evului modern, pîrhia pe care se articulau discursurile politice care practicau trocul cu starea socială a țăranilor. Mai apoi, civilizația țărănească a reprezentat, pentru gîndirea politică romantică, garanția că valorile

tradiționale vor rămîne la temelia societății. Conservatorismul, de atunci legat indisolubil de cultura lumii rurale, era valorizat pozitiv. Semnul se va schimba odată cu Marx, pentru care țărănamea nu era decât un "bastion al reacțiunii", un obstacol în marșul socialismului către realitate.

De același conservatorism politic rural amintesc analizele socio-politice ale anilor '60-70, iar reflexele lor trimit la propria noastră revoluție de la sfîrșitul anilor '80: o revoluție izbucnită în oraș nu poate reuși fără sprijinul satelor. Mai mult decât atât, lumea rurală apare ca un element vital în stabilitatea instituțiilor politice. Dacă grupurile urbane (studențimea, intelectualitatea) sunt o sursă permanentă de opozitie la politicile guvernamentale, rolul zonelor rurale este variabil: ele pot asigura stabilitatea (cu sprijinul lor, guvernarea poate izola și limita efectele opozitiei urbane), sau pot genera condițiile de schimbare politică. Fie că e vorba de un regim politic autoritar sau de unul democratic, țărănamea – mai ales acolo unde ea păstrează o pondere socială mare – rămîne un factor politic critic. Competiția dintre putere și opozitie pentru controlul ei devine, în acest context, explicabilă, și o axiomă precum cea formulată de S.P. Huntington – "Cel care controlează zonele rurale controlează țara" – își păstrează actualitatea în luptele electorale ale României anilor '90.

Ca să ajungem la aceeași imagine am și putut împrumuta și o altă cale: ne putem întreba de ce tip este și ce dimensiune are prezența țărănimii în cîmpul politic românesc. În primul rînd, structurarea ei politică este cu totul nesemnificativă: există un singur sindicat care a reușit să-și impună vocea (PROPACT), dar care nu are valențe politice asumate, și două partide parlamentare care se raportează, prin titulatură, la lumea rurală: PDAR și PNȚCD. Numai că PDAR rămîne identificat cu interesele nomenclaturii CAP-iste, cu "burghezia" ex-comunistă care are interes în agricultură, dar care nu poate fi numită "țărăname", iar PNȚCD se află față de țărăname în postura fiului bun care este îndepărtat de la moștenire de progeniturile tatălui vitreg. Dacă Partidul Țărănesc (și apoi PNȚ) își putea revendica justificat rolul de reprezentant politic al populației rurale, mariajul cu comunismul al societății noastre și bulversările pe care le-a suferit lumea satului au împiedicat, după 1989, identificarea de interes între renăscutul PNȚ-cd și țărăniile anilor '90. Actualul PNȚCD nu a fost nici un moment un partid al țăranilor, iar titulatura sa nu l-a scutit de a fi abhorat de chiar populația pe care se presupunea că o reprezintă.

Ceea ce rămîne este oarecum deceptiōnant, dar nu surprinzător: lumea rurală nu a fost, de-a lungul acestor ani, decât o figură de discurs politic, o imagine virtuală a unei realități necunoscute și execrate. Imaginea se umflă peste măsură mai ales în perioadele electorale, cînd "țărănamea" renaște pentru politică, surclasînd – ca "adrian" de program politic – demodata "muncitorime".

Campaniile electorale românești au confirmat, pînă acum, dictonul de mai sus al lui Huntington. Distrugerea electorală a opozitiei s-a făcut, în 1992, prin "dialogul" privilegiat al puterii cu votanții țărăni pe tema moșierilor, a regalității spoliatoare și a "liniștii" care răspunde admirabil conservatorismului funciar (în ambele sensuri) al lumii rurale. Puterea încearcă să reînvie și în 1996 aceeași dialog, doar că, într timp, opozitia și-a construit propria ei imagine despre așteptările țărănimii și caută acum cu desperare să-și facă audiu mesajul în lumca satelor.

Deși sondajele sunt promițătoare pentru CDR (nu și pentru Emil Constantinescu), miza "țărănească" este încă disputată. Prin antecedente aflate de partea PDSR, populația rurală are, în imagine, anumite caracteristici care-i fac "curtarea" dificilă. În tot spectrul politic este bine întipărită presupunerea de incultură a țăranilor, de lipsă de informare, de manifestare politică pe baze afective și iraționale. De aici ideea că numai un discurs populist și mitologic, cu acțiune subliminală, poate fi eficient. Pe de altă parte, ținând seama de ponderea masivă a acestui segment social, orice partid care dorește frîile guvernații trebuie să treacă cu bine testul de *political-appeal* în fața populației satelor. Nu iau în discuție viabilitatea stereotipurilor pe care se bazează construcția discursurilor electorale. Ele sunt însă simptomele pentru distanță ce separă "lecia despre credit" pe care orășeanul versat o ține țăranului ("neînvățat în școală...", dar care în realitate știe mai multe decât mulți docți") din *Convoiriile* lui Ion Ghica de clipul electoral în care Emil Constantinescu se infiltrează insidios în bronzu lui Cuza de la Rugininoasa.

Cu imaginea lui Cuza ne aflăm în fața unui complex bine structurat de noi prezumții. Apelul la domnitorul Unirii este făcut, de multe ori, ca răspuns la presupunerea anti-monarhică de care beneficiază majoritatea populației românești (și în special țărănamea). Pe această presupunere s-a clădit cîndva ascendența spirituală și instituțională a președintelui Ion Iliescu în căutarea unei legitimități mai solide, dar și recenta retractare culpabilă a dispozițiilor monarhice ale liderului CDR.

Legată de Cuza este imaginea de lider apropiat de "popor". Ce om politic n-ar dori să-l reînvie pe moș Ion Roată doar pentru a se însăși cu el în fața camerelor de luat vederi? Ion Iliescu a profitat din plin de identitatea sa antielitistă, de "om din popor", "de-al nostru", pentru

ca acum Emil Constantinescu să fie, și el, apotetic înfățișat ieșind dintr-o curte țărănească numai în cămașă (lipsit deci de cravată, simbolul falic-pretențios al orășeau lui) și îmbrățișând țărani în vîrstă – metonimii vii ale ruralității perene românești. Apropiera lui Cuza de țărani se justifică în imaginarul colectiv și prin actul politic major de la 1864, cînd domnitorul român "a dat" pămînt țăranoilor. Președintele Iliescu a refăcut paradigma în 1990, văduvindu-l, în acest punct, pe principalul său contracandidat, de un gest similar.

Dar ce mai ascunde masca lui Cuza pe lîngă trăsăturile atrăgătoare deja prezente? Alexandru Ioan Cuza a fost, în opinia mea, un modernizator exemplar care merită să fie readus în atenția contemporanilor, dar a cărui politică este departe de a constitui un model pentru ziua de azi. Meritul principal al lui Cuza (bine sprijinit de Kogălniceanu) este de a-și fi asumat efortul uriaș care-i incuba astfel și de a fi utilizat mijloace politice adecvate obiectivelor propuse. Este inutil, fals și pernicios de a vedea în acești doi oameni "de stat" (în sensul cel mai propriu) niște liberali sau niște democrați. Există un număr impresionant de evidențe în favoarea contrariului și, în plus, "imanența" rolului lor de modernizatori le impunea o postură autoritară, fermă, centralizatoare.

Suspendarea parlamentului, decretul vizînd restrîngerea libertății presei, intervenția în contractele dintre proprietari și arendași sănse suficiente ale unei conduceri autoritare. Cuza era, în plus, un adevarat șef de stat, cu puteri depline, cu știința a tot ceea ce se petreceea mai important în țară. Conducerea personală a treburilor obștești a fost dublată de o continuă afirmare a unei "rațiuni de stat" și de primele semne ale unui stat partizan. Ca întotdeauna, alegerile reprezentă momentul privilegiat pentru a pune în balanță toată greutatea aparatului administrativ (bine reglat de echipele lui Cuza). Alegerile din 1864 "trebuiau să însemne marele succes al regimului și al guvernului", de aceea Kogălniceanu se va ocupa personal de redactarea listelor, de eliminarea unor funcționari care simpatizau cu opoziția; el va exercita, de altfel, nenumărate presiuni, mergînd pînă la încălcarea procedurilor legale pentru a refa alegerile acolo unde candidatul "convenabil" nu a ieșit... Manipularea alegerilor devinea, de atunci, cutumă. E greu să vedem în România lui Cuza, "o oază de democrație și de libertate", aşa cum descoperea minunîndu-se un ziarist francez din epocă.

Cartea clasică a lui C.C. Giurescu ne oferă toate datele unui domnitor "patern". Nu numai că el decidea soarta tuturor proiectelor sau tranșă probleme care ar fi trebuit rezolvate la eșaloane inferioare, dar era un asiduu practicant al nepotismului. Tot la el înțîlnim ceea ce va

deveni mai tîrziu o practică curentă în eforturile de a legitima un "Conducător": omagile. Dacă în anumite momente politice, acestea erau exprimarea normală a unei stări de spirit, altădată ele reprezentau doar un semn de docilitate, de conformism politic și de sprijin al dictaturii. "Țării i-e sete de stabilitate, de un guvern tare și serios; dacă ar fi consultată, săn sigur că ar răspunde: dictatură, sufragiu universal, lege rurală..."; astfel era informat Cuza despre starea "țării", justificîndu-se sentimentul "plebiscitar" pe care se baza politica sa autoritară.

Legea rurală a avut mai mult efecte politice decît economice. Ea a provocat ruptura echilibrului instituțional, dar a asigurat, în schimb, dezamorsarea unei periculoase bombe sociale. Peste cinci sute de mii de familii au beneficiat de prevederile legii rurale, dar o analiză atentă scoate la lumină faptul că, deși țărani nu au plătit pămîntul primit, răscumpărarea obligațiilor de muncă către foștii proprietari echivală practic cu valoarea acestuia. Redevențele către proprietari (dar și către stat) au grevat evoluția economiei agricole pentru mulți ani. Nu e un secret că reforma agrară din 1864 nu a fost un succes economic sau social.

Iată cîteva elemente care vor să sugereze distanță care separă mitul bunului și popularului Cuza de realitatea unui politician pragmatic, dar lipsit de scrupule, autoritar și promotor al "rațiunii de stat" în dauna libertăților individuale. Dacă în cazul actualului președinte "cuzisnul" (de substanță, nu numai de formă) a fost patent, apropierea acleiași imagini de către un virtual președinte, Emil Constantinescu, dă de gîndit. Tinde cu adevărat liderul CDR la autoritarismul domnitorului român, aderă la politicile antiliberale și antidemocratice ale acestuia, vrea să se regăsească în poziția de "Părinte cel bine voitor și slobozitorul neamului țărănesc" sau modul Cuza al strategiei sale electorale nu este decît un joc de imagine și de poveste pentru a-i ademeni pe eternii păcăliți ai istoriei? □

LAURENTIU ȘTEFAN-SCALAT
(1967) – He graduated from the Political Science Department, University of Bucharest.

Currently, he works as Research Assistant at the ISSEE.

He translated into Romanian Isaiah Berlin's *Four Essays on Liberty*.

Satisfacție și insatisfacție

ANTOANETA CONSTANTIN

Studiul de caz prezentat în paginile ce urmează a fost efectuat în comuna Moeciu din județul Brașov. Scopul cercetării de față l-a reprezentat investigarea satisfacției sau insatisfacției care conduce la stabilizarea sau nu a tineretului în mediul rural.

Satisfacția, ca stare subiectivă, se bazează pe modul în care indivizi își evaluatează condițiile de viață, în ce măsură acestea corespund aspirațiilor lor, nivelul pînă la care sunt acceptate în forma existentă, ca în final să fie depășită atitudinea comportamentală a oamenilor (se întreprinde sau nu ceva pentru schimbare, îmbunătățire etc.).

Pentru a măsura calitatea vieții țăranoilor în mediul rural s-a utilizat chestionarul de satisfacție. S-a urmărit satisfacția în raport cu: munca și activitatea; familia și gospodăria; satul, comuna. Indicatorii folosiți au fost: indicativi direcți, bazați pe estimările subiecților (cîd de satisfacții și de...); indicativi indirecți, pentru identificarea consecințelor comportamentale (intenționați să plecați din comuna dvs.); indicativi globali pe satisfacție; indicatori specifici, sectoriali. Tânării investigați (166 subiecți) sunt 85 (51,2%) băieți și 81 (48,8%) fete. Vîrstă este cuprinsă între 15 și 29 de ani. Ca nivel de școlarizare, 10 sunt absolvenți de școală generală, 115 absolvenți de liceu, 21 absolvenți de școală profesională, 6 absolvenți de școală postliceală și 14 absolvenți de facultate. Ca ocupării, sunt: elevi, studenți – 28; șomeri – 18; casnici – 11; muncitori în gospodăria proprie – 29; muncitori – 54; alte ocupării – 26.

Indicele global de satisfacție în raport cu activitățile desfășurate are valoarea 3,39, ceea ce reprezintă o *satisfacție moderată*. Sursele de satisfacție sunt generate, în principal, de lipsa necazurilor, neplăcerilor în muncă. Faptul că tinerii se gîndesc cu neplăcere la activitatea lor produce, în principiu, stări de insatisfacție. Lipsa unor situații generatoare de bucurii face ca tinerii să fie indiferenți, pasivi față de activitatea desfășurată.

Indicele de orientare spre utilitatea muncii are valoarea de 3,52, ceea ce relevă o *satisfacție moderată*. Deși își percep munca ca fiind utilă, în general, atitudinea tinerilor este pasivă (53,6%), numai 46,5% adoptînd o *strategie activă* în raport cu activitatea desfășurată.

Indicele concret de satisfacție a activității desfășurate are valoarea de 3,04, ceea ce reprezintă o *satisfacție moderată* în raport cu activitatea desfășurată. Pentru cei mai mulți tineri, sursele de satisfacție sunt relațiile cu co-

legii, ocupăția, calificarea cerută, varietatea muncii, iar insatisfacții sunt legate în primul rînd de venitul obținut și de lipsa posibilităților de promovare.

Indicele nespecificat de satisfacție are valoarea de 3,36, ceea ce indică o satisfacție moderată.

Indicele specific de satisfacție în raport cu viața are valoarea de 3,60, ceea ce indică o satisfacție relativ ridicată în raport cu viața. Familia și prietenii reprezintă surse principale de satisfacție în raport cu viața pentru tineri.

Indicele global de satisfacție în raport cu viața are valoarea de 3,48 și relevă o *satisfacție globală moderată*.

Indicele de satisfacție legat de transportul în comună are valoarea de 3,03 și indică o *satisfacție moderată* la limită cu *insatisfacția*.

Indicele de satisfacție legat de instituțiile comunitare are valoarea de 3,15 și relevă o *satisfacție moderată*, apropiată de *insatisfacție*. Ca instituție, Biserica este cea mai apreciată de tineri, iar Primăria cea mai puțin apreciată.

Indicele de satisfacție globală în raport cu comuna are valoarea de 2,97 și relevă *insatisfacția tinerilor*. Valori mai mici ale indicelui de satisfacție globală în raport cu comuna sunt date de insatisfacția generată de activitățile agricole și de posibilitățile de cîștig în comună.

Si totuși, întrebăți dacă intenționează sau nu să plece din comună, 66,3% au răspuns că nu vor, 29,5% că vor, iar 4,2% fie au răspuns că nu știu, fie nu au răspuns la această întrebare. Turismul rural, în dezvoltare în zonă, cu toate avantajele și dezavantajele sale, este percepuit pozitiv de către tineri, fără însă a constitui factorul esențial de stabilizare a lor în comună.

Tinerii văd turismul rural ca pe o alternativă, o sură și plus de completare a veniturilor și nu ca pe o activitate principală – "turismul rural ar fi o sursă numai dacă cei de la oraș vor avea bani. În primul rînd orașul trebuie să o ducă foarte bine, ca să o ducem și noi bine. Cînd tot orășeanul își va permite să petreacă un weekend, un concediu la noi, atunci pot spune că turismul are o sansă" – spune un student, rezident în Moeciu. Pentru turismul rural mai trebuie făcute multe: "turismul s-a dezvoltat acum în baza materială pe care a avut-o omul, fără a face investiții prea mari. El își închiriază acum și camera «bună», în care intra doar să-și ia hainele de duminică... a mai construit poate o cameră-două, o baie, dar nu a cheltuit foarte mult. Dar pentru un turism competitiv îi trebuie facilități sporite" – tîrnă din Moeciu de Jos. "Apoi

nu toți sănătuți pentru a lucra cu oamenii... Îți trebuie să știi ceva despre comportamentul uman, cursuri, poate să ai noțiuni de felul în care trebuie să te porți, cum să gătești, cum să aranjezi masa... acum, toate se fac după ureche" – tînăr din Moeciu de Sus. "Ne-ar trebui credite cu dobîndă mică pentru a fi stimulați să facem ceva, chiar dacă locuințele sănătuțile părinților noștri, părinții ne-ar lăsa să facem ceva îmbunătățiri pentru a scoate un ban. Dar cu ce?" – spune un tînăr electrician din satul Cheia.

"Ne-ar trebui contacte cu societățile de turism, ca veniturile să fie cît de cît constante... Altfel, cum? Așteptă ați un turist, alții îți bat la poartă peste o săptămână..." – tînăr tehnician, Moeciu de Jos. "Noi nu știm încă să exploatăm orice loc; orice proprietate ar putea fi exploatață. Chiar și prundurile acestea din fața caselor. Vine turistul cu grătarul, dar să-i oferi tu WC, apă, să-i amenajezi o parcare, să-i închiriezi omului masă, scaune, farfurii... Locul e al omului, poți să iei bani numai că-l lași pe turist să-și pună pătură pe el. El îmi plătește, apoi strîng hîrtuirele, sting focul, fac curat..." – asistent medical, Moeciu de Jos.

Majoritatea tinerilor ne-au declarat că "turismul singur nu este o sursă suficientă de trai, chiar dacă s-ar practica și la scară mai mare; în Moeciu nu se poate trăi numai din turism". Si ar fi păcat, atâtă vreme cît se pot face și altele. Părerile tinerilor indică o paletă largă de activități, dar indiferent de ce s-ar face – turism, dezvoltarea industriei locale, modernizare – trebuie menținut specificul, tradiționalismul zonei.

Chiar și în construcții – ne spune un tînăr – "ar trebui ca acei ce vor să construiască să obțină avizul numai dacă păstrează stilul local". Ce s-ar mai putea face?

Fabrica ICIL, de prelucrare a laptei – "A fost una în zonă, dar nu mai funcționează... Știați că acum cașcavalul de Moeciu se face la Covasna și Cluj?" – tînăr, Moeciu de Sus.

Fabrica cu secții specializate (tricotaje, împletituri, sculptură în lemn, cusături populare) – "Activitățile artizanale se fac mult și de către tineri, individual. În condiții în care aceștia nu merg cu ele la Bran sau Sinaia să le vîndă, trec diverși negustori prin zonă și le cumpără pentru a le revinde cu preț cel puțin dublu. Activitatea ar trebui organizată, tinerii sprijiniți măcar pentru desfășarea produselor" – tînăr tehnician, Peștera.

Dezvoltarea industriei forestiere: materia primă existentă este suficientă pentru a asigura funcționarea unei fabrici de subansamble (aplice de mobilă, piese). Pot fi confectionate căni, blidare, măsuțe, scaune, care s-ar putea chiar exporta.

Tinerii ne-au vorbit despre necesitatea creării unei baze de date despre zonă. Informațiile înregistrate ar tre-

bui popularizate și comercializate. Ei se referă la plante, casete video și audio înregistrate și care să conțină toate informațiile despre comuna Moeciu: specificul colindelor, al sărbătorilor tradiționale, al obiceiurilor, forme ale industriei locale; monumente construite, cum ar fi biserică din Cheia; monumente ale naturii, animale occidente. Specificația "le puteți vedea și auzi la fața locului" ar fi o formă de stimulare a interesului pentru turismul în zonă. Toate aceste activități ar sprijini turismul rural, iar turismul rural ar contribui la dezvoltarea lor.

Stabilizarea tinerelui în zonă nu este legată implicit de turismul rural. Menținerea tineretului în comună este determinată în principal de proprietate. Chiar dacă sunt toleranți în locuințe, există și alte posibilități: suprafețele locuibile sunt mai mari, părinții își ajută copiii pentru a-și construi o casă cînd se căsătoresc, "în general, părinții nu-și abandonează copiii, mai toți au posibilitatea să le dea un teren" – tîmplar, Moeciu de Sus. "Tinerii nu pot nimică singuri, decât dacă îi ajută părinții. Primesc loc de casă de la unul, altul î-o construiește, cu ce rămîne de la nuntă își mai cumpără ceva" – șofer, Moeciu de Sus.

Stabilirea tinerilor în zonă mai este legală și de acceptări, aspirații. Tinerii, în majoritate având nivel de școlarizare mediu și pregătiri profesionale cu specific industrial, speră fie că întreprinderile din apropiere (Tohan, Zărnești) își vor relua activitatea, fie că industria locală din comună se va dezvolta.

În al treilea rînd, tinerii din comuna Moeciu sunt legați de zona lor prin ceea ce reprezintă ea, prin ceea ce are specific și tradițional. Tradiția este cea care asigură continuitatea între generația adulă și cea tînără. Satul Moeciu transmite și azi obiceiuri și mentalități. Chiar dacă tinerii nu au preluat portul național ("tinerii nu se mai îmbracă astăzi în costume naționale, ci în din cele domnești, dar noi suntem țărani" – Maria Tătar, Moeciu de Sus), chiar dacă nu respectă toate posturile religioase, nu merg la biserică decât cu ocazia unor evenimente deosebite, ei au preluat suficiente elemente ale tradiției, pe care le respectă și sunt mândri de ele. Pentru a-i menține pe tineri în comună trebuie să se mențină ceea ce ei își doresc. Proprietatea, care acționează ca factor decisiv de stabilitate în mediul rural, legătura cu tradițiile și așteptările tinerilor legate de dezvoltarea comunei ar trebui valorificate prin înființarea unui centru-pilot proiectat pe demararea și exploatarea unor activități specifice zonei. □

ANTOANETA CONSTANTIN – She graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest. Currently, she is Senior Researcher at the Center of Studies and Researches for Youth Problems.

Document

Raportul secret al lui Nikita Hrușciov

Continuare din numărul trecut

Mulți comandanți au pierit în lagăre și închisori și armata nu i-a mai revăzut niciodată.

Toate acestea au condus la situația care există la începutul războiului care constituia o mare amenințare împotriva țării noastre.

Ar fi nedrept să uităm că, după primele înfrângeri și primele dezastre pe front, Stalin credea că era sfîrșitul. Într-unul din discursurile sale din acea perioadă, el declara:

Tot ceea ce Lenin a creat, noi am pierdut pentru totdeauna.

După aceasta, Stalin nu a condus efectiv – și pentru mult timp – operațiunile militare și a încetat de a mai face ceva. El nu a reluat conducerea activă decât după ce a primit vizita anumitor membri ai Biroului Politic, care i-au spus că era necesar să ia imediat anumite măsuri pentru a ameliora situația pe front.

În consecință, pericolul amenințător ce plana asupra Patriei noastre în prima perioadă a războiului se datora în mare măsură greșelilor lui Stalin însuși cu privire la metodele prin care el conducea Națiunca și Partidul.

Cu toate acestea, nu vorbim doar de momentul în care începea războiul, moment ce a condus la o dezorganizare serioasă a armatei noastre și ne-a costat pierderi grele. Chiar după începutul războiului nervozitatea și insterea manifestate de Stalin, repercutate asupra operațiunilor militare efective, au cauzat armatei noastre pagube grave.

Stalin era departe de a înțelege situația reală care se derula pe front. Ceea ce era firesc, pentru că pe întreaga durată a războiului patriotic el nu vizitase niciodată vreo parte a frontului sau vreun oraș eliberat, cu excepția unui scurt turneu pe drumul spre Mojaisk în timpul unei perioade de stabilizare a frontului. Acestui episod i-au fost dedicate numeroase opere literare pline de tot felul de fantezii și de tot atâtea tablouri. Simultan, Stalin se amesteca în operațiuni și dădea ordine care nu țineau cont de situația adevărată la un punct dat al frontului și care nu puteau să se traducă decât prin imense pierderi de efective.

Este suficient să spunem că aceea dintre ei care au supraviețuit torturilor severe la care au fost supuși în închisori s-au comportat din primele zile ale războiului ca adeveriți patrioți și au luptat eroic pentru gloria Patriei. Mă gîndesc aici la tovarășii: Rokossovski care, după cum știți, a fost închis; Gorbatov, Merețkov, care sunt delegați la prezentul Congres; Podlas, un excelent comandant care a căzut pe front, și la toți ceilalți. Cu toate acestea,

Îmi voi permite în această privință să menționez un fapt caracteristic care ilustrează modul în care Stalin conducea operațiunile pe front. Avem, printre participanții la Congres, pe mareșalul Bagramian care a fost șef de operațiuni la cartierul general al frontului de sud-vest și care poate să coroboreze ceea ce am să vă spun.

Când situația a devenit deosebit de gravă pentru armata noastră în 1942, în regiunea Harkov, hotărîserăm pe bună dreptate să oprim o operațiune al cărei obiectiv ar fi putut avea urmări fatale pentru armată dacă ar fi fost continuată.

I-am împărtășit acest lucru lui Stalin, indicând că situația cerea schimbări în planurile operaționale pentru a împiedica dușmanul să nimicească o importantă concentrare a trupelor noastre.

Contra bunului simț, Stalin a respins sugestia noastră și a dat ordin de a continua operațiunea care viza încercuirea Harkovului, în ciuda faptului că în acela perioadă numeroase concentrări militare erau ele însese amenințate cu încercuirea și nimicirea.

I-am telefonat lui Vassilievski și i-am spus:

"Alexandr Mihailovici, luăți o hartă [Vassilievski era prezent] și indicați tovarășului Stalin starea situației".

Este momentul să observăm că Stalin își întocmea planurile folosind un glob terestru.

(Agitație în sală)

Da, tovarăși, cu ajutorul unui glob terestru stabilera el liniile de front. I-am spus tovarășului Vassilievski:

"Arătați-i starea situației pe o hartă; în starea actuală de lucruri, nu putem să ducem cu bine la capăt operațiunile care au fost planificate. Decizia inițială trebuie să fie modificată în interesul cauzei".

Vassilievski a răspuns că această problemă fusese deja studiată de Stalin și că el nu era dispus să-l revadă pe Stalin în această privință, deoarece acesta nu mai voia să accepte să discute pe tema operațiunii în chestiune.

După conversația mea cu Vassilievski i-am telefonat lui Stalin la vila sa. Dar Stalin nu a răspuns la telefon; cel care era la aparat era Malenkov. Îl spun tovarășului Malenkov că telefonam de pe front și că doream să vorbesc personal cu Stalin. Stalin mi-a comunicat, prin intermediul lui Malenkov, că mă puteam adresa acestuia din urmă. Am insistat din nou că doream să-l informez pe Stalin în persoană cu privire la situația gravă care exista pentru noi pe front.

Dar Stalin nu a considerat util să ia receptorul și m-a întărit din nou că trebuie să mă adresez lui prin intermediul lui Malenkov, deoarece se afla la doi pași de aparat.

După ce "ascultase" în acest fel pledoaria noastră, Sta-

lin spune: "Nu schimbați nimic din ceea ce a fost decis".

Și ce a rezultat din toată aceasta? Cel mai rău lucru la care ne puteam aștepta. Germanii au încercuit concentrările noastre de trupe și am pierdut prin urmare sute de mii de soldați. Aceasta este "geniul" militar al lui Stalin. Iată ce ne-a costat.

(Mișcări în sală)

După război, la o reuniune la care asistau atât Stalin, cât și membri ai Biroului Politic, Anastas Ivanovici Mikojan a arătat că Hrușciov trebuia să fi avut dreptate atunci când a telefonat în privința operațiunii militare de la Harkov. Mikojan a adăugat că fusese întristat că sugestia lui Hrușciov nu fusese reținută.

Ar fi trebuit să vedeți furia care l-a cuprins pe Stalin. Cum se putea presupune că Stalin nu avuse dreptate! Nu era el, în definitiv, un geniu?! Iar un geniu nu putea decât să aibă dreptate! Toată lumea se poate înșela, dar Stalin gădea că el avuseste întotdeauna dreptate. Nu admitea niciodată că a comis o greșală, mare sau mică, deși a comis mai multe, atât în teorie, cât și în cursul activității sale practice. Atunci când Congresul Partidului va lua sfîrșit va trebui, probabil, să reexamină multe operațiuni militare din timpul războiului și să le prezintă în adevărata lor lumină.

Tacticile la care ținea Stalin, fără însă a fi familiar cu conducerea operațiunilor militare, ne-au costat mult singe pînă în momentul în care am ajuns să oprim adversarul și să declanșăm ofensiva.

Militarii nu ignoră că de la sfîrșitul lui 1941, mai curînd decât să declanșeze mari manevre operaționale ce ar fi luat inamicul din flanc și ar fi permis să penetreze în spatele său, Stalin cerea să se procapeze la atacuri frontale neîncetate și să se captureze un sat după altul. Aceste tactică se traduceau pentru noi prin pierderi grele pînă în momentul în care generalii noștri, pe care sătăea întreaga greutatea a conducerii războiului, au reușit să modifice situația și au ajuns la manevre operaționale suple. Această nouă tactică trebuia să permită imediat importante schimbări pe front în favoarea noastră.

După marea noastră victorie împotriva dușmanului, care ne-a costat atât de scump, Stalin nu a ezitat să degradeze numeroși comandanți care au contribuit mult la victorie, deoarece nu putea să admită posibilitatea ca serviciile să fie puse în contul altor persoane decât a lui însuși.

Lui Stalin îi plăcea mult să cunoască părerea care se vehicula despre tovarășul Jukov în calitate de șef militar. Îmi cerea adesea părerea despre Jukov.

I-am răspuns: "Îl cunosc pe Jukov de multă vreme; este un bun general și un bun șef militar".

După război, Stalin s-a lansat în comentarii favorabile la adresa lui Jukov. El spunea, printre altele:

"L-ați lăudat pe Jukov, dar nu o merită. Se spune că Jukov, înainte de a declanșa o operațiune, procedă în felul următor: lăsat puțin pămînt în mînă, îl mirosează și declară: putem să începem atacul, sau dimpotrivă: această operațiune plănuită nu poate fi declanșată".

Îl răspundeam, în acea perioadă:

"Tovarășe Stalin, nu mă interesează cine a inventat asta, dar lucrul nu este adevărat".

Este posibil ca Stalin să fi fost cel care a inventat această anecdotă, cu scopul de a minimaliza rolul și talentul militar al mareșalului Jukov.

Stalin a jinut mult să treacă drept un mare șef militar. În diverse feluri, el se străduia să inculce în popor ideea că toate victoriile obținute de Națiunea sovietică în timpul războiului patriotic trebuiau să fie atribuite numai curajului, îndrăznelii și geniului lui Stalin. Ca și Kuzma Kriucikov, "el îmbrăca cu aceeași haină șapte persoane în același timp".

(Mișcări în sală.)

În aceeași ordine de idei să ne referim, de exemplu, la filmele noastre istorice și militare, precum și la cîteva creații literare. Este dezgustător. Nu este vorba decât de a propaganda tema după care Stalin era un geniu militar. Să ne amintim de filmul *Cădere Berlinului*. Aici doar Stalin este cel care contează; el transmite ordine într-o sală în care se remarcă mai multe scaune neocupate. Un singur om se apropie de el și îi spune ceva. Este vorba de Poskrebîșev, pavăza sa loială.

(Rîsete în sală.)

Unde sunt, aşadar, șefii militari și Biroul Politic și guvernul? Ce fac ei și de ce se ocupă? Nimic nu o spune în film. Stalin acționează pentru toată lumea; el nu contează pe nimenei, nu cere părere nimănu. Totul este prezentat Națiunii sub acest fals decor. De ce? Pentru a-l putea încărca de glorie pe Stalin, contrar faptelor și contrar adevărului istoric.

Nu putem să nu ne punem întrebarea: unde se află deci militari care duceau pe umerii lor greutatea războiului? Ei sunt absenți din film. Stalin prezent, nu mai rămîne loc pentru nimenei.

Nu Stalin, ci întregul Partid, guvernul sovietic, eroica noastră armată, conducătorii ei talentați și bravii ei soldați, întreaga Națiune sovietică sunt cei care au reputat victoria în marele război patriotic.

(Furtună de aplauze prelungite.)

Membrii Comitetului Central, miniștrii, șefii noștri economici, conducătorii culturii sovietice, administrației organizațiilor teritoriale, ai Partidului și sovietelor, in-

ginerii, tehnicienii, fiecare dintre ei la locul său de munca, nu și-a precuperești nici forță, nici cunoștințele pentru a face posibilă victoria asupra dușmanului.

Militanții noștri cei mai buni au făcut dovada unui eroism excepțional. Întreaga noastră clasă muncitoare, țărâimea noastră kolhoznică, intelligentsia sovietică care, sub conducerea organizațiilor de Partid, au depășit privațiuni de nespus și și-au consacrat toate forțele pentru apărarea patriei, sănătatea de glorie.

Femeile noastre sovietice au îndeplinit, la rîndul lor, mari acte de bravură; ele s-au înămat la munca de producție în uzine, în kolhozuri și în diverse sectoare economice și culturale. Numeroase femei au luat parte pe front chiar la lupte.

Cît privește brava noastră tinerime, ea a contribuit fără limite, atât pe front cît și în spatele lui, la apărarea patriei sovietice și la anihilarea dușmanului.

Nemuritoare sunt serviciile aduse de soldații sovietici, conducătorii și militanții noștri politici de toate gradele; după pierderea unei importante părți a armatei în primele luni ale războiului, ei nu și-au pierdut capul și au putut să se reorganizeze în timp ce se derulau luptele; ei au creat și consolidat, în timpul războiului, o armată puternică și eroică și nu s-au mulțumit să reziste unui inamic puternic și experimentat, ci l-au și învins.

Aciunile magnifice și eroice a sute de milioane de oameni în Est și în Vest în timpul luptei contra amenințării supunerii la jugul fascist, căreia a trebuit să-i facem față, vor rămîne timp de secole și de milenii în memoria umanității recunoscătoare.

(Tunet de aplauze prelungite.)

Partidul nostru comunist, forțelor armate ale Uniunii Sovietice și zecilor de milioane de Sovietici mobilizați de către Partid le revine partea esențială a sfîrșitului victorios al războiului, în care ei au jucat un rol de prim-plan.

Tovarăși, să ajungem și la alte sapte. Uniunica Sovietică este pe bună dreptate considerată ca un model de Stat multinațional pentru că noi am asigurat, în practică, egalitatea de drepturi și prietenia tuturor națiunilor care trăiesc în întinsa noastră țară.

Cu atât mai monstruoase sunt actele al căror inspirator a fost Stalin și care constituie violări brutale ale principiilor leniniste fundamentale ale politicii naționalităților din Statul sovietic.

Vrem să vorbim despre deportările masive de popoare întregi ce au inclus toți comuniștii și komsomolisti fără excepție; aceste măsuri de deportare nu erau justificate de nici o considerație militară.

Aștept, de la sfîrșitul lui 1943, cînd s-a produs o breșă pe toate fronturile marelui război patriotic, a fost luată și pușă în aplicare decizia de a deporta pe toți *karatchais* de pe pămînturile pe care locuiau. În aceeași perioadă, la sfîrșitul lui decembrie 1943, aceeași soartă s-a abătut asupra întregii populații a republicii autonome a kalmucilor. În martie 1944, toți cecenii și toți ingușii au fost deportați și republica autonomă ceceno-ingușă a fost lichidată. În aprilie 1944, toți balkarii au fost deportați în zone foarte depărtate de teritoriul republicii autonome kabardo-balkare și republica însăși a fost rebotocată republica autonomă kabardă. Ucrainienii nu au scăpat de această soartă fiindcă erau prea numeroși și nu exista un loc unde să-i deporteze. Aștept, și ei ar fi fost deportați.

(Rîse și mișcări în sală.)

Nu numai un marxist-leninist, ci orice om de bun simț nu poate înțelege cum este posibil de a face națiuni întregi responsabile de activitate dușmanoasă, inclusiv femeile, copiii, bătrâni, comuniștii și komsomolisti, și de a recurge la represiune masivă împotriva lor și de a le condamna la mizerie și suferință din pricina unor acte ostile comise de indivizi sau grupuri de indivizi.

La sfîrșitul războiului patriotic, Națiunea sovietică celebra cu mîndrie victoriile magnifice repurtate grație unor sacrificii immense și eforturi colosale. Partidul ieșise din război și mai unit; în focul luptelor, cadrele Partidului se oțeliseră și se întăriseră. În aceste condiții, nimănui ar fi putut măcar să se gîndească la posibilitatea unui complot în Partid.

Exact în această perioadă s-a născut așa-zisa afacere Leningrad. După cum s-a stabilit acum era vorba de o lovitură montată. Printre cei care a căror viață a fost sacrificată se aflau tovarășii Voznessenski, Kuznetsov, Rondonov, Popkov și alții.

După cum se știe, Voznessenski și Kuznetsov erau conducători eminenți și competenți. Ei fusese într-o anumită perioadă într-o apropiație de Stalin. Este suficient să arătăm că Stalin săcuse din Voznessenski vice-președintele Consiliului de miniștri și că Kuznetsov fusese ales secretar al Comitetului Central. Chiar faptul că Stalin încredințase lui Kuznetsov controlul organismelor siguranței Statului dovedește increderea de care el se bucura.

Cum se poate ca aceste persoane să fi fost denunțate ca dușmani ai poporului și lichidați?

Faptele dovedesc că "afacerea Leningrad" este, de asemenea, consecința arbitrairului de care Stalin făcea dovedă la întîlnirea cadrelor de Partid.

Dacă ar fi existat o situație normală la Comitetul Central și la Politburo, afaceri de acest tip ar fi fost exa-

minate conform practicii Partidului și faptele la care se refereau ar fi fost apreciate; o asemenea afacere, ca și alttele, nu s-ar fi putut produce.

Trebue să spunem că, după război, situația nu a făcut decât să se complice. Stalin a devenit și mai capricios, iritabil și brutal; în special, bănuielile sale au sporit, nebunia persecuției sale a atins proporții incredibile. În ochii săi, numeroși militanți au devenit dușmani. După război, Stalin nu a făcut decât să se separe și mai mult de colectivitate. El decidea totul, absolut singur, fără considerație pentru cineva sau ceva.

Această incredibilă suspiciune a fostabil exploatață de către provocatorul abject și dușmanul josnic Beria, care asasinase mii de comuniști și Sovietici loiali. Ascensiunea lui Voznessenski și a lui Kuznetsov îl neliniștise pe Beria. După cum am stabilit acum, chiar Beria este cel care îi "sugerașe" lui Stalin fabricarea – de către el însuși și de către oamenii lui de încredere – de materiale sub formă de declarații și scrisori anonime, ca și diverse zvonuri și bîrfe. Comitetul Central al Partidului a studiat această pretinsă "afacere Leningrad"; nevinovații care au suferit sănătăți reabilitați și onoarea i-a fost redată glorioasei organizații de Partid din Leningrad. Abakumov și alții, care au fabricat acest proces, au fost trimiși în fața tribunalului; procesul lor a avut loc la Leningrad și ei au fost tratați așa cum o meritau.

Se pune o problemă: cum se face că adevarul asupra acestei afaceri nu ne apare decât acum și de ce nu am făcut nimic înainte, în timpul vieții lui Stalin, pentru a împiedica curmarea unor vieți nevinovate? Pentru că Stalin a controlat personal "afacerea Leningrad" și majoritatea membrilor Biroului Politic în acea perioadă ignorau toate circumstanțele acestor afaceri și, prin urmare, nu puteau interveni.

Atunci când Stalin a primit anumite documente de la Beria și Abakumov, fără a studia acel material calomios, a ordonat o anchetă asupra "afacerii" Voznessenski și Kuznetsov. Soarta lor era, din acel moment, pecetluită.

La fel de instructiv este cazul organizației naționale Mingrelian, care exista așa-zicînd în Gruzia. După cum se știe, rezoluții privind această afacere fusese adoptate în noiembrie 1951 și în martie 1952 de către Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Aceste rezoluții au fost adoptate fără o discutare prealabilă în Biroul Politic. Stalin le dictase personal. Ele formularu acuzații grave contra a numeroși comuniști loiali. Bazîndu-se pe documente falsificate, s-a stabilit că există în Gruzia o așa-zisă organizație naționalistă, al cărei scop era lichidarea puterii sovietice în această republică, cu ajutorul puterilor imperialiste.

Un anumit număr de militanți responsabili ai Partidului și ai sovietelor au fost, în consecință, arestați. După cum s-a dovedit ulterior, nu era vorba în realitate decât de calomii contra organizației gruzine a Partidului.

Stim că a existat într-o anumită perioadă, în Gruzia ca și în multe alte republici, manifestări de naționalism burghez. Se pune problema: era posibil ca în momentul în care au fost luate rezoluții la care se face aluzie tendințele naționaliste să fi ajuns pînă la punctul în care să existe un pericol de a vedea Gruzia detașându-se de Uniunea Sovietică și alipindu-se Turciei?

(Mișcări în sală și rîsete.)

Aceasta este, bineînțeles, o nebunie. Este imposibil de imaginat cum asemenea idei puteau să pătrundă în spiritul a ceea ce a fost. Fiecare știe cum s-a dezvoltat Gruzia în domeniile economic și cultural sub guvernul sovietic.

Producția industrială a Republicii Gruzia este de 27 de ori superioară celei de dinainte de revoluție. Mai multe industrii noi, care nu existaseră înainte de revoluție, au fost create în Gruzia: turătorii, fabrici de ulei, fabrici constructoare de mașini etc. Analfabetismul, care atingea 78% din populație în Gruzia pre-revolutionară, nu mai există de multă vreme.

Dacă ar compara situația din republica lor cu cea a maselor muncitoare din Turcia ar putea vreodată gruzinii să dorească să se unească cu Turcia? În 1955, Gruzia a produs de 18 ori mai mult oțel pe locitor decât Turcia. Gruzia produce de nouă ori mai multă energie electrică decât Turcia. După recensămîntul din 1950, 65% din populația totală a Turciei este analfabetă. Dintre femei, 80% sunt analfabete. Gruzia posedă 19 instituții de studii superioare, secvențate de aproximativ 39 de mii de studenți, adică de opt ori mai mult decât în Turcia (la o mie de locuitori). Prosperitatea clasei muncitoare din Gruzia a crescut enorm sub administrația sovietică.

Este evident că pe măsură ce economia și cultura se vor dezvolta și conștiința socialistă a maselor va spori în Gruzia, sursa din care se inspiră naționalismul burghez va seca.

După cum a dovedit suita de evenimente, nu a existat o organizație naționalistă în Gruzia. Mii de persoane nevinovate au fost victime ale arbitrairului și anarhiei. Totul s-a produs sub conducerea "genială" a lui Stalin, "marele fiu al națiunii gruzine", cum gruzinilor le place să-l numească pe Stalin.

(Mișcări în sală)

Încăpăținarea lui Stalin se manifestă nu numai în domeniul deciziilor care priveau viața internă a țării, ci și în cel al relațiilor internaționale ale Uniunii Sovietice.

Plenara din iulie a Comitetului Central a studiat în detaliu rațiunile care au provocat conflictul cu Iugoslavia. Rolul pe care l-a jucat Stalin în acest conflict a fost scandalos. Problemele ridicate de "afacerea iugoslavă" ar fi putut fi rezolvate prin discuții între partide și între tovarăși. Nu există un fundament serios de natură să justifice turnără luată de această "afacere". Era întru totul posibil să se împiedice ruptura relațiilor cu această țară. Ceea ce nu înseamnă totuși că șefii iugoslavi ar fi fost scuți de greșeli sau de imperfecțiuni. Dar aceste greșeli și imperfecțiuni au fost amplificate într-o manieră monstruoasă de către Stalin, ceea ce a adus o ruptură a relațiilor cu o țară prietenă.

Îmi amintesc de primele zile ale conflictului între Uniunea Sovietică și Iugoslavia, perioadă în care el începea să fie umflat în mod artificial. Într-o zi, venind de la Kiev la Moscova, am fost invitat să-i fac o vizită lui Stalin care, arătîndu-mi copia unei scrisori trimisă lui Tito, mi-a spus: "Ați citit asta?".

Fără să asculte răspunsul meu, a declarat: "Îmi va fi suficient să mișc degetul mic și nu va mai rămîne nimic din Tito. Se va prăbuși".

Am plătit scump acest "gest cu degetul mic". Această declarație reflectă nebunia grandorilor lui Stalin, dar acționa exact în acest fel: "Voi ridica degetul mic... și nu va mai rămîne nimic din Kossior", "Voi ridica degetul mic încă o dată și nu va mai rămîne nimic din Postichev, nici din Šubar", "Ridic încă o dată degetul mic și Voznessenski, Kuznetsov și mulți alții vor dispărea". Dar asta n-a mers cu Tito. Oricare ar fi fost intensitatea și modul în care Stalin a mișcat nu numai degetul mic, ci tot ceea ce putea mișca, Tito nu s-a prăbușit. De ce? Motivul constă în faptul că în acest caz de dezacord cu tovarășii iugoslavi, Tito avea în spatele lui un Stat și un popor care trecuseră prin școală dură a luptelor pentru libertate și independență, un popor care își susținea conducătorii.

Vedeți la ce a condus megalomania lui Stalin. El pierdeșe conștiința realității; își manifesta aroganță și bănuielile nu numai față de indivizi din Uniunea Sovietică, ci și față de partide și națiuni întregi. Am examinat cu mare atenție cazul Iugoslaviei și am găsit o soluție convenabilă care este aprobată de către popoarele Uniunii Sovietice și Iugoslaviei, precum și de masele muncitoare din toate democrațiile populare și de toată omenirea. S-a trecut la lichidarea raporturilor anormale cu Iugoslavia în interesul întregului lagăr socialist, în interesul consolidării păcii în întreaga lume.

Traducere de
Louis ULRICH

(continuare în numărul viitor)

Un document esențial

MIHAI RETEGAN

Una dintre dimensiunile societății moderne este "foamea" de informații. Cu atât mai puternică, cu cît este vorba despre "informația ca fundament al actului decizional". În furtunosul octombrie 1956, una dintre grijile leadership-ului românesc era de a cunoaște cît mai exact cu putință ceea ce se întîmpla în proximitatea frontierelor, în Ungaria. Acolo unde revoluția punea sub semnul întrebării nu doar construcția socialismului într-o țară, ci eficacitatea sistemului comunist și securitatea Uniunii Sovietice.

Din punct de vedere al nevoii de informare, declanșarea revoluției în Ungaria găsise descoperită partea română: ambasadorul – Ion Popescu-Puțuri – se afla în țară (la post era înlocuit de un anume Benkő). Dar, pe 25 octombrie, Popescu-Puțuri (ulterior numit la conducerea Institutului de Studii Iсторические и Social-Politice de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Comunist Român) a trimis prima telegramă. Întrucît posibilitățile sale erau destul de reduse, a mai fost trimis la Budapesta Aurel Mălnășan, adjunct al ministrului Afacerilor Externe (acesta a sosit în capitala Ungariei în jurul datei de 30 octombrie).

Mălnășan însotise un transport al Crucii Roșii Române cu alimente, medicamente și îmbrăcăminte. Interesant este că din delegația respectivă făcea parte și Valter Roman, din conducerea superioară a Partidului Muncitoresc Român. Aceasta îl cunoștea bine pe Imre Nagy, din anii războiului, cînd lucraseră împreună la postul de radio al Cominternului pentru România și, respectiv, Ungaria.

Pe baza documentelor disponibile în acest moment nu se poate ști de ce în telegramele pe care Mălnășan le-a trimis de la Budapesta nu este amintit și numele lui Valter Roman, mai ales că cei doi aveau să meargă împreună la diferite foruri politice ungare.

Situatia din Ungaria i-a luat pe cei pe nepregătite, ea fiind "mult mai gravă decât o știință de la București. Aceasta cu toate că luptele armate au început. Nu există în prezent o forță politică constituță care să țină în mîna situația. Nu se simte prezența partidului". În continuarea telegramei expediată la 30 octombrie se poate citi: "Spiritul antisovietic a atins și cadrul de partid și de stat. Ambasada sovietică este înconjurată de tancuri. Spiritul naționalist este mai puternic decât ne-am închipuit.

Oameni cu care întîmplător ne-am întîlnit așteaptă evenimente similară și în RPR.

Misiunea celor doi nu a fost de durată, ea pușind fi inclusă în sintagma "a ști pentru a preveni". A preveni o mișcare care putea afecta bazele regimului comunist.

La revenirea din Ungaria, Aurel Mălnășan și Valter Roman au prezentat Biroului Politic un raport asupra activității desfășurate de ei. Stenograma ședinței (desfășurată pe 2 noiembrie) este publicată de *Sfera Politicii*. Dată fiind poziția interlocutorilor emisarilor guvernului român, documentul este important pentru cei care se ocupă de istoria revoluției ungare din 1956 deoarece focalizează mai multe aspecte.

Fără a intra în detaliile ale conținutului documentului, vom spune doar că preopinenii lui Mălnășan și Roman (între care s-au aflat Vass Zoltán, Kádár János, Kiss Károly) s-au referit amplu asupra unor probleme esențiale ale revoluției ungare, cum ar fi: cauzele revoluției, forțe participante, situația din interiorul partidului, natura problemelor care au determinat scindarea Partidului celor ce Muncesc, obiectivul revoluției, prima intervenție armată sovietică și multe altele.

Publicarea acestei stenograme vine să întregească în mod fericit cunoașterea unuia dintre cele mai importante evenimente ale lumii contemporane care a fost, după expresia unui publicist, un 1989 nereușit. □

MIHAI RETEGAN (1950) – Ph.D. în History. În 1985, he was awarded the Romanian Academy Prize. He co-authored several books among which *Istoria militară a poporului român* (vol. VI, 1989), *Ostași, văordon, treceți Prutul!* (1993), *1918 – Făurirea României Mari* (1993), *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie* (1995). He is working now on a new book concerning the Hungarian Revolution of 1956.

Currently, he is Lecturer at the Department of History, University of Bucharest.

Document

STENOGRAMA

ședinței din 2.XI.1956 cu tov. Aurel Mălnășan și Valter Roman

Tov. Mălnășan:

Noi ne-am făcut notițe, dar le-am lăsat la Ambasadă, la Budapesta, să ne bazăm pe memorie și eventual să redăm faptele din constatările noastre și cu cine am luat contact, din care se pot trage concluziile necesare.

Noi în primul rînd am luat contact cu reprezentanți ai Crucii Roșii, pe aeroport chiar, cu care am stat de vorbă și ne-am interesat care este situația acolo și ce a reeșit din răspunsurile lor a fost aceea că o mișcare națională de independență – aceasta cu care am stat de vorbă era membră de partid, activistă a Crucii Roșii Maghiare – o mișcare de independență, foarte naturală, foarte normală, că însuși poporul a fost acela care s-a ridicat împotriva asupririi, împotriva teorii, împotriva stăpînirii sovietice s.a.m.d.

Am întrebat cum se privesc astfel de lucruri, această atmosferă antisovietică. A spus lucruri care se cunosc din ziare și care a constituit baza propagandei reacționare în ce privește dezvoltarea spiritului antisovietic. A început cu felul de ocupație, cu felul de comportare a unei părți, cu stalinism și continuând cu acordurile economice care erau în detrimentul Ungariei și în ultimă instanță această intervenție a Armatei Sovietice la Budapesta împotriva demonstranților.

Pe drum noi am avut o pană și a trebuit să ne oprim. S-au adunat în jurul nostru cîțiva copii, un muncitor, un inginer și care spuneau că nu lucrează. Au fost, au luat salariile. Dar nu am vrut să-i întrebăm, nici să provocăm o adunare, nu era situația de așa natură, dar au început să vorbească. Au spus că au luat salariile, unul era de la calea ferată, dar ei nu lucrează pînă ce nu se retrage Armata Sovietică. După aceea au întrebat la noi ce este, cînd o să fie o mișcare similară, mișcare revoluționară de eliberare s.a.m.d.

În oraș – grupe de aceștia de tineri de 16-17 ani, băieți și fete, au fost puțini vîrstnici înarmați, care legitimația toate mașinile care treceau, cu excepția la unele puncte de control a mașinilor diplomaticice.

Camioane încărcate, tot cu tineri din ăștia cu arme, care rechiziționau mașini pe drum.

La aeroport se filmă scoaterea stemelor cu 5 colțuri de pe frontispiciul clădirii aeroportului; au adus special

aparatele de filmat de la cinematografie și se filmă dărâmarea stelei.

Pe tot parcursul – drapelul național și tineri cu șaptele acelea ale lor "bocskai sapka" cu tricolor, toată lumea cu tricolor, cu banderole tricolore, lume pe străzi. Asta a fost prima impresie.

Am luat apoi primul contact cu soția lui Erdélyi, pe care o cunoșteam, soția lui Erdélyi Ferencz, care vicepreședinte a fost și vicepreședinte mai era cînd am plecat noi de la Budapesta, vicepreședinte al Consiliului. Ea era pe vremuri deputată, a fost aici și cu delegația parlamentară maghiară.

Ea spunea: "nici eu nu știu unde o să ajungă", încercă să realizeze o politică coaliționistă, să se reinființeze partidele, care să meargă alături de partid, partidul național-țărănesc, micii agrarieni, că în Tildy are încredere, că Tildy merge cu ei și în sfîrșit, să formeze o bază politică, o forță politică pe care să se poată baza; o forță politică mai largă, avînd în vedere distrugerea liniei existente a partidului.

Ca cauze, ca motive de izbucnire a acestei acțiuni, ea găsea, că nu s-au luat măsuri din timp pentru satisfacerea unor revendicări patriotice. Ea era cuprinsă de aceeași atmosferă care s-a manifestat în rîndurile intelectualității și care o cunoaștem: independență, patriotism, trecut național, libertate, împotriva monopolului partidului.

După aceea am luat contact cu Vass Zoltan. Vass Zoltan are această sarcină de a asigura aprovizionarea populației, pe care o realizază. O realizează pentru că, spune el, au rezerve și distribuie rezervele care s-au strîns, din colectări și din cotele gospodăriilor de stat s.a.m.d.

Ei acum transportă – au organizat, au făcut o organizație – și transportă (pe lîngă contribuția țărănilor) acuma rezervele de stat, distribuie la Budapesta din rezervele de stat.

Și acum se crează următoarea situație: muncitorii iau salariu, nu muncesc, nu produc, au totuși pentru moment de unde să se aprovizioneze, o situație convenabilă, nu sunt constrinși ca să muncească, iau salarii, aprovizionarea se face.

Vass se plîngea de situație. Cerîndu-i explicația

care a fost cauza că s-a ajuns pînă aicea, explica prin situația care a existat în Comitetul Central și în partid în primul rînd: lipsa de unitate, conducere arbitrară, înăturarea a o serie de oameni, activiști, cadre de partid. Se plîngea și el că și el a fost înăturat – și o altă cauză, spunea el, copierea mecanică a metodelor sovietice, fără să se țină cont de tradițiile din Ungaria. El spunea: și emblemă și planificare și totul s-a copiat, fără să se țină cont de anumite condiții existente în Ungaria și la care trebuia să fie adaptate.

Perspectiva el o vedea foarte sumbră. Spunea că din punct de vedere economic o să aibă inflație și ei vor avea o situație economică foarte proastă și că nimic nu-i va salva decât eventual dacă americanii o să le dea ajutor, 300 milioane dolari.

El făcea o apreciere între situația din țările de democrație populară și Iugoslavia. El fusese în Iugoslavia înaintea delegației maghiare și a scris și un articol despre condițiile de acolo, care a fost oprit să fie publicat, de Biroul Politic. El era revoltat pentru aceasta.

Și făcea aprecieri comparative că în Iugoslavia, cu toate că nivelul de viață este mai scăzut, entuziasmul, inima oamenilor e mai legată decât la noi sau oricare altă țară de democrație populară. Se referea la formele acelea de conducere autonomă ș.a.m.d. Acolo, spune, lumea simte mai mult că este stăpînată, decât la noi, unde punem în comune oameni aleși de partid sau care nu e bine văzut de comună, dar îl ținem acolo să colecteze, să strîngă impozit ș.a.m.d., este urât, nu este ales el de către oameni cu cel mai mult prestigiu din sat, chiar dacă nu e membru de partid, spune el, și ne-a avertizat foarte insistent să învățăm din ceea ce s-a întîmplat la ei și cu metodele folosite la ei și să ținem cont că va izbucni un val anticomunistesc. Spunea că lumea la ei ne urăște, așa spune el, că deja s-a lansat lozinca "nem, nem, soha", vechea lozină șovinistă iridentistă maghiară și că ne putem aştepta la izbucnirea unui val șovinist iridentist anticomunistesc.

Ei spunea despre Nagy că are intenții cinstite, că el a fost în dosul acestor mișcări Petöfi ș.a.m.d., cercul Petöfi și mișcarea intelectualilor în scop patriotic, dar cu intenția bună de a schimba lucrurile, așa spunea Vass.

Acuma încearcă să se stabilizeze, nu știe cum va reuși. El era de părere că în general – nu era de părere că se fac prea multe concesii – ci era de părere că concesiile se fac prea tîrziu, că nu se fac rapid.

Ei mai spunea că și tovarășii sovietici au fost greșit informați mult timp despre situația din Ungaria, fiind informați numai de către Rákosi și Gerö și neinformându-se mai amănunțit, mai serios și pe baza aceasta ei au

avut o poziție nejustă atunci când au susținut ca să rămână Rákosi. Că dacă Rákosi ar fi fost schimbat mai dinainte, poate că n-ar fi fost motiv pentru declanșarea acestei acțiuni.

Cam asta a fost. Nu pot să redau toate detaliile. După cîte îmi aduc aminte, cam asta a fost cu Vass Zoltan, care la despărțire a lăcrimat, a plîns. El a spus că de 8 zile lucrează acolo, el o să mai lucreze, el lucrează pe linie de aprovizionare.

Era și confuz. La un moment dat m-a confundat cu un fost ministru, un fost reprezentant de acolo al Iugoslaviei și vorbea ca atare și a spus lucruri, de care bine că mi-am adus aminte.

În acest moment când el m-a confundat, el spunea: dumneavoastră trebuie să ne ajutați, neapărat să ne ajutați – considerînd că suntem iugoslavi, la un moment dat. El mă cunoștea bine, dar el era zăpăcit, era de 8 zile acolo și era confuz deacumă și n-a băgat de seamă. După aceea s-a redresat și am clarificat cine suntem din nou. La început știa foarte bine, ne cunoaștem foarte bine, dar la un moment dat a greșit și atunci spunea: Dv. trebuie să ne ajutați neapărat. Ajutorul iugoslav pentru noi este foarte important.

Și spunea: să nu ne cereți să plătim datorile de război, și așa n-o să le putem plăti și faceți un gest, ceva, sau amînăm, sau renunțăm. Și veni vorba de problema naționalităților, de problema minorităților. El spunea tot în acest moment: la Dv. e rezolvată problema pe baze leniniste, nu ca în România.

Când s-a lămurit că noi suntem români, el a spus: apoi cu vreau să fiu sincer cu voi, eu îmi mențin părerea: la voi este încă o problemă, voi credeți că este rezolvată, dar nu este încă rezolvată. Pe urmă, forma aceea de autonomie care ați dat-o voi, nu este autonomie și gîndită-vă foarte bine pentru că nu uitați că ungurimea de acolo ascultă radio Budapesta, că Ludas Matyi e așa de răspîndit la voi, că ungurii se orientează încotro. Dați mai multă libertate și rezolvăți mai just pe baze leniniste problema.

Cam asta a fost cu Vass.

Apoi, pasul următor, întîlnirea următoare, a fost cu acești tovarăși.

Întîi noi ne-am dus la Kádár. La întîlnire erau cu toții împreună. Ne-am apucat să vorbim cu toții, cu toată conduceră de alătării a partidului. Astă era în parlament.

Kádár mi s-a părut foarte obosit și cu idei nu îndeajuns de clare, despre situație și despre perspectivă. Mie mi s-a părut și ceea ce spuneau alții, că el este bine intenționat, că este cinstit, dar el și înainte a spus – am avut

alte informații – că după reabilitarea lui, când era vorba să fie pus într-o muncă de conducere, că el nu e capabil, el nu e în stare după ceea ce a trecut, a spus că nu poate să facă, el e distrus și nu poate să facă față.

Aici, în mare, cam tot același lucru a reesit în ce privește partidul. Pînă în ultimul moment o unitate asupra măsurilor care trebuie să se ia, n-a existat. Au existat contradicții. N-au apelat la muncitorii.

Atunci când s-a întîmplat manifestația și când această manifestație, considerată de ei, care au vrut să o opreasă totuși, și-au dat seama că poate să se extindă, să se transforme și n-au mai reușit să o opreasă și când s-au alăturat la această manifestație alte și alte grupuri, de acumă a început să se piardă.

Au lăsat să decurgă lucrurile așa de la sine putere, sperînd probabil că se vor liniști, se va face demonstrație și se vor retrage.

Ce mai spuneau ei? Kiss Károly îmi spunea că Comitetul Central însuși a foarte slab. A avut un caracter reprezentativ, să fie un academician, să fie un ofițer, să fie un țărăan, să fie nu știa cine, pe o bază de democratizare, dar nu pe bază de capacitate, de devotament, de apărat pe care membrii Comitetului Central trebuia să-l aducă.

Și când Comitetul Central se întrunea să ia o hotărîre, discuțiile și hotărîrile erau în mîna cîtorva oameni și membrii Comitetului Central în bună măsură nu participau la aceste discuții. Plus că nici în cadrul Comitetului Central nu exista unitate de vederi. Era poziția unora care erau ferm pentru transformări radicale și lichidarea întregului trecut răkoșist, spunea el, și alții mai liniștiți care cereau măsuri și împiedicarea acestei lăbării a lucrurilor.

Însă ei de la început nu s-au bazat în suficientă măsură pe mase. Ei au discutat, au discutat, s-au adunat, au adus hotărîri între ei, dar nu s-au bazat pe mase. Masele le-au fost luate de sub influență.

Și Kiss spunea de acest aspect al înălțării cadrelor vechi, a cadrelor de bază ale partidului și a înconjurării, a ridicării unor elemente incapabile, care, când au venit momentele acestea grele, n-au mai existat, n-au mai stat pe poziție, au dispărut.

Ca perspectivă, ei vedea lucrurile, de asemenea în această încercare, de a asigura prin concesii, de a asigura o oarecare stabilitate, încercînd să regroupeze ceva forțe pe care să se bazeze.

Vass spune "las' că de acumă va fi un regim democratic" – revin pentru că sunt ideile legate – va fi un regim democratic, cu alegeri libere, în care partidul, el speră, că ia vreo 20% din voturi, așa transformat cum o să

fie și că probabil o să dea drumul să intre în țară și Nagy Ferencz și o să intre cei vreo 25 mii de jandarmi care stau la granița austriacă, foști jandarmi horthiști emigrați, care stau la granița austriacă înarmați ș.a.m.d. A reesit clar că de acumă au și pătruns din Austria elemente din emigrația maghiară în mod organizat, foști ofițeri horthiști și că aceștia împreună cu baza lor care au avut-o în țară, organizată, sătăcătoare care au dirijat partea armată, organizarea armată a acestei acțiuni. S-a ajuns acolo încât a venit în audiенță să trateze cu Nagy și cu ceilalți miniștri acolo ofițeri horthiști în uniformă horthistă. Si au pus imediat bereta horthistă.

Vă spuneam cu armata. În momentul când s-a desfășurat prima manifestație, care a avut caracter de manifestație – interesant acest aspect – de manifestație patriotică bine intenționată la început, cu imnuri muncitoare, – la statuia Bem s-a transformat apoi în manifestație reațională. Au fost copleșiți și au venit cu imnurile vechi maghiare, naționaliste, etc.

Față de aceasta, singura unitate pe care s-au putut baza au fost unitățile securității maghiare. Armata s-a distrus, parte a dispărut. Activul de partid n-a existat. Securitatea a rămas singura care a apărat radio-ul, care a apărat alte sedii și care a ajuns să fie nimicită în bună măsură, pentru că neavînd sprijinul altor forțe, însă armata a tras în securitate.

Politia a dispărut. Polizia nu că a dispărut, dar o bună parte a ei s-a alăturat răsculaților și Vass îmi spunea: "noi am ținut securitatea, am îngrijit-o, i-am dat condiții privilegiate, ea a rezistat că a putut, dar iată Milicia n-am asigurat-o, n-am avut-o în mînă și am ajuns ca milicia populară a statului nostru, care trebuia să apere statul, să tragă împotriva organelor securității, să se îndrepte împotriva organelor securității."

Copii și fete de 12 ani, înfașurați cu grenade, s-au arucațat în fața tancurilor sovietice și așa erau de antrenaj în lupta antitanc, încât la un singur punct în cîteva minute au distrus 11 tanuri sovietice cu grenade. Furia antisovietică a atins o culme de neînchipuit.

(Continuare în numărul viitor)

Document

PROTOCOL No. 58

al ședinței Biroului Politic al CC al PCR din 30 oct. 1956

Participă la ședință tovarășii: Gh. Apostol, E. Bodnăraș, P. Borilă, N. Ceaușescu, Chivu Stoica, Al. Drăghici, Gh. Gheorghiu-Dej, Al. Moghioroș, C. Pîrvulescu.

Prezidează tov. Gh. Gheorghiu-Dej.

Ordinea de zi:

Cu privire la unele măsuri în vederea asigurării ordinei în țară.

În urma discuțiilor, Biroul Politic al CC al PMR a hotărât următoarele:

Tinând seama că în urma agravării situației din Republica Populară Ungară, unele elemente reacționare au început să se agite și având în vedere manifestările dușmanoase ale unor grupuri de studenți din orașul Timișoara, este necesar să se ia următoarele măsuri:

1. Să se intensifice munca politică în rîndul clasei muncitoare pentru a întări combativitatea acesteia față de uneltrile dușmanului de clasă.

Clasa muncitoare care și-a făcut regimul democrat popular trebuie să apere cu sfîrșenie cuceririle sale de încercările unor elemente dușmanoase de a lovi în regimul democrat popular.

Se va acorda atenție deosebită muncii politice în rîndul tineretului, a intelectualilor și în special în rîndul studenților care constituie o masă mai ușor influențabilă de elemente dușmane.

2. Să se ia măsuri în vederea întăririi pazei sediilor de partid și ale sfatelor populare regionale și orășenești.

De asemenea, se vor lua măsuri pentru întărirea grupelor de pază din întreprinderi și pentru organizarea mai temeinică a acestora.

Acolo unde va fi necesar, se vor organiza grupe de sprijin ale Miliției.

Grupele de pază vor fi constituite din cei mai buni membri de partid, UTM-iști și membri ai sindicatelor, tovarăși devotați trup și suflet cauzei partidului și a regimului democrat popular.

Grupele de pază de la comitetele regionale, raionale și orășenești de partid vor primi imediat arme. De asemenea se va trece în mod treptat la înarmarea grupelor de pază din întreprinderi pe baza aprobării Biroului Politic al CC al PMR.

3. Se vor lua măsuri imediat în vederea organizării pazei instituțiilor centrale și a celor din orașele principale din țară. Paza acestora va fi asigurată de către organele Securității Statului, completându-se cu efective ale Forțelor Armate acolo unde este nevoie.

4. Se vor lua măsuri imediat în vederea întăririi pazei la granița cu Ungaria.

5. În legătură cu cele petrecute la Politehnica din Timișoara se vor lua măsuri de ridicare a celor adunați la Politehnica, de transportare a lor într-un loc special pentru a se face trierea lor de către organele de securitate în vederea descoperirii elementelor dușmanoase.

6. În vederea coordonării acțiunilor de mai sus și lăzarea unor măsuri operative pe baza hotărîrilor Biroului Politic al CC al PMR, se constituie cu începere de la data de 30 octombrie 1956 orele 22,00 un Comandament general format din tovarășii Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Alexandru Drăghici, Leontin Sălăjan.

7. Comandamentul general va funcționa sub conducerea tov. Emil Bodnăraș și va fi subordonat Biroului Politic al CC al PMR și Consiliului de Miniștri al RPR. Comandamentul va ține legătură permanentă cu tov. Gh. Gheorghiu-Dej, prim secretar al CC al PMR și cu tov. Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri.

8. Comandamentul general va avea dreptul de a lăză orice măsuri – acolo unde se ivesc necesitatea în vederea păstrării ordinei – inclusiv dreptul de a ordona deschiderea focului dacă este necesar.

În cazul când se ivesc situații grele în unele locuri, Comandamentul general va putea declara starea excepțională în zonele respective pe care le va stabili în raport cu situația – urmând ca această măsură să se supună apoi aprobării Biroului Politic al CC al PMR.

9. Comandamentul general va putea lăză măsuri pentru suspendarea cursurilor la unele institute de învățămînt superior dacă nevoile vor cere aceasta.

10. Toate informările privind situația din țară se vor concentra la Comandamentul general.

11. Toate măsurile de asigurare a ordinei în regiuni și raioane se vor lăză sub conducerea organelor de partid respective.

12. Direcția de propagandă și cultură a CC al PMR va prezenta Biroului Politic al CC al PMR lista acelora care primesc buletinele speciale Agerpress, în vederea restrîngerii numărului acestora.

13. Se vor întocmi propunerile de măsuri în legătură cu foștii conducători legionari, nyilași, szalași și ai fostelor partide burgheze din țară noastră.

14. Se va acorda atenție deosebită CFR-ului și PTT-ului. Prezidiul consiliului de Miniștri va studia problema îmbunătățirii salarizării lucrătorilor de la CFR și PTT.

15. În zilele ce urmează, Biroul Politic al CC al PMR se va întâlni zilnic pentru a asculta raportul Comandamentului general asupra situației din țară și pentru a stabili măsurile în continuare ce urmează a fi luate.

**COMITETUL CENTRAL
AL
PARTIDULUI MUNCITOARESC ROMÂN
SI
CONSILIUL DE MINIȘTRI AL RPR**

HOTĂRÎREA No. 317

Tinând seama de agravararea situației din Republica Populară Ungară, cît și în vederea asigurării ordinei și linistei pe teritoriul RPR,

Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoaresc Român și consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române

hotărâsc :

1. Instituirea cu începere din ziua de 30 octombrie orele 22,00 a Comandamentului General însărcinat cu lăzarea tuturor măsurilor necesare asigurării ordinei depline pe întreg teritoriul al RPR.

Comandamentul general se compune din tovarășii EMIL BODNĂRAȘ, NICOLAE CEAUȘESCU, ALEXANDRU DRĂGHICI și LEONTIN SĂLĂJAN.

Comandamentul general funcționează sub conducerea tovarășului EMIL BODNĂRAȘ.

De întreaga sa activitate, Comandamentul general răspunde față de Consiliul de Miniștri și față de Biroul Politic al Comitetului Central al PMR.

2. Comandamentul general, ca organ de execuție, are următoarele atribuiri:

a) coordonarea și extinderea activității serviciilor de informații ale statului în vederea unei permanente cunoașteri a acțiunilor subversive; a stării de spirit în Forțele Armate, trupele MAI, aparatul Securității de Stat, aparatul transporturilor rutiere, navale și aeriene și telecomunicații.

b) Asigurarea măsurilor de pază la:

– organele de partid și de stat,
– instalațiile de telecomunicații și de transporturi feroviare, rutiere, navale și aeriene,

16. În întreprinderi se vor organiza adunări în vedearea prelucrării hotărîrii CC al PMR, a Consiliului de Miniștri și a Consiliului General al Sindicatelor cu privire la îmbunătățirea sistemului actual de salarizare și a sistemului de pensii. De la aceste adunări se vor trimite telegrame CC al PMR și Consiliului de Miniștri.

EM 2 ex.
3.XI.1956.

STRICT SECRET
de importanță deosebită

– uzine și fabrici,
– silozuri și depozite de alimente, materiale, echipamente, medicamente, armament și muniții.

c) Luarea măsurilor necesare în vederea asigurării unei paze întărite pe întreaga frontieră cu R.P.U.

d) Punerea în stare de pregătire a trupelor, cum și a aparatului de securitate în vederea prevenirii tulburărilor.

e) Organizarea detașamentelor înarmate de muncitori în uzine și în fabrici.

f) Represarea oricăror acțiuni care ar amenința ordinea de stat.

3. Comandamentul general își subordonează:

– Ministerul Forțelor Armate
– Ministerul Afacerilor Interne
– Detașamentele de pază și de apărare ale sediilor de partid, cît și ale întreprinderilor și fabricilor,

– Procuratura militară
– Instanțele militare de judecată.

4. Șeful de Stat Major al Comandamentului general se numește Generalul Locotenent TUTOVEANU ION.

5. Șeful secretariatului Comandamentului general se numește Generalul Locotenent MUICA NICOLAE.

6. Sediul Comandamentului general se stabilește la Consiliul de Miniștri.

**PRIMUL SECRETAR AL
COMITETULUI CENTRAL AL PMR**
**PRESEDINTELE
CONSILIULUI DE MINIȘTRI**

30 oct. 1956.
EM 3 ex.

Victoriile ascunse ale unui eșec

FRANK SELLIN

Sînt, într-adevăr, multe în joc la alegerile din 1996: supraviețuirea, absorbirea și dispariția partidelor mici; capacitatea unei părți a opoziției de a cîștiga pentru prima dată o putere semnificativă; și, în sens mult mai larg, atașamentul României la regulile jocului democratic și rezolvarea problemelor tranzitiei așa cum se plasează aceasta în secolul XXI. Dar în timp ce aceste considerații domină majoritatea analizelor politice și a convezaților, se acordă mult mai puțină atenție unei chestiuni mult mai importante: capacitatea și dorința PDSR, aflat la guvernare, de a pierde din putere.

Este, bineînțeles, absurd de așteptat ca un partid să vrea să piardă puterea, cel puțin pe față. Evident, la *raison d'être* a unui partid depinde de dezvoltarea unor organizații și strategii credibile, construite în primul rînd pentru a-și duce la înndeplinire propriile interese personale înguste, care de obicei se concentrează pe putere, pe status, pe interesele materiale pe care le are sau pe care le poate distribui organizația. Organizațiile vor fi slăbite dacă nu vor avea destule resurse selective pe care să le distribuie sau dacă vor da greș în distribuirea justă a resurselor de care dispun. Eșecul în satisfacerea presiunilor exercitate de interesele selective ale carieristilor sub un nivel acceptabil tinde să producă grupuri și provocări care dau naștere unor schisme și tulburări, putind să creze și crize ale succesiunii și calității conducerii.

Panebianco susține că, pentru a supraviețui, partidele trebuie să satisfacă atât interesele colective, cât și pe cele selective. În plus, satisfacerea simultană a interesele colective și selective este o acțiune extrem de dificilă, deoarece cele două tipuri de interese operează în tensiune unele față de altele. Dacă un partid merge prea departe în recompensarea carieristilor cu posturi și privilegiu importante fără a încerca să se bazeze pe credințele sale ideologice și morale, adeptii vor începe să privească partidul ca și cum acesta ar fi trădat "cauza" și să părăsească o organizație pe care o consideră discreditată și angajată în intrigi mărunte de satisfacere a unor interese personale. Pe de altă parte, dacă partidul insistă în a se adăposti servind dogmatic "cauza", dar fără a oferi recompense semnificative potențialilor carieriști, în cele din urmă, partidul va slăbi și probabil se va dezmembra-

Teoria intereselor colective susține în principal faptul că, pentru a supraviețui, o organizație trebuie să recruteze și să satisfacă "adeptii" ale căror identitate personală și trebuințe ideologice trebuie întărite de către organizație prin ideologia și acțiunile pe care le profesează. Adeptii sunt acei membri care se alătură organi-

pe măsură ce unii dintre membrii săi vor privi partidul ca fiind izolat de adeveratele bătălii politice și sociale ale zilei, sau care chiar vor considera participarea politică ca neattractivă pe termen lung din punct de vedere economic sau social.

În plus, pentru a complica lucrurile, există un continuum de interes între adepti și carieriști. Interesele majorității membrilor pot fi descrise ca fiind o combinație între țelurile oficiale ale partidului pe de o parte, cu diferite ambiții de ascensiune pe scară poziției și a statusului, pe de altă parte.

Încă din 1989, dar mai ales după sciziunea FSN din 1992, PDSR s-a concentrat aproape numai pe satisfacerea interesele selective și a neglijat în mod serios satisfacerea interesele colective. Implicația covîrșitoare este că PDSR este angajat într-o profundă criză de identitate organizațională, trebuind să facă față unor întrebări serioase cu privire la viabilitatea sa electorală și stabilitatea sa organizațională pe termen lung.

Sîrguină cu care PDSR satisfac interesele selective este mai mult decât evidentă pentru orice observator. Ca partid aflat în fruntea guvernării din 1992, acesta a dispus de vaste resurse cu care să-și recompenseze militanții, simpatizanții și aliații, de la posturi guvernamentale și în partid la orice nivel, pînă la favoruri financiare și de afaceri. S-au dezvoltat mii de relații patron-client la toate nivelurile și în toate sectoarele elităi conducerii. Carieriști și oportuniști de toate felurile au năpădit PDSR în urma faptului că acesta distribuie atât de multe resurse. Bineînțeles, cererea de resurse a partidului depășește oferta, ceea ce explică numărul mare de conflicte, în special la vîrf, pe măsură ce membrii conducerii negociază și se află în competiție între ei la nivel orizontal în vederea satisfacerii cererilor de pe lanțul vertical al clienților, lanț pe care mulți dintre lideri l-au construit intenționat.

Pe de altă parte, PDSR a neglijat serios cultivarea interesele colective sau de identitate ca organizație. În mod uimitor, aproape fiecare observator din presa română fie o declară deschis, fie ia ca de le sine înțeles faptul că PDSR nu are identitate politică.

Identitatea PDSR, așa cum este ea, a depins pînă de curînd aproape în întregime de personalitatea și ambiguo rol instituțional al președintelui Ion Iliescu. Acum, după cum au demonstrat cu o claritate devastatoare și rezultatele și experiența alegerilor locale, PDSR cunoaște o perioadă de înaltă vulnerabilitate atunci cînd riscă separarea de principala sursă de identitate politică, mai exact într-un moment cînd își descoperă greșeala de a se fi adresat numai intereselelor selective pînă la excluderea aproape totală a celor colective.

Întregul apel al PDSR se bazează pe imaginea unicului "partid de administrație", "partid de guvernămînt", simbolizat în particular prin președintele Iliescu. Așteaptă un anumit vot de la oamenii care depind de sectorul de stat pentru slujbe și/sau pentru rețele personale și favori politice și de la oameni cărora, preferînd un rău pe care îl cunosc unuia pe care nu îl cunosc, le este teamă de schimbarea guvernării și, astfel, de tulburări sociale și economice. Deși probabil o strategie folosită pentru menținerea la putere, imaginea "partidului de administrație" nu este deosebit de constrîngătoare, motivând identitatea în sensul că este necesar să păstrezi intactă și în viață organizația din punct de vedere al intereselor colective și al susținerii maselor.

Nu numai că acestui partid îl lipsește identitatea atractivă pentru masele de votanți indeciși, dar și greșit considerabil metodele de atragere de noi membri. Pe de o parte, poziția PDSR ca partid de guvernămînt a atras o pleoapă de oportuniști. Este foarte probabil ca oportuniștii să migreze spre alt partid dacă și cînd PDSR va pierde din putere; deci, ei nu contribuie cu nimic la trebuințele de identitate și pe termen lung. La ora actuală, PDSR este construit aproape în exclusivitate din membri a căror loialitate este foarte îndoiechio.

Ceea ce, cuplat cu problema dezvoltării unei identități politice unitare și atractive, aș numi-o problema auto-percepției identității politice. Mă refer la capacitatea unui partid politic de a-și măsura atracția în rîndul membrilor săi și a sectoarelor-jintă din electorat, care este imperativă dacă partidul are vreo speranță de a-și identifica și corecta slăbiciunile de substanță și de transmitere a identității politice. PDSR continuă să facă aici două greșeli care se vor combina pe termen lung.

O primă eroare este controlul exercitat de partidul de guvernămînt și aliații săi asupra mijloacelor de informare în masă, în special a televiziunii. A doua eroare afectează scopurile pentru care sunt făcute sondajele de opinie publică (și este o eroare care trebuie să facă circumspecțe toate partidele). Ambele metode sunt construite pentru a oferi electoratului informații selective, incomplete, conform cărora țara ar fi bine guvernată, conducerea ar fi capabilă și infailibilă și că toate celelalte partide aflate în competiție sunt prea mici, slabe, incompetent și/sau mai corupte decât partidul de guvernămînt. În plus, sondajele comandate de partid par a avea un scop ulterior – acela de a reasigura elitele din conducerea partidului că acesta se bucură de sprijinul larg al maselor.

Ambele erori au același efect, în afara creării de propagandă; mai exact, ele reflectă înapoia către conadera PDSR exact mesajul pe care ea vrăea să-l audă nu nu

mai electoratul, ci și ea însăși. Cu fiecare sondaj ale căruia rezultate sînt greșit eșantionate și/sau alterate, partidul pierde o sursă importantă de informații, nefiind capabil să judece ceea ce este un adevărat atașament al electoratului.

Nu vreau să sugerez că PDSR este un grup mare de comuniști indoctrinați și imposibil de reformat – într-adevăr, „comunist” este un cuvînt mult prea simplist și înapoiat pentru a descrie originile și evoluțiile indivizilor din partid și caracterul organizației însăși –, dar într-adevăr par să mai fi rămas obiceiuri puternice de dinainte de 1989, care produc o criză a informației: subordonări încă mai par să dea asigurări șefilor, fiind selectivi și modificînd informația, însă în acest fel pe aproape toată lumea cu privire la adevăratale adîncimi ale crizei organizaționale.

Răspunsurile PDSR la criza sa de identitate și, prin implicare, la problema pe termen lung a viabilității, sunt insuficiente pe total. În unele situații, răspunsurile nu au făcut decât să deterioreze și mai mult partidul. Pînă în prezent au fost identificate patru răspunsuri ale conducerii centrale a PDSR la rezultatele mai puțin decât satisfăcătoare din alegeri.

În primul rînd, și cel mai evident, este tendința reflexă de a da vina pe presă ca având prejudicări anti-PDSR, calomniind sau chiar folosind informații false, în unele cazuri chiar amenințînd cu sancțiuni.

Al doilea răspuns care a apărut a fost efortul conducerii centrale a partidului de a da vina și de a pasa responsabilitatea pentru rezulatul dezamăgitor din alegerile locale pe organizațiile locale de partid sau, mai nou, pe prefecți.

Al treilea răspuns al PDSR, legat de rezultatele alegerilor locale, s-a concentrat pe critica guvernului Văcăroiu. Aceasta s-a produs în două forme principale. Prima, unii lideri au protestat că imaginea și politica proastă a guvernului au reprezentat un cost dezastruos pentru partid. A doua, alii lideri de partid s-au plins că guvernul a devenit mai mult sau mai puțin un corp autonom care a uitat cui îl datorează crearea sa și că activitățile și personalul său nu au numai responsabilități birocratice, ci și responsabilități fundamentale cu consecințe politice importante în urma căror PDSR merită o anumită influență.

Al patrulea răspuns, și probabil cel mai important pe termen lung, a fost recunoașterea fizie a corupției, sau măcar imaginea acesteia, ca fiind cel mai mare albatros care atîrnă de gâtul partidului. În consecință, partidul începe să se lupte cu această problemă, chiar dacă cu anumite ezitări.

Pe de altă parte, încercările partidului de a face față crizei instituționale au fost fie ineficiente și insuficiente, fie contraproductive.

În primul rînd, criticismul partidului la adresa presei și amenințările cu sancționarea nu numai că nu i-au rezolvat problemele instituționale, dar au alimentat convingerea că PDSR nu este dispus să tolereze presa independentă. Conform propriei teorici, PDSR continuă să amenință presa cu o ostilitate înăscută și asumată (“am pierdut războiul cu presa”). Scopul acestei strategii – alternativa pentru prezentarea mesajului și identității partidului, odată ce presa existentă a fost anatemizată – este de a crea organizații care se vor dovedi fie mai puțin eficiente decât Vocea României sau Dimineața, fie la fel de redundant inutile, cum ar fi propunerea de a crea mai multe posturi de radio și de televiziune care să simpatizeze partidul.

În al doilea rînd, blamarea organizațiilor locale de partid pentru rezultatele din alegeri nu a avut un efect benefic asupra zădărnicirii conflictelor acru-amare de la vîrful elitelor PDSR prin exportarea conflictelor la periferia partidului și, astfel, evitînd potențiala catastrofă a unei scizii pe scară largă.

Dar există cel puțin trei dezavantaje ale unei astfel de abordări: 1. descuragează încrederea în partid a membrilor de la nivel județean și local, mai ales a celor care se simt pedepsiți în condițiile în care știu că responsabilitatea revine de fapt superiorilor lor; 2. încuragează luptele dificile deja existente între grupurile și personalitățile teritoriale care au cerut și vor cere intervenția de la centrul, amplificînd resentimentul celor credincioși partidului; 3. întărește rezistența partidului de a accepta greșeli, construind astfel egouri și auto-percepții de infiabilitate, în timp ce întîrzie noțiunile de responsabilitate democratică a partidului în ochii membrilor și ai electoratului.

Al treilea răspuns, critică la adresa guvernului Văcăroiu, a fost, din punctul de vedere al PDSR, și neinspirată și paguboasă. Într-adevăr, guvernul a întreprins mereu acțiuni care nu erau în concordanță cu interesele partidului și ale electoratului. Guvernul se bazează pe o imensă birocrație care, cel mai adesea, este incoerentă și nesupusă. Dar este bine cunoscut faptul că, nu numai după plimbările frecvente ale primului-ministrului la sediul partidului din strada Atena – atât înainte cât și după intrarea sa formală în PDSR – că cele mai importante decizii politice și de personal ale ultimilor patru ani au fost formulate și comandate din strada Atena și de la Cotroceni. Argumentul conform căruia guvernul ar fi autonom, cînd majoritatea ministrilor și subsecretarilor de stat deținău

portoflii de vicepreședinți, a căzut chiar din momentul conceperii sale. Probabil a făcut ca electoratul să se întrebe cum de PDSR a putut obține atât de mult credit pentru succesele guvernamentale anterioare, acționînd în același timp autonom.

Argumentul PDSR în acest sens are mari repercusiuni dacă luăm în considerare faptul că 47% din români nu au încredere în partidele politice ca instituții fundamentale ale democrației. Poziția ocupată de PDSR pentru a scăpa de răspunderile masive în fața electoratului ale guvernului Văcăroiu a fost o declaratie conform căreia guvernul ar fi în afara controlului partidului. Faptul că PDSR admîntă că el, ca partid de guvernămînt, nu poate fi în frîu guvernul Văcăroiu, ridică întrebări cu privire la utilitatea fundamentală a sistemului de partid și a capacitatii unei politici de a controla excesele unei autorități suverane.

Nici o democrație prosperă și stabilă nu operează fără partide, astfel încît, dacă capacitatea unor partide de a guverna se prăbușește, un alt partid să fie gata pentru a-i lua locul și a menține sistemul democratic. Argumentul PDSR nu numai că aruncă peste bord șansele de a oferi o variantă electorală credibilă în 1996, dacă nu poate controla guvernul pe care își propune să-l instaleze, dar oferă totodată un puternic argument prin exemplul dat celor care se opun procesului tranziției democratice în România.

În al patrulea rînd, recunoașterea de către PDSR a problemei corupției este absolut necesară și benefică din punct de vedere al viabilității organizaționale ca și al procesului de democratizare. Dar soluțiile avansate – reîmprospătarea încréderii partidului în arbitrajul lui Iliescu, fermitatea anti-corupție și examinarea minuțioasă a activității Procurorului General – au fost slabe și preatîrzi, ridicînd încă grave întrebări cu privire la sinceritatea partidului în rezolvarea acestei probleme.

Într-adevăr, persistă impresia că PDSR menține corupția ca pe o problemă de imagine, în percepția presii și deci a electoratului, și nu ca pe o problemă organizațională de bază.

Mulți observatori sunt de părere că o curățare completă de corupție a PDSR ar distruge partidul sau cel puțin îl-ar sparge în două. Aceasta este cel mai probabil să întîmple. Dar alternativa este de a permite cancerului să se extindă, ceea ce va avea mai multe consecințe.

În primul rînd, și cel mai evident, partidul va fi cu siguranță pedepsit de electorat în noiembrie pentru apatia legată de această întrebare.

În al doilea rînd, opțiunea de a nu face nimic sau foarte puțin va face partidul din nou dependent de rețe-

lele clientelare, trebuind în acest fel să satisfacă cererile tot mai numeroase ale numărului crescînd de oportuniști.

În al treilea rînd, folosirea crescută a rețelelor clientelare va crește dependența partidului de personalitățile „liderilor de clan” pe măsură ce aceștia sunt în competiție unii cu alții în vederea satisfacerii simpatizanților. O asemenea dependență nu va corecta lipsa de identitate pozitivă, coerentă sau o organizație dreaptă.

În al patrulea rînd, sfidarea continuă a lui Iliescu față de problema corupției și amestecarea afacerilor cu politică îl pot îndepărta pe președinte – personalitatea și identitatea centrală a partidului. În cazul în care PDSR contează pe dependență reciprocă a lui Iliescu față de capacitatele logistice ale partidului, există o posibilitate cel puțin la fel de semnificativă ca, dacă va fi necesar, Iliescu să se bazeze pe „Grupul Un Viitor pentru România”, pe staff-ul său administrativ și de campanie separat și pe influența sa la televiziune. Singurul as pe care îl are PDSR în mîne că este nevoie lui Iliescu de a obține fundamental pentru o majoritate parlamentară care să-i susțină puterea – ceea ce partidul devine tot mai puțin capabil să ofere dacă șansele electorale se prăbușesc proporțional cu incapacitatea sa de a se adresa corupției interne.

Dintre opțiunile deschise partidului în acest punct, aş vrea să reiterez una, în posida plauzibilității politice, ai cărei termeni au lansat acest eseu: victoriile ascunse al înfrîngerii. Aș cum am arătat mai devreme, este absurd să aștepți de la un partid să vrea să piardă, cel puțin pe față. Ceea ce vrea să sugereze această concluzie este că există stimulente puternice, chiar dătătoare de viață din punctul de vedere organizațional și sistemic al PDSR de a intra în opoziție.

Este inutil de spus că, dacă accede la putere, opozitia din România trebuie să demonstreze același respect pentru rezultatele incerte ale concurenților. Respectul reciproc pentru rezultatele nesigure într-o democrație este unul din punctele de încercare ale tranziției, în special pentru că poate convinge chiar și pe foștii actori anti-democratici că regulile vor fi respectate și astfel pot transforma acești actori anti-democratici în participanți activi la jocul democratic.

FRANK SELLIN (1970) – He is a 1995-96 Fullbright Researcher and a Ph.D candidate in Comparative Politics at the University of Virginia in Charlottesville, Virginia, USA.

Noi cu cine votăm?

RODICA CHELARU

Cu cît se apropiie alegerile, cu atî pregătirile devin mai febrile, deși nu s-ar părea, iar lupta politică îmbracă, din nou, în campanie, haina ponosită a virulenței desăntate. Electoratul, sătul de aşteptare și promisiuni deșarte, a păstrat o brumă de speranță că altfel de candidați îl vor curta spre a-i smulge doar votul. Cine sunt cei care au ambiția de a se numi "aleșii neamului"? Ce mesaj aduc ei? Sunt altfel decât noi toți și de ce? În definitiv, cît de mult simțim că acești oameni chiar ne reprezintă?

Listele de candidați sunt gata. Se încheie astfel primul act al piesei electorale care nu s-a consumat, așa cum doreau liderii politici, în intimitatea domestică a sediilor de partid. Presa – nesătioasă și indiscretă – a tras cu urechea pe la uși, cu ochiul pe gaura cheii, a obținut confidențe. Ce s-a petrecut aşadar în culise?

"Să se revizuiască, fie, primesc, dar să nu se schimbe nimic!"

Majoritatea parlamentarilor actuali, indiferent de culoarea politică, s-a băut pentru un nou mandat. Nimic mai firesc. Ambiția în politică este o calitate, dacă nu sucombă în deșartă vanității sau în orgoliu nemăsurat. Așa stînd lucrurile, pretențiile s-au justificat în unele cazuri. Din păcate, nu prea numeroase.

Calitativ vorbind, cele mai multe puncte în legislatura care s-a încheiat au revenit senatorilor și deputaților din Convenția Democratică din România și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România. Așadar, o primă trăsătură comună a operațiunii de întocmire a listelor tuturor partidelor cu pondere este bătălia actualilor parlamentari de a fi reînscriși pe locuri fruntașe. Eligibile, cum se mai spune.

Dar, în numeroase situații, aproape nimic nu justifică pretențiile unor parlamentari de a fi din nou în fruntea bucatelor la festinul electoral. Prin ce s-a distins, de pildă, Oliviu Gherman, președintele Partidului Democrației Sociale din România? Cu excepția unor vorbe de ocăruia la adresa unor mărimi, al doilea om în stat a picotit prin ședințele Senatului sau pe la conferințele internaționale. Dar Emil Roman – Partidul Unității Naționale Române? Sau Vasile Mîndroviceanu – Partidul Liberal

'93? Si exemple sunt încă destule. Prestația unora s-a redus, cîteodată, la simpla prezență, dar nu în sala de ședințe din dealul Mitropoliei sau din Sala Omnia, ci undeva prin birouri, la mici șuete sau la bufet. A fost acesta principalul motiv al conducerii partidelor de a renunța la atari servicii? În unele cazuri, da. Dar primenirea listelor de candidați, invocată inconsistent de mai toate formațiunile politice, pare să aibă și altă motivație.

Oricum, eliminarea din liste a unor parlamentari a produs cutremure mai mici sau mai mari. Relațiile dintre centru și filiale au devenit încordate și nu în puține cazuri pe punctul de a se rupe. De fiecare dată, a fost nevoie de mediatori de la centru care să liniștească spiritele. Presiunile din teritoriu au avut, cîteodată, cîstig de cauză. În CDR, de pildă, al cărei Comitet Executiv a fost sensibil față de unele proprunerii rezonabile. Nu este mai puțin mai puțin adevărat că, potrivit unor surse confidențiale din CDR, au apărut și "nepotisme". Parlamentari încăpățânați, care au dorit – și chiar au reușit – să-și propulseze pe locuri eligibile rude sau nași.

Revoltele cele mai frecvente s-au înregistrat în PDSR. Ele au două explicații. Pe de o parte, filialele acuză centrul de atitudini dictatoriale, de impunerea unor oameni care nu au nimic de-a face cu problemele din zona respectivă. Pe de altă parte, protestatarii își văd spulberat visul de a accede la un loc eligibil și trebuie să cedeze în favoarea unor colegi de partid care au avut șansa de a fi fost miniștri, secretari de stat, prefecti etc. PDSR și-a făcut un titlu de glorie, lansând conceptul de "liste curate, cu oameni credibili". Primul pas a fost eliminarea a două treimi din actualii săi parlamentari. Nu s-a pus însă nici o clipă problema renunțării la unele vîrfuri ale partidului, chiar dacă unele situații ar fi dat de înțeles acest lucru. De pildă, după alegerile locale, acolo unde PDSR a suferit înfrângeri la scor în favoarea opozitiei – în siefuri controlate altădată de partidul de guvernămînt – se punea problema chiar a unor schimbări spectaculoase. Se vehicula la un moment dat ideea că vor cădea capetele lui Ion Solcanu – Iași, Oliviu Gherman – Craiova, Dan Manțian – Focșani, Vasile Văcaru – Tîrgu Jiu. Nimic din toate acestea nu s-a petrecut. Doar o simplă rotație pe liste, unii dintre fruntașii menționați fiind siliți să-și caute lăcaș electoral în alte județe.

Dar, în numeroase situații, aproape nimic nu justifică pretențiile unor parlamentari de a fi din nou în fruntea bucatelor la festinul electoral. Prin ce s-a distins, de pildă, Oliviu Gherman, președintele Partidului Democrației Sociale din România? Cu excepția unor vorbe de ocăruia la adresa unor mărimi, al doilea om în stat a picotit prin ședințele Senatului sau pe la conferințele internaționale. Dar Emil Roman – Partidul Unității Naționale Române? Sau Vasile Mîndroviceanu – Partidul Liberal

Tactică este prea bine cunoscută, în tradiția comicăriilor din Caragiale: să se revizuiască, fie, primesc, dar să nu se schimbe nimic!

Politica struțului

Dar chestiunea care a stîrnit cele mai vii comentarii a fost – și rămîne – prezența pe liste a numelor care țin de ani de zile pagina întâia a ziarelor sub acuzația de corupție. PDSR a vehiculat insistent o rezoluție anticorupție, adoptată de principiu la ultima sa Conferință Națională. Un document născut mort, de vreme ce efectele sale sunt nule. Liderii partidului s-au lăudat că se pun la dispoziția Parchetului General pentru a clarifica acuzațiile aduse în presă – probate, adesea, cu documente sau mărturii credibile. Ca un făcut, promisiunea s-a evaporat ca fumul, iar PDSR și-a doborât propriul record de ipocrizie.

Așa se face că pe liste PDSR de candidați pentru Senat și Camera Deputaților apar numele lui Nicolae Văcăroiu, Viorel Hrebenciuc, Mircea Coșă, Florin Georgescu etc. Pe scurt, toți membrii cabinetului actual – miniștri, secretari de stat, ba chiar și directori. Ei candidaază în numele unor județe unde nu au nici măcar prietenii sau cunoștințe, ocupînd o treime din locurile eligibile pe liste. PDSR vorbește tot mai inconsistent în această campanie electorală despre propria imagine ce trebuie ameliorată. Este dificil de prevăzut gradul de limpezire al percepției partidului în electorat cu acești candidați pe care, la ultimele mitinguri sindicale, lumea îi huiduie. Procedeul însă merită două mențiuni.

Mai întîi, că el trădează o mentalitate anacronică în privința grilei calitative a oamenilor din PDSR. Apoi, el pare să dovedească dificultatea partidului de a găsi persoane cu priză la masă, care să-i aducă și capital electoral. Politica struțului, de a trece cu ușurință pe lîngă problema corupției – de care se plânge tot românul – ar putea costa scump PDSR. Astă explică și mijloacele neortodoxe pe care partidul le folosește în campania electorală, trădînd, în definitiv, disperarea PDSR de a rămîne la putere.

Stacheta valorii, cinstei și moralei

Nominalizarea candidaților este strîns legată de criteriile de selecție. În CDR, declarațiile oficiale au arătat că valoarea, cinstea și morala sunt principalele stachete peste care un candidat trebuie să treacă spre a fi înscris pe liste. Se pare că la acest capitol nu au fost prea mari probleme, deși în competiția dintre țărăniști și liberali

mici conflicte sau reproșuri s-au făcut auzite, în surdină. De altfel, a fost principala convulsie din CDR, din prima pretenție PNL de a obține cît mai multe locuri eligibile. Pretenții pe care le anticipam acum cîteva luni, în Sfera Politicii. Spiritele s-au calmat dintr-un singur motiv: interesul de a păstra chiar și o unitate fragilă pînă la alegeri.

Conflictul puține au fost și la Uniunea Ștîngii Democrate. Sau, poate, au fost ținute sub control, astfel că nu au transpirat prea mult în presă. Partidul Democrat și-a adjudecat partea leului pe liste comune cu Partidul Socialist Democrat din România, în virtutea ponderii sale politice și, nu în ultimul rînd, financiar. Un handicap serios al capilor de listă PD ar putea fi implicarea în guvernanța Roman, unde multe au rămas neclare.

Că privește PDSR, s-a văzut că valoarea, cinstea și morala candidaților eligibili nu par să coincidă cu imaginea lor în electorat. Mai cu seamă dacă adăugăm și faptul că o altă treime din liste este ocupată de pleia de directori din teritoriu, cunoscuți pe plan local, drept "descurcăreții" din vremea lui Ceaușescu. Sunt informații publice scoase la iveală de nemulțumiții din partid care, neamaivînd ninică de pierdut, spun tot ce știu despre intimitățile neplăcute ale PDSR. Partidul a încercat să găsească un remediu, cerînd binecuvîntarea președintelui Iliescu asupra listelor de candidați. Graie acestui gaj prezidențial, PDSR speră să păcălească electoratul cu oameni a căror imagine publică este departe de a fi imaculată.

Că privește celelalte partide, mici ca pondere politică, ele au o altă problemă: să atingă pragul minim pentru a intra în parlament. Așadar, nimic spectaculos în cea mai importantă operațiune – selecția candidaților. Ea dovedește, încă o dată, că miciile interese pot fi mai puternice decât interesul de partid. Iar numărul de partide angajate în lupta electorală – peste 50 – prefigurează un parlament în care surprizele nu vor întîrzi să apară. □

RODICA CHELARU – She Graduated from the Faculty of Philology, Department of French Language.

Currently, she works as journalist.

Descreșterea PUNR și jocul de sumă nulă al UDMR

SABINA FATI

Hotărîrile adunării houyhnhm-ilor se iau de obicei în unanimitate, chiar cînd membrii care se întâlnesc la sfat cu păreri deosebite – și aceasta pentru că nici unii houyhnhm nu-i este rușine să se lasc convins de argumente și să folosească răjiunea.

Jonathan Swift, *Călătoriile lui Guliver*

Majoritatea cetățenilor români și maghiari consideră că semnarea tratatului dintre România și Ungaria va avea o influență pozitivă asupra stabilității unor relații normale între români și maghiari din România. Mai mult, 71 la sută dintre români și 80 la sută dintre maghiari sunt de acord că Tratatul va avea un efect benefic asupra relațiilor economice, politice și culturale dintre România și Ungaria, iar 68 la sută dintre români și 74 la sută dintre maghiari și-au exprimat opinia că Tratatul îi avantajează în aceeași măsură și pe unii și pe ceilalți.¹ Cu toate acestea, hotărîrca Bucureștiului și a Budapestei de a definitiviza tratatul politic de bază a întărit opoziții din partea partidelor parlamentare din ambele state.

În Ungaria, principalele partide de opoziție au făcut declarații tranșante de respingere a documentului bilateral. Forumul Democrat Ungar (fostul partid de guvernămînt), prin președintele său, Sandor Leszak, l-a acuzat, de pildă, pe premierul Gyula Horn că procedează în cazul tratatului româno-ungar conform vechilor sale reflexe de pe timpul lui Janos Kadar, iar Josef Torgyan, liderul Partidului Independent al Micilor Proprietari Agricoli (formațiunea politică a opoziției cu cel mai mare număr de parlamentari și, după sondajele de opinie, situată pe locul doi printre preferințele alegătorilor) a afirmat că socotește încheierea tratatului româno-ungar drept un act de trădare națională. De asemenea, președinții agrarienilor a ținut să avertizeze că atunci cînd va ajunge la putere, partidul său va revizui majoritatea tratatelor cu vecinii încheiate în perioada guvernării socialiștilor și liber-democraților.

Cît privește electoratul, 85 la sută dintre români consideră firesc să apară publicații în limbile minorităților, peste 60 la sută sunt de părere că minorității trebuie

în România însă, principalele partide de opoziție, "opozitia democrată", au declarat că susțin Tratatul. S-au opus doar foștii aliați la guvernare ai PDSR și, într-o altă paradigmă, UDMR.

Mai bine de patru ani, negocierile româno-ungare pe marginea tratatului de bază au trebat, în special datorită pozițiilor contradictorii ale celor două părți cu privire la formulările drepturilor minorităților. După primirea României în Consiliul Europei, în 1993, discuțiile s-au concentrat asupra modalității introducerii Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei în textul documentului bilateral. Liderii partidelor din așa-numitul "patrulater roșu" – PDSR, PRM, PSM, PUNR – au arătat în luările lor de poziție din ultimii doi ani că această recomandare este incompatibilă cu legislația internă, că este depășită de normele europene și, deci, nu poate apărea într-un tratat cu valoare juridică.

De altfel, chiar președintele Iliescu declara cu două luni înainte de semnarea Tratatului româno-ungar, la o întîlnire cu fruntașii Vrei Românești (asociație apropiată PUNR) că această recomandare este de neacceptat.

Cu toate acestea, partidul de guvernămînt își schimbă brusc atitudinea în cursul lunii august, sub presiunea Ministerului de Externe, care atragea atenția de mai multă vreme că anul acesta este unul decisiv pentru România, întrucât atât UE, cît și NATO sunt într-o perioadă în care vor hotărî prima fază a extinderii lor. PDSR decide, aşadar, la începutul lunii septembrie a.c., ruperea protocolului (semnat în ianuarie 1995) în baza căruia PUNR participă la guvernare (deținând patru portofolii: justiție, comuni cații, transporturi, agricultură). Iar șefii guvernelor român și ungar semnează tratatul bilateral pe 16 septembrie. Ambele guverne și-au asigurat susținerea parlamentară în vederea ratificării documentului. După cum arată sondajele de opinie făcute în România, Tratatul ar putea fi ratificat și de viitorul parlament.

Cît privește electoratul, 85 la sută dintre români consideră firesc să apară publicații în limbile minorităților, peste 60 la sută sunt de părere că minorității trebuie

să învețe în limba lor în școli și licee, în vreme ce 40 la sută nu au obiecții ca același lucru să se petreacă în universități.²

Pe de altă parte, analizînd, în anul 1993, datele unui sondaj de opinie făcut în Ungaria, Paul Hockenos afirmă că "în ciuda numeroaselor emisiuni de televiziune care pun în evidență greutățile și persecuțiile pe care le îndură maghiarii din ţările învecinate, la care se adaugă tonul anti-maghiar al guvernului român, sondajul a indicat că maghiarii care au o atitudine negativă față de etnicii maghiari din România [stabilitățile în Ungaria] sunt mai mulți (40 la sută) decât cei care au o atitudine negativă față de români (30 la sută). Se pare că solidaritatea etnică a maghiarilor cu frații lor din România s-a risipit în momentul în care s-au văzut confruntați cu miile de maghiari transilvăneni" care au invadat piața muncii din Ungaria.³

O serie de sondaje efectuate între 1989 și 1993 la cererea Departamentului pentru Afacerile Refugiaților din Budapesta au confirmat curba ascendentă a opiniei negative privitoare la maghiari din România și cea descendente a celor pozitive. Între 1989 și 1993, procentul celor care cred că imigranții de etnic maghiar din Transilvania fură slujbele cetățenilor Ungariei practic se dublează – depășind 50 la sută.⁴ Aceste date verifică ipoteza că xenofobia în Ungaria nu are o bază etnică, tribală, ci una economică. Criteriul cetățeniei a prevalat în momentul în care o comunitate de "producători" se vede "asediată" de un grup de consumatori de resurse (slujbe, ajutoare sociale etc.), în ciuda apartenenței acestora la același grup etnic.

O reglementare juridică a relațiilor dintre România și Ungaria, sub forma tratatului politic stabilește, în conformitate cu reglementările lor interne, "legăturile și cooperarea directă dintre agenții economici din cele două state" (Articolul 8 al Tratatului). Deci, cele două state vor stimula aceste legături și "vor acționa pentru a asigura condiții favorabile pentru activități antreprenoriale, comerciale și alte activități economice ale persoanelor fizice și juridice ale uneia din părțile contractante, pe teritoriul celeilalte părți", înțînd cont însă de legislația internă a fiecăreia dintre ele.⁵

În feluri diferite, cu discursuri opuse, PUNR și UDMR sunt partidele care s-au opus cel mai vehement semnării tratatului dintre România și Ungaria. PUNR se declară nemulțumit de introducerea Recomandării 1201, considerînd că tratatul trebuie renegociat și cere intrarea în vigoare a Tratatului odată cu intrarea celor două state în NATO, în vreme ce UDMR consideră nedreaptă eliminarea din textul documentului a prevederii care stabile-

șă retrocedarea bunurilor bisericesti confiscate de regimul comunist de la comunitatea maghiară din Ardeal, reclamînd în plus lipsa unui mecanism de control bine pus la punct și care să vegheze asupra respectării tratatului de bază.

Așa reprezentanții UDMR, cît și cei ai PUNR acuză guvernele de la Budapesta, respectiv București, că au încheiat documentul de bază sub presiune externă. Ferenc Somogy, secretar de stat în Ministerul ungur de externe răspunde acestui tip de acuzații formulate de fruntașii UDMR într-un mod cît se poate de diplomatic: "este un caz tipic în care așteptările comunității internaționale coincid cu interesele Ungariei".

Modul politic de abordare a Tratatului în cele două țări este diferit; deși astăzi extremitățile dintr-o parte, cît și din cealaltă vor încerca să cîștige capital politic pe seama discursurilor naționaliste, totuși, datorită faptului că România se află în plină campanie electorală, radicalizarea retorică de tip național va fi mai evidentă aici.

Mulți comentatorii și unii sociologi preocupăți de evoluții politice din ultima perioadă consideră că PUNR și UDMR, deși antagoniste, își datorează reciproc supraviețuirea și creșterea forței politice, întrucât, explică ei, singura sursă a întăririi lor este ascuțirea conflictului etnic din Ardeal, motiv pentru care ambele partide să-l mențină.

O astfel de așteptare este doar în parte valabilă, mai bine zis în ceea ce privește PUNR – al cărui electorat se selecționează mai ales din județele aflate în nord-vestul Transilvaniei și care optează pentru acest partid nu datorită programului său social-economic, ci mai degrabă ca răspuns la enunțurile liderilor PUNR referitor la perioadele care pînă înainte integrata România, pericolele ce vin din partea Ungariei. PUNR citează în acest sens lucrări publice de poziție ale partidelor extremiste ungare, de cele mai multe ori fînd vorba de partide fără reprezentare parlamentară.

UDMR, în schimb, are un electorat fix, de 7 la sută, care reprezintă comunitatea maghiară din România. Iar maghiarii vor acorda votul lor Uniunii, cel puțin pînă cînd România se va situa din punct de vedere economic în rîndul țărilor dezvoltate. Conform ultimului raport al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, România se află pe locul 74, între Saint Vincent și Surinam – în urma Bulgariei și Kazahstanului.

Puteam spune, aşadar, că influența celor două formării una asupra celeilalte nu este biunivocă. Electoratul PUNR oscilează în funcție de mutările UDMR, dar electoratul Uniunii rămîne relativ stabil, indiferent la

reașezările spectrului politic românesc. PUNR, de pildă, a fost favorizat la alegerile din septembrie 1992, pe de o parte de greva foamei de 9 zile declanșată în timpul campaniei electorale de pastorul Laszlo Tökes, iar pe de altă parte, de Congresul mondial al maghiarilor ținut la Budapesta în perioada 19-21 august 1992, urmat la cîteva zile de Conferința Mondială asupra Transilvaniei, care s-a desfășurat tot în capitala Ungariei. Mass media din România a preluat atunci o serie de declarații referitoare la autonomizarea Ardealului, iar unele aprecieri considerate iridentiste au determinat Ministerul Român de Externe să trimîtă un protest diplomatic de la Budapesta.

Speculînd pe această temă, PUNR a câștigat 10 la sută din electorat în urma alegerilor generale din 1992. Popularitatea PUNR s-a dovedit însă de conjunctură, erodîndu-se puternic în răstimpul celor patru ani. Astfel încât la alegerile locale din iunie 96, PUNR a depășit cu greu 4 la sută.

PUNR se află pe o curbă descendente naturală – electoratul acestuia, radicalizat, în 1992, pe considerente afective, deplasîndu-se în ultimii patru ani către polii doctrinari care definesc modalitatea de abordare a reformei economice. Pe de altă parte, PUNR va deveni, în discursurile partidului de guvernămînt, țapul îspășitor al nereușitelor guvernului din acești patru ani. Campania de presă concertată, dirijată de vicepreședintele PDSR, Ioan Doru Tărcăilă, ministrul de Interne, împotriva Ministerului de Justiție, a început încă de la sfîrșitul lui 1995. Procesele de corupție neduse la bun sfîrșit sînt aruncate în acest fel pe umerii fostului deținător al portofoliului de la Justiție. Slaba recoltă de grâu, despre care specialiștii spun că este cea mai scăzută din ultimii 45 de ani, va cădea în răspunderea fostului ministru PUNR al Agriculturii. De asemenea, dezordinile care s-au produs în Ministerul Comunicațiilor vor fi atribuite fostului ministru PUNR. Nu este exclus ca fostul partener al PUNR să spună că imaginea nesatisfăcătoare pe care o are România la diverse instituții internaționale face parte din zestrea PUNR, cu care PDSR ar fi fost nevoit să se alieze, ca urmare a refuzului opoziției de a crea un "guvern de uniune națională". PUNR va fi atacat din toate părțile, chiar și dinspre fostul lui electorat din 1992 care, într-o oarecare măsură, era format și din simpatizanții jocului de întrajutorare Caritas (sistemul a căzut în 1994).

UDMR, în schimb, încearcă să demonstreze că este o forță politică. Prin desemnarea unui candidat la președinție, Uniunea vrea să demonstreze că nu se adre-

sează doar etnicilor maghiari și că dorește să accedeă la guvernare, că oferă o alternativă economică, socială, politică, juridică – Gyorgy Frunda, președențabilul UDMR, afirmînd că poate rezolva criza în care se află România în trei ani. În acest fel, UDMR mută accentul de pe chestiunile care privesc strict comunitatea maghiară pe probleme de interes general. Discursurile candidatului UDMR în turneele sale prin țară sunt aplicate la îngrijorările economice și sociale ale electoratului. UDMR nu va câștiga prin aceasta mai multe voturi, dar va diminua efectul retoricii naționaliste a PUNR.

În 1996, se poate spune că electoratul românesc este interesat, în abstract, de integrarea în structurile euro-atlantice, iar la modul cel mai concret este îngrijorat de degradarea economică și insecuritatea locurilor de muncă. În aceste condiții, luările de poziție ale liderilor PUNR cu privire la Tratatul româno-ungar, care în opinia lor va contribui decisiv la divizarea României, vor avea un impact nesemnificativ asupra opțiunilor alegătorilor – consacrat declinul electoral natural al partidului.

NOTE:

1. În conformitate cu sondajul realizat de IRSOP, publicat în *Cuierul Național* din 13 septembrie 1996.
2. Sondaj IMAS, preluat de *MagroPress*, în numărul din iunie 1994.
3. Paul Hockenos, *Free to Hate. The Rise of the Right in post-Communist Europe*, London, New York, Routledge, 1993, pp.142-143.
4. Gyorgy Csepeli, Endre Sik (1995): "Changing Content of Political Xenophobia in Hungary – Is the Growth of Xenophobia Inevitable?", în *Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads*, Budapest, 1995.
5. Textul Tratatului româno-ungar, reproducut de *Jurnalul Național* din 30 august 1996.

SABINA FATI - Post-Graduate Studies in Journalism and Political Sciences.

Currently, working as press-corespondent of Radio Free Europe.

Noua filosofie a Alianței

THIERRY DE MONTBRIAL în dialog cu CRISTIANA TERENCHE

Domnul Thierry de Montbrial este Președintele Institutului Francez de Relații Internaționale

Cristiana Terenche: Domnule președinte, recent, la Berlin, a avut loc Reuniunea Ministrilor de Externe ai țărilor membre NATO, în cursul căreia s-a analizat și reforma filosofiei alianței. Considerați că schimbările de pe scena politică internațională justifică o ascensiune schimbare?

Thierry de Montbrial: NATO a fost creată în 1949, ca reacție față de pericolul sovietic, față de Pactul de la Varșovia. Acum, la ce mai servește Alianța? Se mai simte cineva amenințat de ruși? Nimici. Deocamdată. Dar aceasta nu înseamnă că în cincisprezece-douăzeci de ani nu poate interveni o schimbare față de situația de acum. În acest moment, nu există amenințări de genul celor care au stat la baza întemeierii Alianței Nord-Atlantice. În primul rînd, pentru că Rusia trece printr-o situație atât de dificilă intern, pe plan politic, economic și social, încât nu-și poate permite să se manifeste ca o forță internă. Se spune că starea unei armate este oglinda națiunii. Dacă ținem cont de dificultățile prin care trece Federația Rusă, înseamnă că ea nu posedă o disponibilitate militară care să îi permită să se afirme ca o forță în lume.

Cu toate acestea, Rusia se opune extinderii Alianței spre Est...

După părerea mea, NATO nu își manifestă deloc nerăbdarea de a se extinde. În realitate, nerăbdare manifestă țările din fostul bloc socialist, care consideră urgentă integrarea în NATO. Dar este vorba de o "urgență" ideologică, în sensul că aceste țări văd în Alianță un fel de club al statelor puternice, alături de care vor și ele să se aseze. De aceea, eu cred că motivele extinderii nu sunt cele militare, de apărare împotriva cuiva, ci de integrare în structurile occidentale.

Și dacă Rusia nu vrea să-și piardă influența din jurul ei?

Dacă vrem stabilitate pe continent, nu trebuie să tratăm Rusia cu indiferență, pentru că ea ar putea avea unele reacții ostile, care să degenerizeze într-un real pericol. Adevarata problemă a NATO este o nouă organizare a alianțelor sale militare, care să fie capabile să se adap-

teze uor noi riscuri, aşa cum este cel de tipul conflictului din Bosnia sau traficul de arme, de droguri, de materiale radioactive... În acest sens, Alianța trebuie să găsească o nouă formulă care să îi permită adaptarea la un mecanism de luare a deciziilor care să nu fie subordonat doar americanilor, ca pînă acum. Aceasta, însă cere timp pentru a se pune în aplicare.

Într-un asemenea context, o extindere spre Est a Alianței ridică noi probleme pentru ea?

Interesant este că țările ce vor să adere la NATO văd prea puțin din obligațiile și răspunderile ce le revin ca urmare a aderării. În mare parte, se crede că aderarea înseamnă adaptare, la nivel tehnic, a dotării militare. Din acest punct de vedere, programul Parteneriat pentru Pace răspunde ideii pe care și-o fac cei din Est. Deocamdată.

Va fi o ordine a intrării?

În ce privește ordinea intrării în NATO, problema se pune din nou greșit. Astfel, există opinii potrivit cărora Polonia nu ar avea mai multe șanse decât România, de exemplu, să intre în primul val de aderare la Alianță. Aceasta pentru că, din punct de vedere strategic, Polonia ar avea mai multe șanse datorită rolului și locului pe care îl ocupă pe harta Europei. De fapt, și Statele Unite sunt mai sensibile cînd se vorbește de Polonia, grație aceluia lobby atât de puternic de la Washington... Însă, consider că ar fi o mare eroare să intre Ungaria, iar România nu. Separarea celor două țări ar duce la creșterea tensiunii în regiune, pe care nu o dorește nimeni.

Securitatea în Europa, în acest moment, ridică probleme serioase?

Ca să discuți de securitate în Europa trebuie să faci o analiză a riscurilor din mai multe perspective: pe termen scurt, mediu și lung. Pentru un strateg, riscurile pe termen scurt sunt cele care nu depășesc perspectiva a doi-trei ani.

Din acest punct de vedere, pentru noi, occidentalii, un asemenea risc poate veni din spațiul fost sovietic. Deși Rusia a făcut un teribil recul, din care își poate reveni cu un imens efort și într-un timp mai lung, ea continuă să neliniștească mediile occidentale. Reacțiile ei pot fi imprevizibile, declarînd eventual un risc imediat. Cu toate că Moscova nu a fost în stare să rezolve, deo-

camdată, criza cecenă, cu Lebed la cîrmă te poți aștepta la orice. Deși, din punct de vedere material, ea nu poate susține o "invasion".

Dar un risc pe termen lung?

Pe termen lung, este greu de imaginat ce schimbări pot avea loc în lume. Să încercăm să vedem un risc pe termen mediu, care înseamnă zece-cincisprezece ani. De fapt, a intervenit o modificare a însăși concepției privind capacitatea de reacție la atac.

De exemplu, înainte de '89, strategii NATO studiau preavizele, în cazul unui atac anunțat, pentru patru-cinci zile. Însă, după ce s-a întîmplat în Bosnia, nici un strateg nu mai gândește un asemenea preaviz. Acum, intervalul de luare a deciziei de atac este de cîteva luni, putînd să ajungă la ani.

Aveți în vedere un asemenea risc?

Un risc latent eu îl văd în Ucraina. Situația ei internă ne preocupa foarte mult, având în vedere și minoritatea rusă din estul țării. Ucraina este o regiune pe care o urmărim cu mare atenție, deoarece un conflict în zonă poate avea efecte nefaste asupra întregii Europe, mai ales asupra voastră, ca fiind mai aproape. Acest tip de risc este foarte diferit de ceea ce reprezenta fosta URSS în urmă cu cîțiva ani.

Vorbeți și de alte tipuri de risc, nu neapărat de cel armat...

Desigur, mă refeream la traficul de droguri, de arme, de substanțe radioactive, de terorism. Aceste tipuri de trafic au fost mult înlesnite și de mijloacele de comunicație, de deschiderea granițelor. Se știe că mafia rusă și-a extins tentaculele în toată Europa și nu numai... Aceasta a dus la crearea unei securități de tip nou pe plan continental și intercontinental. Sîntem puși astfel în situația de a ne adapta sistemele de siguranță – mă refer la poliție, armată, trupe speciale – la noile probleme care ne amenință securitatea personală, națională, continentală. Desigur, există diferite organisme care au în vedere aceste aspecte – OSCE, UEO, în curînd EUROPOL. Dar ochii tuturor se îndreaptă tot spre NATO atunci cînd se cer forțe eficace de luptă. Ați văzut, de altfel, în Bosnia. Pînă nu au intrat forțele NATO-IFOR, cum au fost ele numite, drumul spre încetarea conflictului părea lung și presărat cu o mulțime de obstacole. Să sperăm să nu apară un alt conflict pentru a dovedi eficacitatea Alianței. De aceea, ne întoarcem la întrebarea de început: o schimbare de filosofie a Alianței este impusă de condițiile concrete pentru a le face față.

Stimați cititori,

Sfera Politicii, prima revistă de științe politice din România, aflată în cel de-al cincilea an de apariție, a găzduit în paginile ei articole, studii și comentarii.

O revistă are nevoie de un dialog cu cititorii ei – pe care, de altfel, l-am și purtat, prin intermediul numeroaselor mesaje (telefoane, faxuri, scrisori) pe care ni le-ati adresat.

Redactia noastră își propune un contact permanent cu dumneavoastră și așteaptă răspunsuri la următorul chestionar:

1. Care au fost grupajele dumneavoastră preferate?
2. Care au fost cele mai interesante articole, teme, studii?
3. Care sunt autorii dumneavoastră preferați?
4. Ce nu vă place în Sfera Politicii? (rubrici, autori, teme, aspect grafic etc.)?
5. Ce lipsește din Sfera Politicii?
6. Ce teme ați dori să abordăm?
7. Cum ajunge revista la dumneavoastră?

Răspunsurile dumneavoastră
sunt așteptate pe adresa:

Intrarea Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1,

sector 1, București

tel.: 210.75.69

fax.: 223.33.89

sau

Of. Poștal 22

Căsuța Poștală 212

Raidurile în Irak și hegemonismul american

IULIA VOINA MOTOC

P uține dintre evenimentele politice își găsesc o explicație la fel de simplă și sumară ca aceea consernită în mod curent vieții internaționale actuale. Cu dificultate se mai admite că un fapt internațional semnificativ poate avea un caracter aleatoriu față de politica americană. Interesul național american, în special în componenta sa economică, și echilibrul politic intern au dobindit valențe holistice. Aceste stereotipii cu pierdute rădăcini în doctrina realistă își caută încă o dată confirmarea în recentele tiruri aeriene americane în Irak.

Ce poate fi mai evident discreționar decât intervenția militară în lipsa unui conflict internațional? Ce poate fi mai îndepărtat de orice aparență de legalitate și legitimitate decât atacurile efectuate în sudul unui stat, cînd unicul conflict de foarte slabă intensitate se desfășoară în nord? Dacă acestea ar fi zdrobitoarele repere ale continuității politice de unică superputere, caracterul lor parțial blochează o corectă interpretare.

Atacurile aeriene de la începutul lunii septembrie marchează de fapt o importantă discontinuitate în politica externă americană după finalul Războiului Rece. Cele mai evidente indicii ale schimbării sunt reacțiile statelor aliate americanilor.

Pentru prima dată în epoca postcomunistă, reprezentantul Uniunii Europene s-a distanțat de politica americană de recurgere la forță, pe care a considerat-o unilaterală, afirmînd că violența nu este un mod de soluționare a problemelor internaționale. Poziția irlandezului John Bruton, președinte în exercițiu al UE, a coincis cu atitudinile Franței, Spaniei, Italiei și Belgiei, acestea din urmă exprimate în termeni delicați și impersonali. Semnificative sunt și pozițiile Rusiei și Chinei, care readuc în discuție vechi teme ale Războiului Rece ce păreau uitate: suveranitatea statului atacat și ilegalitatea atacurilor militare americane. Ceea ce deosebește în mod fundamental această reacție americană nu este caracterul intern al conflictului din statul unde se intervine: crizele din Haiti și Somalia reprezintă contracexeple.

Excepționalismul acestei ultime acțiuni armate față de politica americană în anii '90 este dat de caracterul

său unilateral. Ceea ce distanțează cei trei membri permanenți ai Consiliului de Securitate menționați de acțiunea americană nu este denunțata ei ilegalitate, ci propriul lor dezacord.

În domeniul securității colective, lucrurile sunt simple: legalitatea nu este altceva decât expresia consensului membrilor permanenți. În cazul acțiunii americane din 3 și 4 septembrie, acest consens lipsește. În urma intervenției guvernului iranian, Statele Unite au decis să acioneze individual în afara zonelor de excludere aeriană stabilite în anul 1991. Cunoaștem faptul că legalitatea acțiunii *Provide Comfort* – reacția internațională la reprimarea violentă de către guvernul iranian a kurzilor și șișiilor și a urmărilor sale, printre care instituirea acestor două zone de excludere aeriană – este incertă.

Prin intermediul Rezoluției 688 din 5 aprilie 1991, Consiliul de Securitate condamna reprimarea populației civile irakiene: reacția ONU era plasată în cadrul securității colective din cauza afluxului masiv de refugiați ce transformă acest conflict intern în problemă internațională. Consiliul de Securitate insista ca Irakul să permită "accesul imediat al organizațiilor umanitare internaționale la cei care au nevoie de ajutor în toate părțile Irakului". Deci, Rezoluția Consiliului de Securitate nu autorizează în nici un mod o operațiuneumanitară ce implică recursul la forță și nici nu permite instituirea unor zone de excludere aeriană.¹

Dacă acțiunea din 1991 și măsurile ce i-au urmat, prin mijloacele folosite, se apropie de o intervențieumanitară, raidurile americane expuse aici se distanțează de acest gen de operațiuni, ce nu poate fi folosită nici măcar drept pretext. Rachetele trase de navele americane din nordul Golfului Persic și de bombardierele B-52 au urmărit distrugerea rampelor de lansare a rachetelor sol-air, a unor posturi de comandament și transmisie și a unor instalații radar irakiene situate în sudul țării, dar în afara zonei de excludere create pentru protecția populației șiile.

Cu aceeași ocazie, Statele Unite au extins această zonă de la paralela 32 la paralela 33, inclusiv deci

poziunea care conținea obiectivele distruse. Deși "cauza primă" a discredentului este similară cu aceea care a declanșat în 1991 o operațiune umanitară, motivația schițată de Statele Unite nu atinge acest domeniu.

Discursul american justificativ conține elemente punitive – pedepsirea lui Saddam Hussein pentru noile sale acte violente – și preventive – despărțindu-se de unul din clișeele americane ale ultimului deceniu: ONU și legalitatea internațională². Echivocul acțiunii americane este determinat și de dificultatea de a fi calificată drept represalii. Acest lucru nu ar plasa-o într-o poziție mai favorabilă din perspectiva legalității, dar i-ar fi putut confi un caracter reactiv.

Trebuie însă să remarcăm faptul că represaliile sunt o reacție la un act ilicit³, ultima categorie în cadrul căreia intervenția armată terestră irakiană în Kurdistan ar putea fi dificil închadrată. Caracterul preventiv-punitiv al atacurilor americane se conjugă cu cel al măsurilor sancționării economice și de dezarmare prevăzute prin Rezoluția 687 din 3 aprilie 1991.

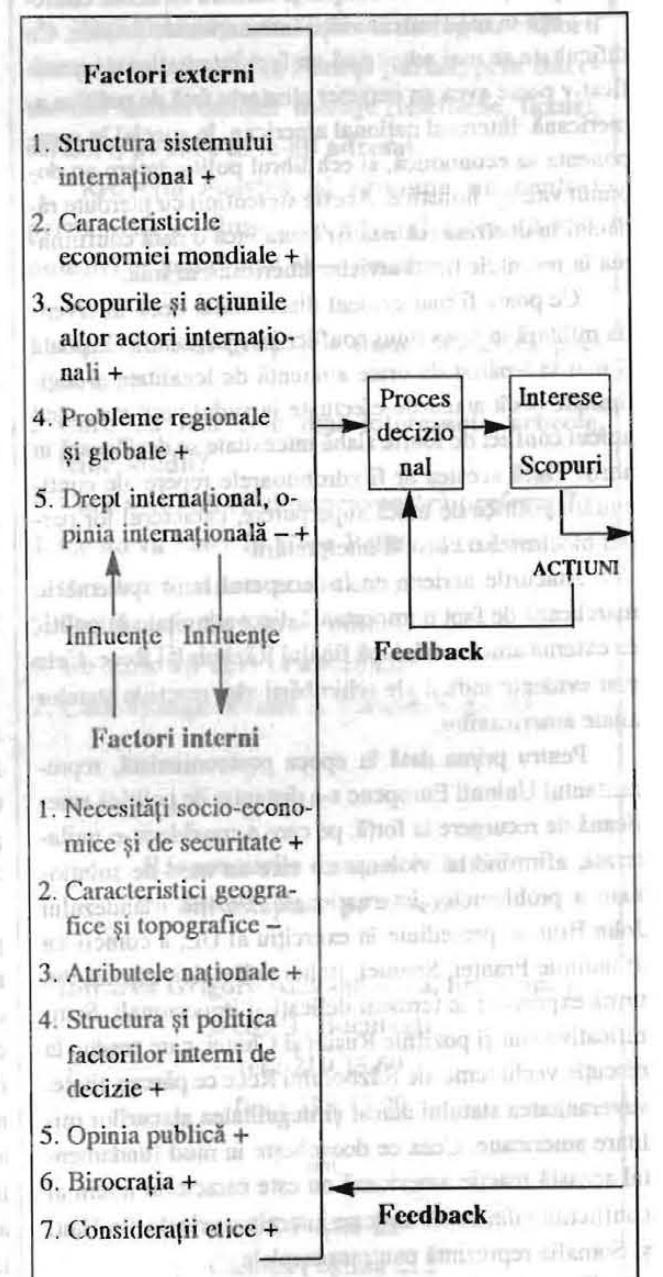
Este general admis că noțiunea de culpabilitate și responsabilitate a populației este cea mai delicată în ceea ce privește implicațiile punitive ale unei crimi internaționale, de tipul agresiunii irakiene din 1990.⁴ Potrivit acestei logici, sancțiunile cu dure repercusiuni economice ar fi trebuit evitate și înlocuite prin măsuri de dezarmare. Or, unul dintre cele mai importante motive ale intervenției guvernului irakian în favoarea Partidului Democratic din Kurdistan era tocmai garantarea pasajului petrolierului ce ar fi putut fi exportat în virtutea Rezoluției 986, cunoscută sub denumirea de "Petrol contra hrana"; principala conductă care ajunge în Turcia traversează zona din Kurdistan controlată de partidul condus de Massaoud Barzani. Aplicarea acestei rezoluții a fost suspendată după intervenția armată irakiană în Kurdistan.

Nu putem reconstituî astăzi în totalitate procesul decizional american finalizat cu atacurile aeriene analizate aici. Cert este că Statele Unite s-au consultat cu două zile înaintea raidurilor cu partenerii săi, în principal cu Marea Britanie, cu Franța, statele participante la operațiunea *Provide Comfort*, care continuă să asigure supravegherea aeriană a zonelor de excludere.

Atitudinea ulterioară a principalilor aliaj americană a fost diferită. Marea Britanie a declarat că susține în totalitate tirurile de rachete de croazieră americane și a propus, pe 4 septembrie, în Consiliul de Securitate al ONU, o rezoluție prin care erau condamnate acțiunile guvernului irakian în Kurdistan, fără să fie menționate cele americane. Propunerea nu a fost acceptată de China

și de Rusia. Franța și-a exprimat nemulțumirea pentru că nu a fost consultată pentru programarea raidurilor și în privința extinderii zonei de excludere aeriană.

Factorii descriși mai sus schițează raționalitatea deciziei americane. O analiză minimală a procesului presupune corecta delimitare ce aparține dinamicii relațiilor internaționale de influențele politicii interne americane. În diagrama propusă de Holsti⁵ semnele + și - reprezintă influențele pozitive și, respectiv, negative ale factorilor sistemici luați în considerare.

Dispozitivul decizional se precizează în măsura în care hotărîrea adoptată este una de recurgere la forță într-un regim în care influența președintelui este considerabilă. Studii empirice au demonstrat că președinții americani sunt mai dispusi să recurgă la forță în ipoteza în care condițiile economice se deteriorează, cind se află în ultima parte a mandatului și intenționează să recandideze, și atunci cind există sprijin din partea Congresului pentru operațiunea propusă.⁶

Aceleași analize au luat în calcul risurile și costurile recursului la forță.⁷ În ceea ce privește decizia americană la care ne referim, este evident că perioada electorală și reacția promptă a republicanilor au avut un rol important. Bob Dole anunțase cu o zi înainte de intervenție lipsa de fermitate a politicii externe americane; 80% din americani au aprobat intervenția. Dorința de a limita risurile și costurile a determinat executivul american să exclude orice acțiune în Kurdistan, așa cum ar fi părut firesc. Au fost evitate astfel posibile pierderi civile (de partea irakiană) și militare pentru americani. Diagrama lui Holsti arată echilibrul dintre factorii internaționali și cei interni americani relativi la intervenția în Irak. Se înlătură astfel perspectiva reducționistă asupra acestei decizii internaționale, considerată descoră o consecință a politicii interne americane.

O ultimă observație despre procesul decizional american: dacă studiile empirice amintite și-au putut pierde din pertinență datorită faptului că datele folosite se referă la Războiul Rece, concluziile lui ni se par viabile în ceea ce privește situația relațiilor cu Irak. În mod evident, regimul irakian actual a fost cel mai "eligibil" pentru a încarna "inamicul" după sfîrșitul Războiului Rece. Aceeași reprezentare internațională a permis Statelor Unite să recurgă la forță în mod unilateral și în afara instituțiilor internaționale.

Discontinuitatea în politica externă americană este estompăță de continuitatea măsurilor antiirakiene, reacții la politica agresivă a lui Saddam Hussein.

Criza irakiană este unul dintre unicele cazuri ce ar fi permis o modificare de sfîrșit de mandat mai puțin vizibilă: orice acțiune internațională împotriva regimului irakian apare ca legitimă. □

NOTE:

1. V.A. Daems, "L'absence de base juridique de l'opération «Provide Comfort» et la pratique belge en matière d'intervention armée à «but humanitaire»", *Revue Belge de Droit International*, 1992, pp. 264-276; O. Paye, "Le droit à

l'ingérence humanitaire", *International Geneva Yearbook*, 1993, vol. II, pp. 22-54; P. Malanczuk, "The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War", *Journal Européen de droit international*, 2/1991, p. 129.

2. Vezi conferința ținută de W. Christopher la Harvard University la începutul anului 1996: "Our commitment to provide leadership is the first on the central principles guiding our foreign policy that I outlined here last year. A second principle I enunciated is the need to strengthen the institutions that provide an enduring basis for global peace and prosperity".

3. R. Barsotti, "Armed Repressals", în A. Cassese, *The Current Legal Regulation*, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1986, pp. 88-89; O'Brien, W. Vicent, "Represents deterrence and self-defense in counterterror operations", 30 *Virginia Journal of International Law*, pp. 420-478.

4. S. Sur, *Security Council Resolution 687 of 3 April 1991 in the Gulf Affair*, UNDIR 1992.

5. G. Allison în *Essence of Decision*, Boston, Little Brown, 1971, consideră procesul decizional mai rațional în cazul crizelor internaționale în care hotărîrile trebuie luate rapid cu implicarea unui număr minim de persoane.

6. K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1992, p. 272.

7. P. James, J.R. O'Neal, "The Influence of Domestic and International Politics on the President's Use of Force", 35 *Journal of Conflict Resolution*, 1991, pp. 309-315; K.H. Wang, "Presidential Responses to Foreign Policy Crisis: Rational Choice and Domestic Politics", 40 *Journal of Conflict Resolution*, 1996, pp. 91-93.

8. V.B. Bueno de Mesquita, D. Lalman, *War and Reason*, New Haven, CT Yale University Press, 1992.

IULIA VOINA MOTOC (1967) – Ph.D. in International Public Law (University Aix-Marseille).

Currently, working as a Teaching Assistant at the Faculty of Political and Administrative Sciences of University of Bucharest.

Grupurile de interes și procesul electoral în SUA

LILIANA MIHUT

In gama largă a mijloacelor de influențare utilizate de grupurile de interes din SUA un loc aparte îl deține implicarea acestora în procesul electoral. Deseori, invocata cercetare concretă asupra grupurilor de interes realizată de Jack Walker și colaboratorii săi a relevat că doar aproximativ o treime din cele care au răspuns chestionarului lor consideră participarea la procesul electoral ca fiind importantă sau foarte importantă, sitând-o după toate celelalte forme (*lobbying* asupra administrației și legislativului, acțiunile cu mass media, chiar și cele ce vizează instituțiile judecătorești), cu excepția protestelor și demonstrațiilor, situate pe ultimul lor în ierarhizare.¹

Chiar dacă nu lipsesc unele situații ce reflectă o anumită competiție între grupurile de interes și partidele politice, mai cu seamă în privința obținerii resurselor financiare, relația dintre cele două forme de asociere este, în esență, una de susținere reciprocă.

Există, desigur, diferite moduri de raportare a grupurilor de interes la partidele politice. Dar, spre a-și maximiza șansele de succes, cele mai multe grupuri evită alinierea formală la un anumit partid, chiar și contribuțiile în campaniile electorale fiind acordate, deseori, concorrent, candidaților din ambele partide majore. Aceasta se explică nu numai prin faptul că partidele americane au un rol mai redus în perioada dintre alegeri, deci în elaborarea, adoptarea și aplicarea politicilor publice, ci și prin sistemul de separare a puterilor, care face imposibil monopolul unui partid asupra procesului decizional. Ca urmare, pentru multe grupuri nu este foarte important ca un anume partid să aibă controlul asupra Congresului sau al Președintelui, ci mai degrabă să-și asigure relații bune cu anumite comitete sau subcomitete ale Congresului, cu anumite agenții guvernamentale și, desigur, cu ceilalți factori implicați în adoptarea deciziilor care afectează domeniul lor de interes.

Chiar dacă implicarea în procesul electoral nu se înscrie între prioritățile grupurilor de interes din SUA, este consacrată aprecierea că, în comparație cu alte sisteme democratice, ele joacă un rol important în desfășurarea alegerilor.² Activitățile lor sunt diverse: susținerea candidaților prin participarea la procesele de nominalizare și

elaborare a platformelor, la organizarea propriu-zisă a acțiunilor de campanie: mobilizarea alegătorilor prin informarea acestora în legătură cu candidații care sunt favorabili diferitelor obiective; și, mai ales, acordarea unor contribuții în bani partidelor sau anumitor candidați. Această din urmă activitate este privită cu o anumită suspiciune de opinia publică și de presă, devenind o problemă controversată: pe de o parte, se exprimă nemulțumiri și critici ce invocă o prea mare implicare a banilor în viața politică, pe de altă parte, se argumentează că ea este necesară în condițiile în care noua "tehnologie" politică (mai ales reclamele televizate, sondajele de opinie etc.) a ajuns extrem de costisoare.

Forma concretă prin care se colectează o bună parte a contribuțiilor financiare pentru campaniile electorale sunt așa-numitele *Political Action Committees* (Comitete de Acțiune Politică) – o formulă practic necunoscută în alte sisteme politice. Primele PACs au apărut în anii '40, înainte de organizații sindicale, spre a contribui, indirect, la campaniile electorale, deoarece contribuțiile directe, atât ale corporațiilor cât și ale sindicatelor, erau deja interzise. Ulterior, grupurile de afaceri au constituit și ele organisme similare.

Dar, explozia PACs s-a produs în anii '70, în condițiile în care au fost adoptate noi reglementări legale, care au avut semnificația unei adevărate reforme a sistemului de finanțare a campaniilor electorale. *Federal Election Campaign Act*, lege adoptată în 1971 și apoi amendată în 1974, a definit contribuțiile și cheltuielile pentru campanii: a stabilit limite pentru contribuții, precum și obligația fiecărui candidat sau comitet electoral de a declara, specificând exact sursele, orice sumă de peste 100 dolari; a stipulat posibilitatea ca orice corporație, sindicat, organizație comercială sau altă organizație să înființeze un comitet de acțiune politică, prin intermediul căruia să sprijine finanțarii candidații; pentru alegările prezidențiale, a prevăzut finanțarea integrală din fonduri federale a campaniei candidaților partidelor majore și finanțarea parțială a candidaților partidelor minore, precum și a alegătorilor "primare" (*primaries*), grupurilor fiindu-le admisă cheltuirea de bani în beneficiul unui can-

didat numai dacă aceasta nu este direct legată de campania oficială; în sfârșit, a stabilit înființarea unei comisii electorale federale care să administreze aplicarea acestor prevederi și să supravegheze desfășurarea alegerilor etc.³

Nu este lipsit de semnificație faptul că unele dintre reglementările menționate au fost adoptate imediat după scandalul *Watergate*, cînd investigațiile au dezvăluit, între altele, și colectarea de către comitetul prezent la realegera președintelui Nixon a milioane de dolari neînregistrate, de la corporații și diferite persoane. Este de remarcat însă că efectele restrictive ale noilor măsuri au vizat mai ales persoanele, acestea nemaiavând dreptul să contribuie cu mai mult de 1.000 dolari pentru un candidat, în vreme ce grupurile, respectiv PACs, pot contribui cu 5.000 dolari, cu condiția de a acorda un asemenea sprijin finanțiar pentru cel puțin 5 candidați.

Un efect al campaniei de reformă a finanțării campaniilor electorale de la începutul anilor '70 a fost că rolul grupurilor de interes a devenit mai vizibil ca urmare a obligativității de a face publice proveniența fondurilor și contribuțiile acordate. Oarecum paradoxal, noile reglementări au fost limitative, dar și stimulative, în același timp, în sensul că numărul PACs a crescut spectaculos: de la 608 la sfîrșitul anului 1974 la 4.195 în 1992.⁴

Comitetele de acțiune politică se caracterizează prin diversitatea organizațională, cea mai importantă distincție fiind între cele "conectate" la corporații, sindicate, asociații comerciale, asociații cu profil medical, asociații profesionale, asociații agricole etc. și cele "neconectate", care nu au o organizație-sponsor și sunt mai pronunțat orientate ideologic. Primele – care constituie majoritatea – sunt de fapt diviziuni în cadrul unor organizații și pot solicita bani doar din interiorul acestora. Celealte sunt ele însele grupuri distincte și se pot adresa publicului larg, prin poștă sau telefon, fiind mai puțin supuse restricțiilor. Nivelul contribuțiilor PACs s-a ridicat pe măsura creșterii numărului lor. Astfel, contribuția în beneficiul candidaților pentru Congres a ajuns de la 22,6 milioane dolari în 1975-1976 la 178,4 milioane dolari în 1991-1992.⁵ Dacă avem în vedere fondurile acordate candidaților federali în aceeași perioadă, 1991-1992, constatăm că în "top 10" se află comitetele de acțiune politică ce sunt conectate la: Asociația agenților imobiliari, Asociația medicilor americanii, Asociația avocaților pledeanți, Asociația națională a educatorilor, Asociația națională a posesorilor de arme etc.⁶

Desigur, pe lîngă nivelul contribuțiilor, mai există și alte aspecte ce implică opțiunile grupurilor, respectiv ale PACs, mai cu seamă cele privind statutul beneficiarilor: cei susținuți pot avea deja calitatea de membri ai congresului (*incumbents*) sau pot fi candidați noi (*challengers*), pot fi Democrați sau RepUBLICANI etc. Este de remarcat că majoritatea contribuțiilor sunt acordate pentru *incumbents*, explicația fiind esențialmente de ordin pragmatic: în condițiile în care ponderea celor realeși în Congres este de regulă foarte mare, cei care acordă sprijin urmăresc, la rîndul lor, să-și maximizeze șansele de a beneficia în viitor de susținere. O altă regularitate evidentă este aceea că Democrații beneficiază de o valoare mai mare a contribuțiilor PACs decît RepUBLICANII, explanația constînd în două aspecte importante: în virtutea tradiției, sindicatele suțin aproape exclusiv pe Democrați, în vreme ce corporațiile preferă să-și împartă contribuțiile, acordînd sprijin candidaților ambelor partide.⁷

Principala problemă generatoare de controverse se referă la efectul pe care contribuțiile acordate prin intermediul PACs le au asupra comportamentului celor aleși, și astfel asupra climatului vieții politice în general. Mai cu seamă relația dintre aceste contribuții și votul exprimat în Congres a generat o serie de întrebări, formulate uneori în termeni dilematici: banii determină voturile sau (așa cum susțin atât PACs, cît și beneficiarii) aceștia urmează voturilor, exprimînd o apreciere a poziției favorabile a grupului respectiv. Răspunsul nu este simplu, cu atât mai mult cu cît deciziile în legătură cu legislația sunt determinate de o serie de factori, între care foarte importante sunt influențele de grup sau individuale din circumscriptii, precum și cele venite dinspre partide sau mass media; în același timp, cum bine se știe, grupurile însele folosesc un complex de tactici, astfel încât este foarte dificilă evidențierea separată a efectelor.

Studiile prin care s-a încercat descifrarea relației dintre contribuțiile PACs și voturile în Congres conduc spre o imagine ambiguă și chiar contradictorie. Autorii unei cercetări asupra modului în care s-a ajuns la anumite decizii în cadrul a trei comitete ale Camerei Reprezentanților în cursul anilor '80 au formulat concluzia că banii au o influență importantă asupra procesului legislativ, dar cu anumite specificări: aceștia pot mobiliza mai ales pe cei care sunt predispuși să susțină poziția grupului și, dimpotrivă, au un efect neglijabil sau chiar negativ asupra oponenților; în același timp, membrii comitetelor sunt mai receptivi la interesele din lumea afacerilor, cu caracter organizat și provenind din circumscripții lor decât față de cetățenii neorganizați.⁸ Un alt studiu pe această problemă, realizat în aproximativ aceeași perioadă, la nivelul a două comitete din aceeași Cameră, a condus la concluzia că votul este explicabil prin ansamblul mijloacelor de *lobbying* utilizate, nu prin banii primiți; invocînd o formulă populară în SUA – "Banii «cumpără» acces, dar nu voturi" –, autorul apreciază că aceștia pot doar amplifica mesajele transmise pe alte

căi.⁹ Dincolo de diferențele semnificative dintre cele două seturi de concluzii, pot fi reținute cel puțin două idei larg acceptate: influența contribuților PACs nu poate fi separată de aceea exercitată prin alte mijloace; această influență se manifestă mai ales în anumite împrejurări, în funcție de categoriile de grupuri, de specificul problemei în discuție etc.

Imaginea publică a PACs depinde în foarte mare măsură de obiectivele urmărite de grupurile respective. Este o diferență apreciabilă, de pildă, între modul de percepere a activității comitetelor de acțiune politică ale grupurilor de interes ce au ca obiectiv îmbunătățirea condițiilor pentru educație și, respectiv, a celor constituite spre a susține libera deținere și utilizare a armelor de foc. În legătură cu această din urmă problemă, se remarcă deșori faptul că adoptarea de către Congres, în 1986, a unor măsuri care atenuau limitele impuse vînzărilor de arme în 1968 a fost posibilă datorită intenției activității desfășurate de gun lobby și mai ales substanțialelor contribuții financiare ale National Rifle Association, deși sondajele de opinie indicau o largă susținere a controlului strict asupra armelor.¹⁰

Toate aceste aspecte au condus la exprimarea unor puncte de vedere diferite în legătură cu contribuția PACs în campaniile electorale. Criticii subliniază efectele negative asupra funcționării democratice a sistemului: nu numai faptul că cei lipsiți de resurse materiale au șanse reduse de a se face auziți, dar, ca urmare a acreditații ideii că banii sunt o componentă necesară a activității de lobbying, și grupuri care în mod tradițional nu se implicau în alegeri (cum sunt cele cetățenești) s-au alăturat grupurilor de afaceri și sindicatelor în acordarea de contribuții financiare. Common Cause, ce s-a remarcat între grupurile de interes public, a formulat critici veheamente la adresa acestor practici, a reglementărilor privind finanțarea campaniilor electorale, declarând în mod deschis război împotriva PACs, pe care le consideră un grav pericol pentru sistemul de guvernare reprezentativ.¹¹ Nu lipsesc însă nici apărătorii PACs, care, pe de o parte, invocă principiile democrației, susțin că și contribuția în bani sunt o formă de participare politică, ce amplifică posibilitățile de comunicare candidaților-alegori; pe de altă parte, în numele pragmatismului, apreciază că, în condițiile actualelor costuri ale campaniilor electorale, aceste contribuții permit mai multor persoane să se angajeze în competiție, chiar și celor cărora avea personală nu le-ar permite un asemenea demers.¹²

Pentru o apreciere corectă a rolului PACs în viața politică americană este important să se aibă în vedere dimensiunile reale ale fenomenului: deși contribuția lor financiară au atins cote foarte înalte, acestea reprezintă

nurmai o parte din banii cheltuiți de candidați în campaniile electorale; în același timp, deși numărul PACs a crescut considerabil, o serie de grupuri de interes recunoscute pentru influența pe care o exercită (cum ar fi National Association of Manufacturers sau American Association of Retired Persons) nu și-au constituit asemenea formațiuni. Rămâne de văzut în ce măsură vor avea succes pledoariile celor ce consideră că limitarea rolului PACs în alegeri ar trebui să constituie o dimensiune importantă a unor schimbări viitoare. □

NOTE:

1. Thomas L. Gais, Jack Walker, Jr., "Pathways to Influence in American Politics", în Jack L. Walker, Jr., *Mobilizing Interest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1991, p. 109.
2. Clive S. Thomas, "The American Interest Group System: Typical Model or Aberration?", în Clive S. Thomas, ed., *First Interest Groups: A Comparative Perspective*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1993, p. 43.
3. Theodore J. Lowi, Benjamin Ginsberg, *American Government: Freedom and Power*, New York, London, W.W. Norton & Company, 1992, p. 551.
4. Harold Stanley, Richard G. Niemi, *Vital Statistics On American Politics*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Press, 1974, p. 175.
5. *Ibidem*, p. 178.
6. *Ibidem*, pp. 180-181.
7. *Ibidem*, pp. 182-183.
8. Richard L. Hall, Frank W. Wayman, "Buying Time: Moneyed Interests and the Mobilization of Bias in Congressional Committees", în *American Political Science Review*, vol. 84, nr. 3, septembrie 1990, pp. 797-819.
9. J.R. Wright, "Contributions, Lobbying, and Committee Voting in the U.S. House of Representatives", în *American Political Science Review*, vol. 84, nr. 2, iunie 1990, pp. 417-438.
10. Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry, Jerry Goldman, *The Challenge of Democracy: Government in America*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1990, p. 18.
11. H.R. Mahood, *Interest Groups Politics in America: A New Intensity*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1990, p. 99.
12. *Ibidem*, pp. 100-101.

LILIANA MIHUT – She graduated from the Faculty of History and Philosophy "Babeș-Bolyai" University; in 1993-94 she was a Visiting Scholar at The Ohio State University.

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Law, "Babeș-Bolyai" University, Cluj-Napoca.

În Bosnia, alegerile nu au schimbat nimic

MARIAN CHIRIAC

Sâmbătă, 14 septembrie 1996, s-a desfășurat cel mai complex proces electoral din întreaga istorie modernă. Alegerile din Bosnia-Herțegovina, extrem de complicate ca procedură, organizate într-un interval de timp foarte scurt și într-un mediu tensionat politic, merită pe deplin această apreciere.

Cei patru ani de confruntări singeroase în fosta Iugoslavie se sfîrșeau în noiembrie 1995, la Dayton (SUA), prin parafarea unui Acord Cadru General de Pace în Bosnia-Herțegovina, care printre altele prevedea organizarea de alegeri libere. Rețeta stabilită la Dayton pentru definirea păcii sub aspectul său civil, respectiv demilitarizarea zonelor de conflict și plasarea acestora sub o administrație internațională până la restabilirea unui climat de încredere între foștii combatanți, trebuia "încununată" printr-un proces electoral democratic.

Fără să fie viciate de fraude evidente, dar totuși afectate de numeroase nereguli, alegerile din Bosnia nu au adus însă schimbară care să marcheze despărțirea de tenebrele războiului. Moartea a circa 500.000 de oameni, transformarea altor peste un milion în refugiați, ca și distrugerile de cîteva miliarde de dolari s-au încheiat într-un mod doar aparent paradoxal: alegerile au adus cîștig de cauză același partide naționaliste care au contribuit cel mai mult la dezmembrarea tragică a Bosniei.

În ciuda sentimentului cvasi-general de insatisfacție al populației Bosniei, legat în primul rînd de neîmplinirea intereselor sale reale, cele trei entități etnice de aici (bosniaci musulmani, sîrbi și croați) au votat masiv pentru separare și nu pentru o existență în comun.

Cadrul general al alegerilor

De modul de organizare și aprecierea corectitudinii alegerilor din Bosnia-Herțegovina s-a ocupat Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), care a instituit în acest scop o Comisie Electorală Provizorie (CEP) a cărei principală atribuție a fost supervizarea procesului electoral.

Trei aspecte specificate în cadrul Acordului de la Dayton au fost luate în calcul de CEP în procedura de organizare a alegerilor: faptul că Republica Bosnia-Her-

țegovina este un stat complex, constituit din două entități teritoriale, Federația Bosniei-Herțegovina (cuprinde 51% din teritoriu, locuit majoritar de către musulmani, aflat într-o federație alături de Croația) și Republica Srpska (locuită majoritar de populație sîrbă). Ambele entități au numeroase caracteristici ale unor state independente; faptul că Bosnia-Herțegovina este un stat locuit de trei comunități naționale, fiecare dintre acestea apartinând unui teritoriu particular; faptul că în constituirea Bosniei-Herțegovina factorul național prevalează în tot ceea ce privește organizarea statală și autoritatea statului.

Procesul electoral a dus la alegera unor reprezentanți pe numai puțin de șapte "nivele" ale autorității: o președinție colectivă și un parlament al Bosniei-Herțegovina, un președinte al Republiei Srpska, membrii camerelor legiuitorale la nivelul fiecărei entități teritoriale, reprezentanți ai administrației la nivel cantonal și ai consiliilor municipale. Membrii președinției colective (cîte unul pentru fiecare comunitate etnică), ca și președintele Republiei Srpska au fost desemnați prin vot majoritar. Alegerile la celelalte nivele s-au desfășurat pe baza principiului reprezentării proporționale, pe baza listelor de partid sau a candidaturilor individuale.

Peste 1.200 de oficiali din 20 de țări, în prezența a aproximativ 45.000 de militari NATO, au încercat să asigure condițiile minime pentru exprimarea unei opțiuni libere în circa 4.000 secții de votare. Conform aprecierilor OSCE, la vot ar fi trebuit să se prezinte în jur de 2,8-3 milioane de alegători. Ultimul recensămînt, din 1991, arăta că drept de vot au 3.522.306 locuitori ai Bosniei. În afara granițelor țării au fost înregistrați peste 600 de mii de bosniaci cu drept de vot, împreună cu peste 55 de țări, începînd cu Serbia, Croația și Germania (unde se află majoritatea) și terminînd cu Albania sau Noua Caledonie. Pentru alegeri, la toate nivelurile, s-au înregistrat 55 de partide și 27.801 candidați.

Cine au fost combatanți

În 1990, alegerile generale din Bosnia s-au desfășurat respectînd riguroș liniile de demarcație etnică. Astfel, în partea musulmană a cîștigat Partidul Acțiunii Demo-

cratice (SDA) – care a obținut 87 de locuri din cele 240 ale Parlamentului republicii, în partea dominată de croați a cîștigat Uniunica Democrată Croată (HDZ), filială a partidului de guvernămînt de la Zagreb, și care a obținut 44 de locuri, în timp ce în teritoriul locuit majoritar de către sîrbi, Partidul Democratic (SDS) a obținut 90% dintre voturi obținînd 71 de locuri. Dacă în urmă cu șase ani aceste partide s-au aliat pentru a obține victoria împotriva foștilor comuniști iugoslavi, la alegerile din 14 septembrie curent ele au fost pur și simplu inamici declarați.

Deși la data redactării materialului încă nu fuseseră prezentate rezultatele definitive și oficiale ale alegerilor, nimeni nu punea la îndoială victoria acelorași partide care cîștigaseră și în 1990 și care ulterior au contribuit nemijlocit la declanșarea și desfășurarea războiului din Bosnia-Herțegovina. În continuare prezentăm cîteva elemente definitorii ale politiciei acestora.

Partidul aciunii musulmane: partid de guvernămînt la Sarajevo, Partidul Aciunii Democratice (SDA), este mai curînd o mișcare cu tentă națională și religioasă. Încă de la înființarea sa, în mai 1990, SDA a fost văzut de musulmanii bosniaci ca singura forță politică aptă să le apere interesele. Dacă la început a promovat mai mult o retorică anticomunistă, ulterior aceasta s-a transformat într-o pledoarie pentru valorile religioase puse în slujba unui sistem politic unipartit. Victoria sa în alegeri este interpretată ca o continuare a încrederei manifestate de populație în rolul de protector asumat de către SDA în ultimii șase ani. Deși militează explicit pentru o Bosnie unitară, a tuturor celor trei comunități etnice, adesea a împiedicat reîntoarcerea refugiaților în locurile lor de origine și a sprijinit inițiativele de creare a unei armate omogene din punct de vedere etnic. SDA a încercat, și în mare măsură a reușit, să-și subordoneze mijloacele de comunicare în masă. Candidatul său la președinția comună a Bosniei-Herțegovina, Alija Izetbegovic, a obținut cel mai mare număr de voturi (peste 700.000). Marea masă a celor ce l-au votat pe Izetbegovic au văzut în acesta un simbol al propriei lupte pentru valorile naționale și religioase ca și pentru un statut de egalitate cu celelalte naționalități etnice.

Partidul purității etnice: Partidul Democratic Sîrb (SDS), la guvernămînt în Republica Srpska, se autodefinește ca o formațiune politică de dreapta, partid național și patriotic. SDS a fost înființat în iulie 1990 de principali promotori ai ideii Serbiei Mari, iar principalul său scop a fost și rămîne crearea unui stat pur din punct de vedere etnic, locuit de sîrbi. SDS militează pentru independența Republicii Srpska și alipirea acesteia la actuala Iugoslavie. Imaginea sa în rîndul opiniei publice este cea a unui partid identificat cu statul și națiunea. Pînă de cu-

rînd a fost condus de către Radovan Karadzic, criminal de război urmărit de Tribunalul Internațional de la Haga, care a trebuit să renunțe la funcția de lider în urma presiunilor comunității internaționale. Dacă imediat după semnarea acordului de la Dayton și după exodul sîrbilor din suburbii orașului Sarajevo, audiența SDS a înregistrat o scădere vizibilă, retragerea lui Karadzic a dus la o creștere a sprijinului arătat partidului și candidaților săi. Momcilo Krajišnik și Biljana Plavšić sunt reprezentanții SDS care au cîștigat alegerile pentru președinția colectivă a Bosniei și respectiv pentru cea a Republiei Srpska. Votat de aproape 700.000 de sîrbi, Krajišnik declară la puțin timp după alegerea sa: "Faptul că am acceptat să candidăm pentru instituțiile comune ale Bosniei arată că suntem gata să colaborăm și să căutăm soluții pentru garantarea drepturilor poporului sîrb".

Partidul democrației pentru croați: Atotputernică în vestul Herțegovinei, unde și-a creat evoluția structuri statale în așa-numita regiune Herceg-Bosna, Uniunica Democrată Croată (HDZ) este în fapt o filială a partidului de guvernămînt, cu același nume, din Croația. HDZ afirmează sine că este deschis dialogului constructiv, dar în același timp nu uită să accentueze că "misiunea sa sacră este de a reprezenta drepturile și interesele poporului croat din Bosnia-Herțegovina". Apreciat de unii observatori ca manifestând o față oedipiană asupra Mamei Croația, HDZ traversează acum o perioadă de dispute interne. În campania electorală a marșat intens pe ideea că "noi am desființat Armata Populară Iugoslavă și tot noi am contribuit la abolirea Iugoslaviei". Candidatul HDZ la președinția colectivă a Bosniei, Kresimir Zubak, a obținut peste 340.000 de voturi.

Despărțite de interese, cele trei principale partide din Bosnia-Herțegovina au totuși în comun cîteva trăsături distinctive: apără exclusiv interesele comunității etnice pe care o reprezintă; folosesc o retorică cu pronunțate accente naționaliste și promovează o segregare pe criterii etnice și religioase; și au subordonat mijloacele de comunicare în masă pentru întreținerea unui climat de nesiguranță și suspiciune.

Ce gîndesc oamenii

Bosnia-Herțegovina rămîne un castel din cărti de joc, în care cele trei comunități etnice (musulmană, sîrbă și croată) sunt în principiu împreună, dar trăiesc de fapt pe cont propriu. După încheierea războiului, viața a mers indiscutabil înainte, dar de fapt nimic important nu s-a schimbat. Votul de la 14 septembrie 1996 este exemplul cel mai elovent în acest sens.

La nivelul opiniei publice este foarte răspîndită opinia că cei patru ani de război au fost pur și simplu

inutili, atât timp cât singurul învingător real pare să fie sentimentul neîncrederei. Neîncredere în aproapele tău, în liderii tăi, dar mai ales în cei care se închină la alt Dumnezeu și care se reclamă de la altă origine etnică.

Războiul rămîne în continuare principala spaimă cotidiană. Urmările sale, dincolo de cei morți sau doar mutilați, de abia acum urmează să fie identificate.

Conform unor sondaje de opinie efectuate de prof. Muhamad Nuhic (Facultatea de Științe Politice a Universității din Sarajevo), cel puțin patru cincimi din populație trăiesc cu teama izbucnirii unui nou conflict. Cel puțin jumătate dintre cei intervievați se tem că războiul poate izbucni imediat după plecarea forțelor internaționale de menținere a păcii. Interesante au fost rezultatele sondajului efectuat la nivelul comunităților etnice. În luna imediat următoare acordului de la Dayton a crescut numărul musulmanilor și croaților care se temeau de reîzbucnirea conflictului, în timp ce mult mai puțini sîrbi manifestau aceeași temere. Acest lucru se explică prin dificultățile manifestate în funcționarea federației croato-musulmane (alegerile pentru primăria Mostarului fiind cel mai bun exemplu), în timp ce sîrbii au apreciat că aceasta nu este o problemă care îi privește.

Dar teama nu se oprește aici. Pe de altă parte, conform aceluiași sondaj de opinie, mai puțin de jumătate din populație arată un interes serios în politică, e apatică. Profesorul Nuhic consideră că acest lucru e determinat de incapacitatea politicienilor de a rezolva vreuna din problemele concrete cu care se confruntă oamenii. "Jocurile politice pe care le-am văzut jucîndu-se în jurul nostru, inclusiv cu participarea Occidentului, nu au făcut decât să confuze electoratul, care nu vede politicul ca o cale de a armoniza relațiile dintre oameni, ca o parte a vieții", declară Nuhic cotidianului Oslobodjenje.

Războiul din Bosnia-Herțegovina a produs pagube estimate la 1,5 dolari pe fiecare metru pătrat de teritoriu. El a distrus și societatea. Cele peste 500.000 de persoane care au făcut parte din diferitele armate sunt acum dezorientate, înțîmpinînd mari dificultăți în găsirea unui loc de muncă. Mii de familii au fost despărțite sau obligate să ia calea bejeniei, nepuțind acum să se întoarcă în locurile lor de origine. Copiii refugiaților și tinerii încep să-și uite limba de origine și acceptă limba și valorile mediului în care trăiesc acum. Pentru ei, imaginea Bosniei este una terifiantă, mediată de mijloacele de comunicare în masă.

Votul care nu a schimbat nimic

Campania electorală pentru alegerile din Bosnia-Herțegovina nu a fost extrem de tensionată deși nu au lipsit unele evenimente mai puțin plăcute: incidente în

timpul mitingurilor electorale, folosirea unor discursuri naționaliste sau a unor declarații belicoase, menținerea unui climat de nesiguranță și suspiciune, îndeosebi prin intermediul mass media.

Observatori neutri au arătat că, în ciuda tonului triumfalistic al OSCE – care pare decisă să declare alegerile un succes și să ignore irregularitățile – s-au înregistrat destul de multe abateri de la definiția clasică a unor alegeri libere. Astfel, au fost remarcate existența a numeroase liste de vot incomplete, alegători cărora li s-au dat creioane în loc de stilouri pentru a-și marca alegerea, numeroși refugiați cărora nu li s-au asigurat mijloace de transport pentru a merge la secțiile de vot, existența unor secții de votare amplasate în locuri necorespunzătoare. Totodată, procesul de renomărare a voturilor de către observatori independenți a dus adesea la rezultate străină. Grupul Internațional de Criză (ICG), organizație non-guvernamentală cu sediul la Sarajevo, arăta că modul în care OSCE s-a ocupat de alegeri a fost pur și simplu "îresponsabil" și că, după calculele lor, participarea la vot a fost de 104%.

Desigur, s-ar putea zice că aceste sapte sunt minore în comparație cu asigurarea posibilității exprimării libere a voinei populare. Dar tocmai de aici încolo apar principalele probleme. În Bosnie s-a votat pentru viitor cu gîndul la trecut. Pentru mulți, procesul electoral nu a fost decât o nouă bătălie pentru un stat numai al lor, pur din punct de vedere etnic.

Actuala structură statală a Bosniei, inventată la Dayton ca singura soluție pentru oprirea conflictului armat, pare ineficace pentru asigurarea coexistenței celor trei entități etnice. Pace va fi doar atîta timp cât vor staționa trupele NATO. Nimeni nu știe ce se va întîmpla după aceea.

Alegerile par, în aceste condiții, nu mai mult decât o banală simulare a unui exercițiu al democrației și, în fond, o modalitate de legitimare a unor lideri care – deși tot ei au stat la originea războiului – s-au transformat subit în artizani ai păcii. □

MARIAN CHIRIAC (1966) – He graduated from the Faculty of Geodesy, University of Bucharest.

Currently, he works as journalist for the magazine 22.

Calendar

August 1996

15 NEW DELHI Primul ministru indian, H.D. Deve Gowda, a respins orice reconsiderare a refuzului Indiei de a semna tratatul privind interzicerea totală a experiențelor nucleare.

NICOSIA Ministrul turc al Afacerilor Externe, Tansu Ciller, lansează o propunere de negocieri de pace pentru a detensiona situația din Cipru.

SAN'Ā Yemenul a cerut retragerea imediată a trupelor Eritreei dintr-o insulă disputată din Marea Roșie și medierea franceză a conflictului.

16 SARAJEVO Oficialii croați și musulmani din Bosnia au decis reluarea discuțiilor privind dizolvarea miniștatului croat din sudul Bosniei.

O.N.U. Consiliul de Securitate a decis impunerea embargoului aerian împotriva Sudanului în urma refuzului acestuia de a preda militanții islamic bănuji de a fi participat la tentativa de asasinat îndreptată împotriva președintelui egiptean Hosni Mubarak, la Addis Abeba, în 1995.

17 SAN DIEGO Convenția Partidului Republican american l-a nominalizat pe Bob Dole drept candidat la alegerile prezidențiale.

19 ERITREA Eritrea a decis să-și retragă trupele din insula Nica Hanish, facilitând astfel reglementarea conflictului cu Yemenul.

20 CECENIA Acuzată că încearcă să reia controlul asupra orașului Groznîi, Moscova susține că, pentru a restabili ordinea în capitală, forța este singura metodă posibilă.

TAIWAN Taiwanul a rupt relațiile diplomatice cu Nigerul după ce acesta a recunoscut oficial China.

21 ORIENTUL APROPIAT Șeful diplomației japoneze a început un turneu ce cuprinde Egiptul, Siria, Iordania și Fâșia Gaza.

22 HEBRON Yasser Arafat respinge condițiile impuse de autoritățile de la Tel Aviv privind retragerea trupelor israeliene din Hebron.

IRAK După o pauză de un an, confruntările între facțiunile kurde – Partidul Democratic Kurd și Uni-

unea Patriotă a Kurdistanului – reîncepe în nordul Irakului.

23 CECENIA Un nou acord de încetare a focului a intrat în vigoare între separații ceceni și forțele armate ruse.

RELATII DIPLOMATICE Croația și Republica Federală Yugoslavia restabilesc relațiile diplomatice.

28 ISRAEL Guvernul israelian a relansat colonizarea prin reluarea construirii de noi locuințe în teritoriile ocupate.

BOSNIA Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (O.S.C.E.), însărcinată cu supervizarea alegerilor din 14 septembrie, a anunțat amânarea alegerilor municipale invocînd unele abuzuri ale părții sîrbe.

29 ISRAEL Avertismentul dat de Yasser Arafat guvernului israelian prin greva generală lansată a produs o reacție pozitivă din partea acestuia, ministrul Afacerilor Externe, David Levi, încercînd împreună cu Yasser Arafat reluarea negocierilor de pace.

CHICAGO Bill Clinton acceptă să candideze pentru Partidul Democrat american, pentru un al doilea mandat prezidențial.

30 NEGOCIERI Negocierile de pace între reprezentanții O.E.P. și statul evreu sînt relansate, acestea fiind primele după formarea guvernului Netanyahu.

31 ACORD DE PACE Aleksandr Lebed, secretarul Consiliului rus de securitate, și Aslan Mashadov, comandantul șef al forțelor separatiste cecene, au semnat o declarație comună ce stipulează încetarea focului și retragerea trupelor rușe din Cecenia, fără să clarifice însă statutul politic al teritoriu.

IRAK Trupele irakiene au intervenit în Kurdistan – zonă plasată sub protecție internațională în urma războiului din Golf – sprijinind Partidul Democratic Kurd în încercarea să de a scoate orașul Erbil de sub controlul Uniunii Patriotice a Kurdistanului – facțiune sprijinită de Iran.

Septembrie 1996

1 O.N.U. Națiunile Unite exercită presiuni asupra regimului din Burundi pentru ca acesta să angajeze discuții cu opoziția în vederea unui acord politic global.

2 IRAK În timp ce guvernul de la Bagdad concentrează trupe la sud de paralela 36, Washingtonul se consultă cu aliații europeni și arabi în vederea pregătirii unei eventuale riposte îndreptate împotriva Irakului.

2 TRATAT DE PACE La Manila – Filipine – s-a încheiat un tratat de pace care pune capăt războiului dus timp de 25 de ani de musulmani în insula filipineză Mindanao.

3 REPLICA Ca replică la ofensiva Bagdadului în Kurdistanul iranian, Statele Unite lansează 44 de misile asupra instalațiilor de apărare anti-aeriană situate în sudul Irakului. De asemenea, autoritățile de la Washington decid extinderea zonei de excludere pînă la paralela 33.

4 ISRAEL - O.E.P. La prima sa întîlnire cu Yasser Arafat, Benjamin Netanyahu s-a arătat gata să respecte angajamentele luate de predecesorii săi sub rezerva imperativelor de securitate ale Israelului; întîlnirea nu a dus însă la soluționarea problemei prezenței armatei israeliene în Hebron.

5 MOSCOVA Președintele rus Boris Elțin se declară de acord cu planul de pace avansat de generalul Lebed, însă consideră că retragerea trupelor ruse, aşa cum este ea prevăzută, este prematură.

6 IRAK Contrar afirmațiilor Statelor Unite și ale O.N.U., Uniunea Patriotă a Kurdistanului declară că Saddam Hussein continuă atacurile armate în nordul Irakului, susținînd facțiunea rivală, Partidul Democratic Kurd.

N.A.T.O. Warren Christopher a propus organizarea unei reuniuni, în 1997, a membrilor Alianței Atlantică și ai "Parteneriatului pentru pace", inclusiv Rusia, privind extinderea N.A.T.O.

9 TOKYO Primul ministru japonez, Ryutaro Hashimoto, își reafirmă intenția de a reduce numărul bazelor americane instalate în Okinawa, fiind astfel în acord cu rezultatul referendumului organizat în acest scop pe insulă.

MISIUNE UMANITARĂ După șapte luni de izolare, o misiune umanitară a Organizației Națiunilor Unite reușește să pătrundă în Tubmanburg – vestul Liberia.

O.N.U. Discuțiile dintre Irak și Națiunile Unite privind Rezoluția "Petrol contra hrana" continuă după ce fuseseră suspendate, la 1 septembrie, din cauza ofensivei trupelor lui Saddam Hussein în nordul Irakului.

10 IRAK Întregul Kurdistan iranian se află sub controlul Partidului Democratic Kurd, aliat al regimului de la Bagdad. Numeroși kurzi se refugiază în Iran.

BURUNDI Embargoul stabilî împotriva statului Burundi devine mai suplu. Țările vecine au ajuns la această decizie din rațiuni umanitare.

11 GROZNÎI Reprezentanții facțiunilor politice cecene s-au reunit pentru a discuta formarea unui guvern interimar și pentru a analiza procesul de pace în curs.

12 TENSIUNI Tensiunea dintre Irak și Statele Unite s-a intensificat brusc. Washingtonul amenință Irakul cu o ripostă "disproporționată", după ce două aparate americane ce survolau nordul Irakului au fost tîntite de către rachete irakiene. Drept răspuns, Irakul acuza Kuweitul de a fi comis un "act de război" autorizînd Statele Unite să utilizeze bazele militare.

CECENIA Retragerea trupelor ruse este suspendată atîn timp cît litigiile asupra schimbului de prizonieri nu își găsesc rezolvarea.

13 ISRAEL Primul ministru israelian își recunoaște intenția de a modifica acordul de transfer către O.E.P. a unei părți din orașul Hebron.

CAIRO Reuniune extraordinară a miniștrilor arabi ai Afacerilor Externe ce viziază definirea unei poziții arabe comune față de Israel.

AFGANISTAN Trupele guvernamentale afgane au lansat o contra-ofensivă împotriva miliției integriste musulmane – Talibani – după ce aceasta din urmă a preluat controlul asupra orașului Jalalabad.

14 ALEGERI În Bosnia au loc primele alegeri de după război pentru desemnarea executivului colegial triecfal și al parlamentului comun.

15 VENETIA Umberto Bossi și "cămășile verzi" din Liga Nordului au proclamat "independența Padaniei" pentru ca regiunile bogate și prospere din Nord să nu mai fie trase înapoi de Sudul sărac.

**Maria Niara Ibram,
Alexandra Ionescu,
Filip Manuel Morar**

Pentru o critică liberală a domnului Adrian Marino

Domnul Adrian Marino a strîns ceva mai mult de treizeci de articole, publicate în periodice în anii 1980-1995, într-un nou volum*, ce se doarește și continuarea celui cu care se deschidea, în 1995, colecția "Plural" a editurii ieșene Polirom. Textul de anul trecut se schemează "Pentru Europa" și am avut ocazia să semnalăm cititorilor *Sferei Politicii* (în nr. 28, 1995, pp. 60-61) caracterul mărturisit liberal al proiectului cultural și ideologic pe care dl. Marino îl propunea ca soluție a problemei integrării europene a României. Era vorba, atunci, de un manifest al unei politici de centru (liberale sau creștin-democrate, zicea dl. Marino), al unei politici a echilibrului axiologic și a pluralismului, a inițiativei particolare, a libertății intelectuale, a experimentului și a drepturilor omului și cetățeanului. Subtitlul cărții apărute recent – "Pentru o nouă cultură română" – dezvăluie, chiar și unui cititor superficial, că e vorba iarăși de un manifest.

Volumul este împărțit, de fapt, în patru secțiuni. În prima dintre ele, "Rezistență și cultură", avem de-a face cu o încercare de a defini "rezistență literară" și "rezistență culturală" în comunism, pe baza unui dosar documentar, a cărui precizie e conturată de experiența personală îndelungată a autorului în spațiul "public" românesc. A doua secțiune, intitulată "Conformism și libertate", conține afirmarea unei opțiuni culturale alternative la modelul colaboraționismului noician și al mitului "situației ireversibile", mit difuz, dar dominant în spațiul cultural de la

ile unei posibile reorientări a spațiului cultural românesc.

Ne vom ocupa, în mod special, de elementele conținute într-unul din articolele acestei secțiuni, "Manifestul noii culturi" (pp. 300-349) pentru că textul respectiv, singurul inedit din volum, este redactat ca o concluzie, o concluzie voit clarificatoare, una ce rezumă, după cum mărturisește autorul, "o experiență intelectuală de lungă durată" (p. 300). Dl. Marino adresează, pe de altă parte, cititorilor domnici sale o invitație la dialog, în măsura în care consideră – în contrast cu concepția totalitară despre cultură – că proiectul expus acum nu e în nici un caz "definitiv" și nici "canonic", suportând – în mod deschis – amendamente și critici; vom încerca, de aceea, în rândurile de mai jos, să evităm stilul recenziilor elogioase cu care *Sfera Politicii* și-a obișnuit cititorii, ori de câte ori a fost luată în seamă o carte semnată de autori apropiati, ca orientare ideologică, de liberalismul (destul de imprecis, de altfel) al redacției noastre; vom încerca, în schimb, să propunem o *critică de poziții liberale* a proiectului domnului Marino. În fond, înțelegem să subscrimem crezului – enunțat chiar de dl. Marino – potrivit căruia "ideile adevărate înving". Pentru ca ideile adevărate să învingă e nevoie însă de critică, inclusiv (sau în primul rînd) de una venită din interiorul proprietății "tabere" ideologice.

Obiecțiile pe care încelegem să le formulăm în de orizonturi diferențiate. Prima obiecție, cea mai însemnată, are în vedere sensul acordat de dl. Marino "culturii" și "valorii". Chiar la începutul secțiunii din care face parte "manifestul", autorul precizează că "textele care urmează se referă nu la aspectul intrinsec al culturii – prin definiție spontan, autonom, incontrolabil și neplanificabil –, ci la formele sale strict organi-

zate și, mai ales, la motivarea lor ideologică" (p. 198). Cu toate că alege o analiză organizațional-ideologică (analiză care presupune, prin definiție, reificarea culturii), dl. Marino antropomorfizează cultura, aşa cum reiese foarte bine din următorul pasaj: "O cultură deschisă, conștiință de posibilitățile sale, eliberată de complexe, propulsată cu toată cnergia, edificată asupra scopurilor sale de bază, consolidată pe fundamente și cu bune instrumente de lucru nu poate privi decât cu deplină încredere înainte, în viitorul său. Iar dacă îl va rata, atunci ea nu va mai putea da vina pe nimeni." (p. 349). Într-adevăr, în pasajul citat, termenii care descriu cultura sunt "conștiință", "eliberarea de complexe", "cnergia", "edificarea asupra scopurilor", "privirea încrezătoare", "ratarea" și "atribuirea vinei", termeni care – dincolo de orice seducție a metaforei – rămân intens antropomorfișanți. Că nu avem de-a face cu o simplă scăpare o dovedește și pasajul în care – venind vorba de europeanizarea culturii române – autorul folosește, în caracterizarea acestui fenomen, tot atribuite omenești (prea omenești?): "noua cultură va fi activă, energetică, militantă sau... nu va fi (aproape) deloc" (p. 335). În aceste condiții, judecarea holistă a culturii, reafirmată de mai multe ori, devine – dintr-o presupozitie metodologică (discutabilă, la rîndul ei) – o simplă tehnică de trecere către un discurs care nu mai are ca obiect "cultura", ci însăși "societatea". Domnul Adrian Marino face, fără să ezite, acest pas, pentru a evoca – sumar – "cele trei mari revoluții", să le spunem totuși «salturi», profunde pașnice, dar capitale, ale societății românești viitoare: 1. de la sat la oraș; 2. de la conștiință de individ la cea de cetățean; 3. de la starea de populație la societatea civilă, cu toate instituțiile specifice care o defi-

nesc și o apără" (p. 305). Ceea ce merită reținut din acest citat (căci astfel e semnificativ pentru riscurile unei treceri discursivee – holiste – de la cultură la societate), este nu atât ezitarea în fața folosirii unui termen din vocabularul revoluționarilor de profesie (dl. Marino optind finalmente pentru "reformistul" termen "salt"), cît lipsa de unitate a criteriilor invocate în aproximarea celor trei "salturi": primul salt definește forme de civilizație plecând de la tipuri de habitat, al doilea – tipuri de conștiință (într-un impuls aproape rousseaist, contrastant cu întreg restul cărții), iar al treilea salt are în vedere stările de agregare și control ale societății. O explicătură a acestor greșite aproximări ale obiectului "manifestului" este, în opinia noastră, vehicularea (tacită) a unui alt sens al culturii decât cel anunțat inițial (aspectul organizațional-ideologic). Într-adevăr, dl. Marino tratează, pe zeci de pagini, sub numele "cultură", ceea ce ar putea fi mult mai exact descris drept "comportamente intelectuale". Domnia sa face, de pildă, o paralelă între tipul culturii medii ("dar de cel mai înalt nivel", în care există o masă de autori medii, care dău tăria culturii occidentale, p. 306) și cultura de tip "genialoid" (care mizează pe "mari surpirse și accidente fericite"). Detaliile legate de un tip sau altul sunt toate de ordin comportamental: prima e "cultura valorilor modeste ale solidității și consecvenței, organizării și continuității, a muncii tenace și în adîncime" (310), în vreme ce a doua e cultura "improvizației și a superficialității", cea care contează pe "succesul și efectul imediat, pe strălucire" și nu pe "soliditate", pe "spontaneitate" și nu pe "continuitate" (p. 312; vezi și pp. 340-344 în care e vorba de complexele culturale subsumabile celor două culturi). Chestiunile tehnice discutate (cu o

ilustrare excelentă pe cazul redacțiilor revistelor științifice) pleacă, la fel ca și descrierile comportamentale, de la observații factuale perfect întemeiate și la care subscrim fără ezitare. Rămîne însă dezamăgirea folosirii echivoce a termenilor. În aceste condiții, presupozitiiile liberale de felul "policentrismului cultural" (p. 308) sau al "pluralismului opiniilor" (bazat pe predominanța ideilor asupra sentimentelor, p. 309) riscă să fie confundate cu... un limbaj de lemn.

Consecințele acestei imprecizii terminologice pot fi descoperite, de altfel, la nivelul discursului despre "valori". Tentativa autorului clujean, aceea de a descrie culturile în legătură cu un set de valori, este serios afectată de înțelesul dat acestora din urmă. E, desigur, extrem de confortabil pentru un scriitor liberal să afirme "primatul valorilor individuale și personaliste asupra valorilor colectiviste de orice tip: familie, sat, comunitate, casă, etnic etc." (p. 302) sau să reia afirmația goetheană potrivit căreia "numai personalitatea este binele suprem". Tot astfel, e reconfortant să descoperi că un autor român asimilează, în mod explicit, primatul valorilor individuale cu cultura deschisă și modernă, și spiritul gregar, colectivist, conformist și restrictiv cu cultura închisă și colectivă. Există totuși o problemă fundamentală peste care nu se poate trece cu ușurință: familia, satul etc. nu pot fi considerate "valori" decât într-un sens metaforic. A utiliza însă metafore atunci cînd e vorba de justificarea unui tip de cultură (sau a unui comportament cultural) înseamnă totuși a falsifica fundamentele teoretice ale individualismului metodologic, adică ale sursei aceluia tip de discurs de la care caută să se revendice dl. Marino. Tot așa, e extrem de utilă reafirmarea principiului potrivit căruia cul-

* Adrian Marino, *Politica și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Editura Polirom, Iași, 1996.

tura de tip individual este "diferențiată, personalizată și potențial originală", semnătura fiind marca recognoscibilă a capodoperei (p. 303). Dar a integra reafirmarea acestui principiu într-un cadru discursiv în care e clamătă necesitatea "saltului calitativ hotărâtor de la cultura rurală la cea urbană" ca o condiție "socială" (p. 303) a trecerii de la colectivism la individualism înseamnă a spori confuzia asociată astăzi, aproape în chip natural, unui temen-cheie din discursul colectivist, cum e termenul "social". Unul din efectele acestei confuzii provocate fără voie este determinismul socio-spiritualist vag propus de autor pentru explicația persistenței culturii rurale în România (care ar fi datorate ignoranții evoluției sociale a Europei, aflate în plină urbanizare și, pe acest fond, martoră a unor generale "mutații spirituale") sau pentru explicarea falsificării folclorului (pusă și ea în seama unei dezrădăcinări sociale). Dar faptul că discursul despre "valori" este imprecis poate fi probat nu doar plecând de la asemenea "efekte de adîncime", ci chiar de la suprafața textului: într-adevăr, dacă la începutul "manifestului" erau considerate drept valori realități precum satul ori familia, cîteva pagini mai jos, atunci cînd e vorba de integrarea europeană, devin valori "normele, legile, procedeele, formele culturale, dar și politico-juridice europene, inclusiv instituționalizate" (p. 335). Nu e de mirare, în aceste condiții, că autorul alunecă încet către discursul politic(iant): "dorim o societate și o cultură aliniate cît mai intens și profund posibil standardelor europene" (p. 336).

O a doua obiecție pe care vrem să o formulăm aici are în vedere strategia intelectuală a domnului Adrian Marino. În primul rînd, trebuie să spunem că subscrim fără

rezerve încercării domniei sale de a propune o alternativă la modelul irationalist asumat de autorii interbelici (pp. 318-319) și la modelul "prea literar" (în sensul restrîns al termenului) al culturii române de azi. Considerăm însă că o asemenea delimitare are nevoie, în afara încercării de a anunța sfîrșitul monopolului literaturii, de evocarea unor conținuturi filosofice precis circumscrise reflecției politice moderne și a unor tipuri de analiză care să nu fie împrumutate din critica literară. Or, toate textele de tipul cronicii de carte ale lui Marino (inclusiv în volum) împrumută mijloacele criticii literare; stilul nepopular, fiindcă rar al acestor croniți nu ni se pare suficient pentru a compune o veritabilă alternativă la cultura "prea literară" de la noi (pp. 301, 320). Descrierea apropierei/distânțării de modele europene clasice alcătuiește reflecției politice ar fi fost, de pildă, mult mai utilă pentru o încadrare ideologică a textelor decât afirmația directă a surprizei pe care o constituie "născocirea" gîndului politic postdecembrist.

O a treia obiecție pe care o vom introduce în discuție e legată de esențialismul psihologizant al lui Marino, trăsătură care transpare din discursul domniei sale despre "strucțura sufletească esențială de tip agrar-rural" a românilui (pp. 320-321). Afîmînd, pe de altă parte, derizorul unei culturi dominate de poezie și publicistică, dl. Marino operează pentru "o cultură holistică și funcțională", în care "în ansamblul funcțiilor culturale, un principiu de echilibru și sinteză exercită o funcție necesară de autoreglare și compensare" (p. 323). Modelul holist al culturii îi apare perfect justificat autorului clujean de afirmația lui Hegel potrivit cărcia "adevărul este întregul". Însă, din nesericire, dl. Marino nu sesizează că invocarea acestui tip

de "holism" epistemologic are consecințe nu numai în orizontul invocat de domnia sa (principiul cu pricina fiind chemat în ajutor pentru a respinge fragmentarismul creațiilor culturale), ci și în cel - mult mai important pentru un spirit liberal - al toleranței interpretative, și al poli-centralismului cultural de care e vorba cu cîteva pagini mai sus. În loc să analizeze aceste interacțiuni, dl. Marino preferă să reamintească de "răfuiala cu Goethe" a lui Noica și să introducă în discuție cîteva note despre cum e posibil un enciclopedism, care e și specializat la român (pp. 328-334).

În fine, ne îngăduim să constăm slabiciunea autorului în fața seducției limbajului gazetăresc al celor "două Români" (una rurală, etnicist-naționalistă și tradiționalistă, alta urbană, pro-europeană și modernistă). Credem că, înainte de afirmarea coexistenței celor două Români, trebuie să ne întrebăm dacă există "România". Cu alte cuvinte, ce anume este "România" de azi? De ce e sigur autorul că aceasta există, ba chiar în dublu exemplar? Ce anume îi îngăduie (ne îngăduie) să vorbească (să vorbim) de "România"? Fițiunea constituțională? Existența unor principii politice asupra căror să îl căzut de acord (în mod tacit sau explicit) cei care vorbesc română? Oare discursurile politice (create - toate - în spațiul urban) dau la iveală vreo coerentă de adîncime care să ne îngăduie să vorbim - la noi - de o "comunitate", nu în sensul etnicist al cuvîntului, ci în cel pur liberal de *res publica*? Oare înainte de a vorbi de una sau mai multe Români, nu ar trebui să vedem dacă această vocabulă mai are vreun sens?

Cristian PREDA

▼ O radiografie a tranzitiei

A prezenta ultima carte* a lui Andrei Pleșu mi se pare o încercare dificilă, riscînd, prin natura însăși a unui astfel de deînseri, crearea unei imagini mai curînd fade și oricum lipsită de frumusețe.

Or, din punctul meu de vedere, primul lucru care îmi vine în minte gîndindu-mă la această carte este frumusețea scrierii. Alcătuirile stilistice extraordinare de inspirate, acuratețea gîndirii și a expresiei, ca și situația autorului în spațiul deliberării, al *Dilemei*, sînt tot atîțea motive pentru o lectură foarte agreabilă, creînd senzația, tonică de altminteri, că normalitatea există chiar dacă lumea care o cuprinde riscă să apară precum un "carnaval tulbure, din care nu mai stîm să ieșim".

În jocul de măști al acestui carnaval - pe care îl numim «tranzitie» - suntem prinși cu toții, fiecare după firea lui, fiecare cu traumele, limitele și utopiile proprii. Care ne e chipul adevărat? Si care ne sunt măștile? În ce măsură măștile ne ascund obrazul sau, dimpotrivă, dezvăluie grimasa lui secretă, inavuabilă? În spațiul acestor întrebări se mișcă mecanismele ei ideologice.

Așadar, o carte despre chipul sau chipurile noastre după decembrie 1989. Ea este alcătuită din texte publicate, în marea lor majoritate în *Dilema* și în 22. Lor li se adaugă trei texte scrise și publicate înainte de 1989 ("Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului", "Tristețea de a avea dreptate", "Estetica raporturilor dintre oameni") și "Scrisoare către Ion Iliescu" (apărută, la vremea respectivă, în cîteva publicații).

* Andrei Pleșu, *Chipuri și măști al tranzitiei*, București, Editura Humanitas, 1996.

Întregul material este organizat tematic în șase mari secțiuni (I. Prezumția de impuritate; II. Călăi, victime și judecători; III. Spre Europa, cu spatele...; IV. Patologie pre- și postrevoluționară; V. Scrisori deschise; VI. "Din polul plus..."); în interiorul fiecărei secțiuni, articolele apar în ordine cronologică.

Prima secțiune pledează pentru "reabilitarea deliberării" (pag. 13) ca pregătire și întemeiere a oricarei opțiuni și acțiuni sociale. A renunța la căutarea dedesubturilor infame ale oricarei opțiuni, declarării sau gest public (pag. 20), a acorda fiecăruia dintre noi "dreptul la răzgîndire, la decizie liniștită, ferită de nerăbdări contingentiale" pot deveni premisele unui "mod de a supraviețui igienic, în vremuri anormale" (pag. 28).

Călăi, victime și judecători - al doilea mare capitol al cării și, canticativ vorbind, cel mai important în economia acesteia - inventariază un număr impresionant de probleme, teme și comportamente din spațiul politicului: Opoziția (și capacitatea societății politice românești de a polariza în jurul unor partide politice prin adeziune doctrinară, nu patetic-sentimentală); Puterea și reacțiile oamenilor pur și simplu la mecanismele ei ideologice.

O temă mereu actuală de două sute de ani încoace reprezintă punctul în jurul căruia gravitează cea de-a treia mare subsecvență a cării. Este vorba despre Europa (Europa ca subiect de politică externă și de discurs politic intern, țările europene ca posibile modele sau Europa culturală) și, necesar, despre europeanitatea noastră (ca țară, popor și cultură). Între "europian" și "național" gîndirea noastră pare a fi într-un permanent impas a cărui soluție "ar putea fi totuși extrem de simplă: să dăm Europei ce e al Europei și țării ce e al țării. Un fleac - ai zice. Dar un

fleac utopic, cîtă vreme Europa și țara sănătatea drept două Biserici vrăjitoare, sănătatea decât cel care le separă în mințile și în inimile noastre încăpătăne" (pag. 229).

Articolelor privind apartenența sau neapartenența noastră europeană sau cele despre posibilitățile de a ne asuma această poziție și de a ne comporta, ca țară și ca indivizi, în consecință, le urmează seria acelor dedicate Patologici pre- și postrevoluționare.

De la formulări de genul "era mai bine înainte" sau "comunismul nu e rău, numai aplicarea sa s-a făcut rău", pînă la "legionarii români nu au ucis evrei", suntem puși în față unei game de distorsiuni ale gîndirii atî de largi și variate, încât nu putem deveni să ne alăturăm amar lui Andrei Pleșu atunci își îngăduie "un pasager acces de cinism", spunînd că "în decembrie 1989 poporul român a reușit să schimbe o nevroză prin altă. După patruzeci și cinci de ani de neurastenie, am făcut cunoștință, la capătul unui scurt episod euforic, cu iusteria" (pag. 317).

Dacă arătăm hilare și gîndim halucinant e pentru că "tragem după noi toate efectele vieții sub dictatură, la care se adaugă efectele tranzitiei: ne purtăm prost pentru că, după decenii de depersonalizare, trăim brusc inflamația propriei personalități; pentru că după decenii de conformism, avem, în sfîrșit, ocazia să topăim băhic împotriva tuturor regulilor, și pentru că după decenii de paloare statistică, facem (extatic) experiență gîndirii pestrițe și a comportamentului bățal" (pag. 376).

În același context, al dezbatelor civice, intră și seria celor cîtoră scrisori deschise (adresate lui Virgil Ierunca, Alexandru Paleologu și președintelui Ion Iliescu) pe care le amintim doar, pentru a trece la ultimele articole din volum ("Din po-

lul plus..."). Ele sunt o pleoarie convingătoare și caldă pentru toleranță, credință (și, sub aspectul ei instituțional, ca biserică), speranță. Aceasta pentru că impuri (sau puri), strîmbi (sau drepti) participă, cu toții la plenitudinea adevărului (pag. 444).

Încehem aici încercarea noastră de a prezenta carteia lui Andrei Pleșu, nu înainte de a ne cere scuze pentru faptul de nu fi putut reda verba, căldura și frumusețea pe care ea le respiră.

Ligia LIVADĂ-CADESCHI

▼ Un proiect eşuat

"Programul liberal" – aşa cum l-a definitivat Montesquieu în secolul 18 (Pierre Manent, *Les Libéraux*, vol. I) – gravita în jurul a două idei majore. Înții, era vorba de respectul individului și de garanția drepturilor sale (libertate, proprietate etc.); acestea erau anterioare oricărei organizări sociale care trebuia să le aibă în vedere – de aici și importanța acordată instituțiilor juridice considerate a fi arbitri între individ și Stat. Apoi, el viza organizarea puterilor în Stat, fără a ignora pluralitatea autorităților sociale și sistemul reprezentativ.

Inspirata fundamentală a liberalismului politic a constituit-o "libertatea"; iată de ce Voltaire se ridică împotriva arbitriului judecătorilor, Royer Collard împotriva cenzurii, Paul Louis Courier împotriva exceselor polițienești etc. (André Jardin, *Histoire du Libéralisme Politique de la Crise de l'Absolutisme à la Constitution de 1875*). Critica puterii supradimensionate, care a definit inițial liberalismul în Occident, a fost însoțită în Europa de Sud-Est de o însemnată mișcare

de emancipare națională de sub dominația Imperiului otoman sau țărănist.

Ideile liberale au intrat în conflict și cu atotputernica Biserică răsăriteană (vezi parcursul intelectual al lui Voltaire în lumea neogreagă – sfârșitul secolului 18 și începutul secolului 19).

Necesitatea eliberării statelor de sub dominația străină și apoi crearea unor structuri instituționale în noile condiții au făcut ca procesul modernizării societăților sud-est europene să fie marcat de două ideologii distincte: liberalismul și naționalismul.

Treptat, ideea unei națiuni suverane a început să prevaleze în fața libertății individuale. Liberalismul era învins de doctrina națională (Paschal Kitromilides, "Modernization as an Ideological Dilemma in Southeastern Europe: From National Revival to Liberal Reconstruction", în *Revue des études sud-est européennes*). Noul Stat a conceput noi solidarități, a inventat națiunea. Atașamentul pentru tradiție al societăților sud-est europene a determinat însă puterea, care îl avea în centrul de autoritate pe reformatorii de odinioară, să facă apel și la vechile solidarități pentru inteligibilitatea demersului politic. Astfel, în a doua parte a secolului 19, Biserica ortodoxă a fost subordonată ideii naționale (Paschal Kitromilides, "«Imagined Communities» and the Origins of the National Questions in the Balkans", în *European History Quarterly*).

Orice exegeză românească asupra liberalismului autohton nu a făcut decât să pună în circulație cîteva clișee confuze care au fost și sînt extrem de păgubitoare pentru o eventuală istorie a ideilor politice. Pe de o parte, s-a confundat și s-a amestecat liberalismul cu modernizarea Ro-

mâniei sau cu mișcarea de renastere națională (vezi discursurile politicienilor de la sfîrșitul secolului 19 și începutul secolului 20 sau istoriografia interbelică); pe de altă parte, liberalismul a fost subordonat altor ideologii, uneori chiar înlocuit de egalitarism sau naționalism (ne referim, în special, la contribuțiile istoriografiei din ultimii 50 de ani).

Din păcate, carteia* cunoscătorilor cercetători Apostol Stan și Mircea Iosa nu face excepție de la regulă; ea este cea mai proaspătă dovadă a unei confuzii conceptuale de durată. Înții de toate, trebuie spus că autorii nu au definit obiectul cercetării.

Cu un limbaj de lemn pe care îl crezusem uitat, Apostol Stan face un excurs parțial și vag într-o istorie intelectuală a liberalismului românesc și o prezentare foarte slabă a momentului Cuza (un regim dictatorial instituit de liberali!).

Apoi, autorul divaghează pe tema adoptării Constituției din 1866 (citind doar conjunctural studiul excelent al lui Ion Vîrtosu, *Izvoarele Constituției de la 1866*, care trece în revistă antecedentele liberale ale acestia, conturînd o istorie a programului liberal din Principate în prima parte a secolului 19) și a constituirii PNL ("coalitia de la Mazarpaşa", 24 mai 1875).

La rîndul său, Mircea Iosa analizează în același mod succesiunea guvernărilor și fațăjuiilor autointitulate liberale, precum și conceptul "Prin noi înșine", elaborat în mediile mai sus menționate, concept care nu are nimic de-a face cu liberalismul, fie el politic sau doctrinar.

Istoria intelectuală a liberalismului în Principate nu poate avea substanță în anecdota interpretare

* Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România de la origini pînă la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

pe străzile Iașilor și Bucureștilor a Marseillezei și Carmagnolei.

De aceea, ni se pare că ar fi fost benefică introducerea în discuție a lecturilor celor pe care autorii i-au considerat ca fiind cei dintîi liberali români (credem că menționarea lui Tudor Vladimirescu printre aceștia este doar o licență poetică!).

Apostol Stan a ignorat complet cercetările de istoria lecturii (Ariadna Camariano Cioran, Alexandru Duțu, Cornelia Papacostea Danielopolu, Paul Cernovodeanu, Andrei Pippidi etc.), care i-ar fi putut oferi un index extrem de prețios în stabilirea unei bibliografii liberale în Principate.

Precizarea autorului potrivit căreia oamenii veacului trecut începuseră să frecventeze bibliotecile și să discute informațiile din presă prin casenele nu ne convinge cîtuși de puțin că aceștia și îi discutau în mod necesar pe Tocqueville sau pe Locke.

Din nefericire, cărțile celor doi clasicii ai liberalismului nu au fost o lectură predilectă pentru "liberalii" români ai începutului de drum (primii cititori ai lui Tocqueville au fost niște polițiști / Alexandru Zub). Mai mult, spiritul care a dominat mișcarea revoluționară pașoptistă, de la care se revendică liberalismul român, nu a fost nicidcum raționalist, ci sentimental și umanitar (Nicolae Iorga, *Études Roumaines*).

Adică, în disputa dintre Voltaire și Rousseau – dispută purtată pe tărîmul preferințelor literare ale generației de la 1848 – a cîștigat în mod evident cel din urmă (Alexandru Duțu, "Voltaireanism și Rousseauism", în *Explorări în Istoria Literaturii Române*). "La faute à Rousseau!" Și-apoi, nu sînt așa de îndepărtate vremurile cînd pașoptiștii erau enumerați printre precursorii comunismului autohton.

Laurențiu VLAD

▼ Schimbarea societăților sau societatea schimbărilor?

Daniel Chirot, doctor în sociologie la Columbia University, ne propune de această dată o lucrare* ce are ca scop să informeze atât studenții în științe sociale cât și publicul larg despre o lume care s-a schimbat dramatic în ultimele decenii și care se află în continuă schimbare. Pe de altă parte, carteia încercă o reflectare a schimbărilor petrecute în domeniul sociologiei.

Pentru studierea modificărilor sociale sunt necesare comparații între evoluțiile fizice, genetice, pe de o parte, și schimbările suferite de ideile, cunoștințele și instituțiile umane, pe de altă parte – susțină în debutul lucrării autorul. Totuși, evoluția culturală a modificat modul de viață al oamenilor mult mai mult decât evoluția fizică, procesul începând cu mult înainte de apariția omului modern. Cultura, în sensul folosit de Chirot, se referă însă numai la înmagazinarea de cunoștințe existente în societate, ea putînd fi considerată analoga codului genetic din celulele umane, ce le determină structura fizică.

Modificarea culturală (de fapt, o modificare socială în sens restrîns) se manifestă mai repede ca oricând în zilele noastre, mult mai rapid decât ar fi făcut-o în Egiptul antic sau în China antică, pe care Daniel Chirot le folosește cel mai des ca exemple în lucrarea sa.

În ultimii cinci sute de ani, tehnologia, organizarea socială și cultura s-au modificat atât de rapid, astfel încât oamenii de rînd au început chiar să conștientizeze acest lucru.

Schimbările nu s-au produs de la sine, ci au avut anumite cauze.

* Daniel Chirot, *Societăți în tranziție*, București, Editura Athenae, 1996.

Una din cele mai importante schimbări tehnologice din societatea umană, cea care a pregătit drumul evoluției societății moderne, a fost trecerea de la cules, vînat și pescuit, la agricultură.

Raza de acțiune a războaielor s-a extins dramatic odată cu dezvoltarea agriculturii. Au apărut astfel poziții privilegiate, ale celor care erau buni luptători și mediatori ai conflictelor.

Alte personaje importante ale primelor forme de organizare umană erau considerați a fi șamanii. Ei au fost primii specialiști-producători, plătiți prin colecte pentru serviciile aduse. Aceasta a fost prima profesie specializată din societatea umană.

Stratificarea se realizează în funcție de modul de distribuire a bunurilor materiale pe de o parte și de combinația dintre prestigiu și forță pe de altă parte. Preluarea de către cuceritorii a puterii presupunea controlul deplin al proprietăților, dar acestia se vedeaau confruntați cu mari dificulți în distrugerea prestigiului celor cuceriti.

În societățile agrare, unitatea de bază a organizației sociale o constituia familia. Abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, odată cu dezvoltarea societăților moderne capitaliste, ia sfîrșit stratificarea oamenilor în funcție de criteriile descrise mai sus.

Deși imperiul agrar clasic a rezolvat parțial problema administrației statelor, societatea industrială, dezvoltată pe parcursul secolului al XIX-lea, a ridicat nivelul activităților economice îndeajuns pentru a ajuta în permanență sistemul burocrat salarial.

Statele agrare s-au dovedit a fi foarte conservatoare, adoptând soluții incredibil de stabile pentru supraviețuire și reproducere, funcționând timp de secole fără mari schimbări. Însă, atunci cînd populația este lovi-

tă de dezastre naturale, combinate uneori cu puternice crize politice, a-par rapid schimbări majore. Ca și în cazul schimbărilor biologice, modificările apărute în evoluția culturală nu au apărut treptat, ci au fost grupate în perioade de schimbări discontinui, urmate de perioade de relativă stabilitate. Perioadele de criză erau, de fapt, teste pentru marile civilizații ale lumii și pentru statele aflate în fruntea lor. Pe termen lung, societățile care au învățat să se adapteze la aceste catastrofe au supraviețuit cu succes.

Daniel Chirot folosește teoria lui Mancur Olson cu privire la o regulă generală legată de schimbările sociale. Teoria susține că, cu cît este mai lungă perioada de stabilitate socială, cu atât e mai dificil să se producă o reformă. Grupurile bine organizate (clasele economice, cele grupate în funcție de statut, sau cele cu putere politică) și-au consolidat pozițiile, s-au deprins să le protejeze și să se opună inovațiilor care le-ar fi subminat interesele. Acest lucru este foarte vizibil în societățile moderne.

Dacă în prima parte a cărții autorul se concentrează mai ales pe exemple din Orientul Mijlociu și din Asia, partea a doua a lucrării are în centru Europa Occidentală. Deși nimic nu anunță dezvoltarea vertiginoasă a acestei părți a lumii într-o perioadă în care Orientul cunoștea avansări nebănuite, au existat și aici avantaje ecologice de care alte civilizații, situate în alte zone, nu au beneficiat. Însă, Europa a avut parte de dezvantajul conflictelor politice, favorizând astfel o mare competiție între națiuni.

Un actor important al jocurilor politice l-a reprezentat Biserica, care a stat fie alături de regi, fie împotriva acestora. În același timp a început să se dezvolte și rationalismul, mai ales în

așezările urbane. Procesul de raionalizare a fost dezvoltat mai ales de religia protestantă; aici, Chirot amintește clasica teorie weberiană a relației dintre dezvoltarea capitalismului și protestanism, dar și de alte religii, cum ar fi puritanismul.

Revoluția industrială a generat schimbări care s-au produs în cinci faze: prima fază (1780-1840) a industriei textile, ciclul al doilea (1840-1870) al căilor ferate și al fierului, ciclul al treilea – mult mai bună educare a forței de muncă (contrar previziunilor marxiste), ciclul al patrulea (1920-1930) sau era automobilelor, a petrochimiei și a industriei bunurilor alimentare, și, în sfîrșit, ciclul al cincilea, pe care îl experimentăm și în prezent, este cel al produselor electronice.

Consecințele sociale ale revoluției industriale au fost imense: urbanizarea, creșterea foarte rapidă a populației, nivelul de educație mult mai ridicat pentru clasa medie, transformarea vechilor solidarități în grupuri individualiste, cu un tip de comportament specific economiei de piață, mari îmbunătățiri în domeniul bunăstării materiale, familiile mai puțin numeroase, o sporită mobilitate fizică, monetizarea întregii vieți comerciale.

Tranzitia de la un ciclu la altul a produs însă o puternică stare de încordare internațională, un naționalism intensificat, un mult mai crescut spirit competitiv între națiuni. Cei care cîştigă pe seama altora pretind puteri sporite și anumite privilegii în sistemul politic mondial, în vreme ce fostele puteri dominante încearcă să-și păstreze puterea intactă. Posibilitatea apariției unui conflict între țările foarte avansate este mult mai mare în timpul trecerii de la o eră industrială la alta.

Tensiunile sociale create de modernizare, exacerbate de ciclurile

industriale au cauzat, chiar și în cele mai avansate economii, destrămări care au condus la apariția unor mișcări politice de protest, atât la nivelul societăților avansate, cât și la nivel internațional.

Structura de clasă a societăților moderne a continuat și ea să se modifice. Clasa medie a populației însumează peste 55% din numărul locuitorilor în majoritatea societăților avansate. Dar nici clasa, nici structura statului nu sunt suficiente pentru a face o distribuție a puterilor, clasa de sus beneficiind de o cotă disproportională de putere. Diferența dintre societățile moderne și cele agrare constă în faptul că în primele este posibilă reînnoirea puterii prin înlocuirea periodică a elitei.

Ideologiile politice se află în strînsă legătură cu formele de protest, dintre care cele mai radicale sunt revoluțiile. Chirot descrie cauzul revoluțiilor din SUA, Anglia și Franța, care toate au dus la schimbarea formei de guvernămînt.

La fel și în cazul revoluțiilor comuniste, dar a căror bază teoretică (marxismul) s-a dovedit a fi falsă, ceea ce a condus în majoritatea cazurilor la schimbări de sistem politic. Căderea comunismului a demonstrat că orice stat trebuie să-și mențină un anumit grad de legitimitate.

La fel s-a întîmplat și în cazul fascismului care, deși s-a prăbușit mai repede decât comunismul, a făcut tot atât de multe victime și a distrus principiile organizatorice liberale.

Chirot mai avertizează cu privire la pericolul reprezentat de acei intelectuali-ideologi care, în momentele de criză, ale salturilor dintre ciclurile industriale, atunci cînd vechile centre de prosperitate se află în pericol și sunt înlocuite de altele noi, au ceea mai mare audiență în cadrul maselor, ce îi creditează politic.

monstrat că există similitudini neașteptate între formele tradiționale și cele noi de organizare a societăților.

Lucrarea se încheie cu o dilemă: libertate sau control? – se întrebă Daniel Chirot. Libertatea poate genera o societate mai inventivă, dar tot libertatea se dovedește a fi un factor ce se opune menținerii coeziunii sociale.

Soluțiile oferite de Friderich Nietzsche au condus la fascism, iar cele oferite de Karl Marx la comunism.

Cea de-a treia posibilitate, respectarea libertății individuale și acceptarea pieței libere, a funcționat mult mai bine decât ideologii clistică. Sugestia autorului este de a evita experiențele violente ale secolului XX și de a hotărî pentru noi însine.

În concluzie, se poate spune că volumul, scris într-un stil deosebit de accesibil (poate prea facil pe alcătuiri) poate genera curiozitatea cititorilor, și mai ales a principalului grup-țintă menționat de autor (studenți-sociologi).

Punând întrebări, uneori retorice, alteori cu răspunsuri ce pot fi alese de cititor, cartea lui Daniel Chirot oferă o investigare comparativă, istorică, globală (socială, economică, politică și culturală), transformîndu-se pe alcătuiri într-un adevarat "roman sociologic". Lectura ei ridică probleme sociologilor și nu numai acestora, iar temele puse în discuție pot constitui oricînd suportul pentru noi cercetări sau aprofundarea unor teme mai puțin abordate în lucrările de sociologie politică și de sociologia tranzitiei.

Oana-Valentina SUCIU

Semnale

KEITH HITCHINS

România, 1866-1947
București, Editura Humanitas,
seria "Istorie", traducere de
George G. Potra și Delia Războlescu, 1996, pag. 617

Substanțiala lucrare a lui Keith

Hitchins despre formarea națiunii române are toate sănsele să devină un manual amanuntit și credibil de istorie a perioadei 1866-1947.

Mai mult, studiul lui Hitchins oferă românilor o perspectivă "exterioară", în sensul bun al cuvântului, asupra istoriei lor naționale.

În ochii specialistului american, procesul istoric prin care s-a constituit România modernă este un proces "clasic", urmând îndeaproape etapele de formare ale tuturor celorlalte state naționale din Europa. Hitchins a structurat cronologia acestui proces, după evenimentele sale politice capitale: independență, domnia regelui Carol, primul război mondial, România Mare, al doilea război mondial. Ultimul capitol al cărții, epilog la formarea unui stat modern, tratează scurta perioadă august 1944-decembrie 1947 în care, sub puterea comunista, statul acesta a fost pur și simplu dezintegrat.

CAROL IANCU

Ebreii din România
(1866-1919). De la
excludere la emancipare
București, Editura Hasefer,
1996, pag. 464, lei. 8.000

Publicat inițial în 1978, acest studiu privește istoria socială, politică și culturală a comunității evreiești, dar și a României în contextul european. Neavind acces la surse documentare din România, aspectul economic, rolul hotărîtor al evreilor în anumite ramuri de activitate nu a putut

fi analizat de către autor în mod exhaustiv, el rămânind un deziderat științific. Lectura cărții va permite asumarea trecutului așa cum a fost și mai buna înțelegere a identității evreilor români.

KONRAD LORENZ

Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate
București, Editura Humanitas,
Traducere de Vasile Poenaru,
1996.

Lucrarea scrisă cu uimitorul har literar caracteristic lui Lorenz duce mai departe incursiunea, atât de captivantă,

în etologia umană. Sunt analizate aici procesele de dezumanizare care amenință să distrugă nu numai cultura și civilizația contemporană, ci însăși omenirea ca întreg: suprapopularea, puștiirea spațiului natural de viață, întrecerea omului cu sine, moartea termică a simțurilor, degradarea genetică, ruptura cu tradiția, receptivitatea crescândă la indoctrinare și, în sfîrșit, cursa înarmărilor nucleare.

De interes foarte general prin perspectivele multiple pe care le deschide, cartea lui Lorenz este totodată reprezentativă pentru dublul rol – de profet și înțelept – pe care omul de știință este chemat să-l joace în lumea de astăzi.

ANDREI SAHAROV

Memoriile
București, Editura TREI,
Traducere de Alexandru Surdu,
1996, pag. 224.

Logica generală a lui Immanuel Kant este una dintre cele mai importante lucrări de orientare clasic-traditională din istoria filosofiei moderne. Ea a fost deceniul de-a rîndul, și mai este încă, utilizată ca

manual de logică și, totodată, drept cea mai bună introducere în problematica filosofiei critice. Aceasta, pentru faptul că însuși Kant elaboră reză, cu această ocazie, un compendiu explicativ al întregii sale concepții filosofice, oferind, într-o terminologie simplă și clară, esențialul sau "arhitectonica" celor trei *Critică* care stau pînă astăzi la baza principalelor orientări raționaliste, formaliste sau intenționaliste din filosofia contemporană.

fost imense, dar măsurate la altă scală decît cea personală – și anume la scală planetară și istorică. Îi mă refer aici, desigur, nu numai la faptul că această contestație a devenit cunoscută la scară planetară, ci, mai ales, la rolul pe care l-a avut în descrierea corectă și în subminarea totalitarismului comunist."

Mihai Botez

MICHEL FOUCAULT

Istoria nebuniei
în epoca clasică
București, Editura Humanitas,
traducere de Mircea Vasilescu, 1996

În ciuda titlului, lucrarea de față nu este o istorie a nebuniei în secolele XVII-XVIII, pentru Foucault nebunia neexistând ca atare, nefiind o constantă antropologică. Ea reprezintă doar o expresie a tragicismului condiției umane mercu pîndit de reversul său irațional; o expresie care, începînd cu secolul al XVIII-lea, a fost sistematic ocultată prin transformarea nebuniei într-o categorie a rațiunii.

Problema centrală a cărții e, aşadar, apariția a ceea ce autorul numește "practicile" care circumscriu chipul modern al nebuniei: discursul psihiatrici, nașterea azilului și instituționalizarea alienaților.

LUCIAN PLAPȘA

Soarele de la nord
Timișoara, Editura Helicon,
1996, pag. 360, lei 6.800

Cartea pe care ne-o propune spre lectură Lucian Plapșa ilustrează o memorialistică specială, care s-a născut în anii de după 1989. Astfel de pagini reconstituie o epocă a terorii dezvoltate împotriva poporului român: Pitești, Cahul, Gherla.

Contents

2. <i>Utopia, Urbanism, Politics</i>	Neil Leach	The Wax of Icarus: Architecture and the Question of Gender
6.	Cristina Bucică	Totalitarian Architecture
9.	Augustin Ioan	Tectonic and Ideology
13.	Stefan Lungu	The Piousness of Question
15. <i>The Rural and the Politics</i>	Irina Ana Kantor	Elections in a Transilvanian Village
18.	Laurențiu Ștefan Scalat	The Peasant Puppet
21.	Antoaneta Constantin	Satisfaction and Unsatisfaction
23. <i>Anatomy of Communism</i>	Document	The Khrushchev Report
28.	Mihai Retegan	An Essential Document
29.	Document 1956	The Session of November 2, 1956
32.	Document 1956	Protocol no. 58 of the Session of the Political Bureau of November 30, 1956
34. <i>Up-to-Date</i>	Frank Sellin	The Hidden Victories of a Failure
38.	Rodica Chelaru	With Whom We Vote?
40.	Sabina Fati	The Decrease of PUNR and the Zero Sum Game of UDMR
43. <i>International Politics</i>	Thierry de Montbrial in dialog with Cristiana Terenche	The New Philosophy of the Alliance
45.	Iulia Voina Motoc	The Raids in Irak and the American Hegemonism
48.	Liliana Mihuț	The Interest Groups and the Electoral Process in the USA
51.	Marian Chiriac	In Bosnia, the Elections Changed Nothing
54.	Overview	
56. <i>Books and Authors</i>	Cristian Preda	Adrian Marino, <i>Politica și cultură</i> . Pentru o nouă cultură română
59.	Ligia Livadă-Cadeschi	A. Pleșu, <i>Chipuri și măști ale tranziției</i>
60.	Laurențiu Vlad	A. Stan, M. Iosa, <i>Liberalismul politic în România de la origini pînă la 1918</i>
61.	Oana Valentina Suciu	D. Chirot, <i>Societăți în tranziție</i>
64. <i>Books Review</i>		